

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut ekonomických studií

Michaela Dovicová

Dopad ekonomickej krízy na dva vybrané štáty strednej Európy: Slovensko a Poľsko

Bakalárska práca

Praha 2011

Autor práce: **Michaela Dovicová**

Vedúci práce: **PhDr. Jaromír Baxa**

Rok obhajoby: **2011**

Bibliografický záznam

DOVICOVÁ, Michaela. *Dopad ekonomickej krízy na dva vybrané štáty strednej Európy: Slovensko a Poľsko.* Praha, 2011. 98 s. Bakalárska práca (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut ekonomických štúdií. Vedúci bakalárskej práce PhDr. Jaromír Baxa

Abstrakt

Cieľom práce je komparácia dopadov ekonomickej krízy v Poľsku a na Slovensku na tri vybrané ekonomické ukazovatele. Týmito ukazovateľmi sú nezamestnanosť, spotreba a priame zahraničné investície. Teoretická časť je venovaná najmä fiškálnej politike a jej úlohe v kríze, hypotéze permanentného dôchodku a hypotéze životného cyklu ako teóriám týkajúcim sa spotreby a úspor domácností a jobless growth-u. Ďalej práca poukazuje na situáciu pred krízou, počas nej a po nej, pričom tiež overuje teoretické odhady na tieto obdobia. V závere sa snaží odhadnúť možný vývoj vybraných ukazovateľov v týchto štátoch do budúcnosti.

Abstract

The aim of this thesis is a comparison of impacts of the recent economic crisis demonstrated on three selected indicators in Poland and Slovakia. These indicators are unemployment, consumption and foreign direct investment. Theoretical part is aimed at fiscal policy and its role in the crisis, life cycle hypothesis and hypothesis of permanent income as the theories of households' consumption and savings, and jobless growth. Consequently, the thesis describes the situation before, during and after the crisis, whereby it also verifies predictions of above mentioned theories. In conclusion, it tries to forecast the possible development of selected indicators in these countries into the near future.

Kľúčové slová

Kríza, Poľsko, Slovensko, fiškálna politika, nezamestnanosť, spotreba, priame zahraničné investície.

Keywords

Crisis, Poland, Slovakia, fiscal policy, unemployment, consumption, foreign direct investment.

Rozsah práce: 143 190 znakov s medzerami

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som predkladanú bakalársku prácu vypracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola použitá k získaniu iného titulu.
3. Súhlasím s tým, aby práca bola sprístupnená pre študijné a výskumné účely.

V Prahe dňa 28.7.2011

Michaela Dovicová

Pod'akovanie

Chcela by som pod'akovať PhDr. Jaromírovi Baxovi za prínosné rady a konzultácie, ďalej Andrému Rudnicki za inšpiráciu a svojej rodine a blízkym za podporu pri písaní tejto bakalárskej práce.

UNIVERSITAS CAROLINA
PRAGENSIS
založena 1348

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Opletalova 26
110 00 Praha 1
TEL: 222 112 330,305
TEL/FAX:
E-mail:
ies@mbox.fsv.cuni.cz
<http://ies.fsv.cuni.cz>

Akademický rok 2009/2010

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Student:	Michaela Dovicová
Obor:	Ekonomie
Konzultant:	PhDr. Jaromír Baxa

Garant studijního programu Vám dle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a Studijního a zkušebního řádu UK v Praze určuje následující bakalářskou práci

Předpokládaný název BP:

Dopad ekonomickej krízy na dva vybrané štáty strednej Európy: Slovensko a Poľsko

Charakteristika tématu, současný stav poznání, případné zvláštní metody zpracování tématu:

Téma ekonomická kríza je v súčasnosti často spomínaná v médiách, na konferenciách, ale takisto aj v bežnom živote. Pre skúmanie dopadu krízy som si vybrala dva štáty strednej Európy, na ktoré mala kríza rozličný dopad. Poľsko zaznamenalo hospodársky rast a od Slovenska sa očakával rovnaký priebeh vďaka euru, ale ten sa nekonal. V práci budem poukazovať na rozdiely a prípadné spoločné znaky.

Struktura BP:

V bakalárskej práci budem vzájomne porovnávať oba vybrané štáty. Dopad krízy budem hľadať na konkrétnych ukazovateľoch. V práci sa budem snažiť nájsť odpovede na mnou položené kľúčové otázky, ktoré mi pomôžu danú problematiku zmapovať konkrétnejšie: Vplýval stabilný kurz eura na kúpnu silu a nezamestnanosť na Slovensku? Ako ovplyvnila domáca mena platobnú bilanciu štátu? Vplývalo vyst'ahovalectvo Poliakov za prácou do ostatných štátov Európy na nezamestnanosť počas krízy? Prečo táto situácia nenastala aj na Slovensku?

Osnova

- Charakteristika ekonomickej situácie v oboch štátoch pred krízou
- Dopad krízy na kúpnu silu

- Dopad krízy na nezamestnanosť
- Dopad krízy na platobnú bilanciu
- Situácia v roku 2010

Seznam základních pramenů a odborné literatury:

EBRD

Sanandaji, N.: Eastern and Central Europe – Second Wave of Reform and Success, EEI Policy Papers

Fonteyne, W.; Bossu, W.; Cortavarria-Checkley, L. a kol.: Crisis Management and Resolution for a European Banking System, IMF Working Paper

Cuestas, J.C.; Ordonez, J.: Unemployment and common smooth transition trends in Central and Eastern European Countries, Nottingham Trent University, Discussion Paper in Economics

Dietz, B.: Migration, remittances and the current economic crisis: implications for Central and Eastern Europe, Wirtschaftswissenschaftliche Abteilung, Osteuropa Institut

Datum zadání:	Jún 2010
Termín odevzdání:	Jún 2011

Podpisy konzultanta a studenta:

V Praze dne

OBSAH

Úvod.....	4
1. Teoretický základ vybraných ukazovateľov	6
1.1 Fiškálna a monetárna politika v čase krízy	7
1.1.1 Postavenie fiškálnej a monetárnej politiky v čase	7
1.1.2 Odporúčania nadnárodných organizácií	8
1.1.2.1 Medzinárodný menový fond odporúča zostavenie fiškálneho balíčka	9
1.1.2.2 Plán hospodárskej obnovy Európy	9
1.1.2.3 Stanovisko Rady EÚ	11
1.1.2.3.1 Odporúčania Rady EÚ pre Poľsko	11
1.1.2.3.2 Odporúčania Rady EÚ pre Slovensko	11
1.1.3 Ponaučenie z kríz pre tvorbu novej stratégie	12
1.2 Nezamestnanosť	13
1.2.1 Meranie nezamestnanosti	13
1.2.2 Trend v nezamestnanosti	15
1.2.3 Dopad krízy na nezamestnanosť	16
1.2.4 Jobless growth	17
1.2.5 Prepúšťanie a krátenie pracovnej doby	18
1.3 Spotreba	19
1.3.1 Historický prehľad hypotéz týkajúcich sa spotreby a úspor domácností ..	19
1.3.2 Charakteristika hypotézy životného cyklu	21
1.3.3 Charakteristika hypotézy permanentného dôchodku	22
1.3.4 Spojený model hypotézy životného cyklu a hypotézy permanentného dôchodku	23
1.3.5 Kritické pohľady na hypotézy	23
1.3.6 Likvidné obmedzenia a preventívne úspory	26

1.3.7	Vyhľadzovanie spotreby ako jeden z dopadov krízy na spotrebiteľov	27
1.3.8	Trendy správania sa spotrebiteľov v post krízovom období.....	28
1.3.9	Vplyva postoj k riziku a vnímanie rizika na spotrebu počas krízy?	32
1.3.10	Prispôsobenie sa dopytu spotrebiteľov	35
1.4	Priame zahraničné investície.....	36
2.	Obdobie pred ekonomickou krízou – rok 2007	38
2.1	Rast hrubého domáceho produktu	38
2.2	Nezamestnanosť.....	40
2.3	Spotreba	41
2.4	Priame zahraničné investície.....	42
3.	Vplyv ekonomickej krízy na vývoj vybraných ukazovateľov	45
3.1	Návrat do doby prosperity?.....	45
3.2	Proti krízové opatrenia.....	48
3.2.1	Proti krízové opatrenia poľskej vlády	48
3.2.2	Proti krízové opatrenia slovenskej vlády	49
3.2.3	Dopad proti krízových opatrení	51
3.3	Ešte väčšia nezamestnanosť alebo ustátie situácie	53
3.3.1	Jobless growth.....	54
3.3.2	Prepúšťanie a krátenie pracovnej doby.....	54
3.3.3	Produktivita práce	55
3.4	Zmena v spotrebe.....	56
3.4.1	Čo na to spotrebiteľia	57
3.4.2	Overenie teórií spotreby.....	59
3.5	Zmena daňových sadzieb ako reakcia na krízu.....	64
3.6	Dopad na priame zahraničné investície	65
4.	Predpokladaný vývoj do budúcnosti.....	69
4.1	Vyhliadky v nezamestnanosti	69

4.2	Spotreba domácností.....	70
4.3	Návrat priamych zahraničných investícií.....	72
	Záver	74
	Použitá literatúra	76
	Zoznam príloh.....	85
	Prílohy.....	86

ÚVOD

Od vzniku ekonomickej krízy v roku 2008 bolo publikovaných veľa prác a štúdií rozoberajúc túto problematiku s rôznych uhlov. Kríza zasiahla celosvetovú ekonomiku, pričom jej dôsledky naďalej pretrvávajú.

Cieľom tejto bakalárskej práce je porovnať dopady krízy v dvoch štátoch strednej Európy, a to v Poľsku a Slovensku. Pôjde o dva rôzne príklady možnej reakcie ekonomiky na krízu. Dokážeme, že tieto štáty neboli krízou poznačené do rovnakej miery a budeme sa snažiť poukázať aj na dôvody, ktoré k tomu viedli. Za pre nás najdôležitejšie ukazovatele sme si zvolili nezamestnanosť, spotrebu a priame zahraničné investície. Na týchto ukazovateľoch bude založená komparácia medzi štátmi, ako aj zhodnotenie dopadu ekonomickej krízy.

Táto bakalárska práca je členená do nasledovnej štruktúry. Práca je rozdelená na teoretickú časť a na časť týkajúcu sa nami zvolených štátov. Delí sa do štyroch kapitol.

Prvá kapitola je venovaná teórií spojenej s vybranými ukazovateľmi. Úvod prvej kapitoly sa zaoberá fiškálnou a monetárnou politikou v súvislosti s prítomnosťou ekonomickej krízy. Ďalej budeme pokračovať so spomínanými ukazovateľmi. Podkapitola nezamestnanosti poukazuje najprv na rozdiely v meraní nezamestnanosti, ďalej na trend v nezamestnanosti v nami zvolených štátoch za posledných 15 rokov, zmieňuje dopady krízy na nezamestnanosť, pokračuje fenoménom jobless growth a uzatvára ju zmienka o prepúšťaní a krátení pracovnej doby. Podkapitola o spotrebe začína prehľadom týkajúcim sa hypotéz životného cyklu a permanentného dôchodku a kritikou s nimi spojenou, plynule prechádza do tém týkajúcich sa zmien v správaní spotrebiteľov v závislosti na kríze. Posledná podkapitola prvej kapitoly sa venuje priamym zahraničným investíciám s dôrazom na základňu automobilového priemyslu.

Druhou kapitolou začína druhá časť práce, ktorá je venovaná už konkrétne Poľsku a Slovensku. V druhej kapitole je charakterizovaná situácia v oboch štátoch v roku 2007, pred príchodom krízy. Ide prevažne o komentovanú štatistiku.

Tretia kapitola zaznamenáva, zjednocuje a porovnáva dopady krízy v oboch štátoch. Najprv aplikuje prvú časť teoretickej časti prvej kapitoly a poukazuje na opatrenia vlád proti kríze. Ďalej sa venuje nezamestnanosti a zmenám, ku ktorým došlo počas krízy s konkrétnymi údajmi. V časti týkajúcej sa spotreby poukazuje na zmeny v spotrebe domácností a overuje prípadnú prítomnosť teórií, ktorej sa venovala kapitola

prvá. Súčasne je v tretej kapitole overený aj dopad na daňové sadzby a kapitolu uzatvára situácia týkajúca sa priamych zahraničných investícií.

Štvrtá kapitola pojednáva o možnom vývoji do budúcnosti. Ide o odhad, ktorý je založený na štúdiu dát, ktoré sú zmienené v tejto bakalárskej práci. Neopiera sa o žiadne prognózy inštitúcií.

V závere tejto bakalárskej práce sú zhrnuté hlavné dôvody výberu Poľska a Slovenska do tejto komparácie, a takisto sú zhrnuté hlavné výsledky.

1. TEORETICKÝ ZÁKLAD VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOV

V tejto kapitole si priblížime teóriu, ktorá je úzko spojená s predmetmi skúmania tejto bakalárskej práce. Uvedieme si už vypracované diela, ktoré pojednávajú o tejto problematike a taktiež si priblížime kritiku s nimi spojenú.

Začneme hlavnými makroekonomickými nástrojmi, ktoré má v rukách každý štát, a to monetárna a fiškálna politika. Priblížime si hlavne ich dôležitosť v období kríz, či recesií.

Keďže nami rozoberanou problematikou je hlavne dopad krízy na dva členské štáty Európskej únie (ďalej len EÚ), konkrétne na Poľsko a Slovensko, priblížime si odporúčania vyšších orgánov, ktoré dostali tieto vlády na zlepšenie situácie a následné preklopenie krízou. Na odporúčania nadviažu opatrenia, ktoré tieto vlády prijali, ako odpoveď na odporúčania.

Budeme pokračovať teóriou nezamestnanosti. Poukážeme na rozdiely pri získavaní dát, ktoré vedú k nezhode medzi štatistikami. Svoju pozornosť následne obrátíme fenoménu jobless growth (viď nižšie) a jeho výskytu vo svete, najmä v nami sledovanom regióne.

Po teórii nezamestnanosti sa zameriame na teóriu spotreby. Najprv si ju priblížime z makroekonomického hľadiska. Popíšeme podstatu hypotézy permanentného dôchodku a hypotézy životného cyklu. Priblížime si literatúru, ktorá pojednáva o tejto problematike, ako aj kritiku, ktorá sa k týmto hypotézam viaže. Súčasťou teórie spotreby bude aj spotreba domácností, takže začneme vyhladzovaním spotreby, ako jedným z dopadov krízy priamo na domácnosti. Pokračovať budeme modernými pohľadmi na zmeny v spotrebe domácností pod vplyvom krízy.

V závere tejto kapitoly sa budeme orientovať na priame zahraničné investície, ktoré nás budú zaujímať najmä z pohľadu automobilového priemyslu. Popíšeme si automobilovú základňu, s ktorou oba štáty disponujú. Dôvodom pre výber automobilového priemyslu je jeho dôležitosť v ekonomike oboch štátov, v Poľsku nie je síce najdôležitejším, ale Poľsko v ňom v celosvetovom meradle nezaostáva; no na Slovensku, keďže ide o ekonomiku zameranú na jeden sektor, je automobilový priemysel najdôležitejšou zložkou celkovej výroby a teda aj tvorby hrubého domáceho produktu.

1.1 FIŠKÁLNA A MONETÁRNA POLITIKA V ČASE KRÍZY

V tejto časti si priblížime hlavné makroekonomické nástroje, s ktorými disponujú štáty najmä za účelom udržania stability. Jedná sa o monetárnu a fiškálnu politiku. S príchodom krízy sa obe politiky spomínali častejšie a dochádzalo k rozhodovaniu medzi nimi. Predmetom záujmu bolo zisťovanie ich dosahu a sily. Uvedieme si odporúčania dôležitých organizácií, ktoré dostali vlády s príchodom krízy. Konkrétne si spomenieme aj odporúčania smerované Poľsku a Slovensku.

1.1.1 POSTAVENIE FIŠKÁLNEJ A MONETÁRNEJ POLITIKY V ČASE

Dejiny myslenia o fiškálnej politike siahajú k jej zrodu do roku 1936. Bol to Keynes, kto pozdvihol fiškálnu politiku nad monetárnu. Neskôr sa k nemu pridal aj Lerner a Samuelson, ktorý následne vysvetlil využitie oboch politík. (Blinder, 2004)

V období po Veľkej depresii v Spojených štátoch amerických s pridaním názorov a komentárov Keynesa, sa do popredia ako hlavný makroekonomický nástroj dostáva fiškálna politika. Netrvá dlho a v 60-tych a 70-tych rokoch sa situácia značne mení. Do popredia sa dostáva monetárna politika, ktorá sa stáva významnejšou a vyrovnáva sa postaveniu fiškálnej. V tej dobe boli oba nástroje určené na docielenie vnútornej a vonkajšej rovnováhy. V posledných dvoch dekádach však fiškálna politika ustúpila do úzadia a vytvorila tak priestor pre monetárnu. Malo to viaceré dôvodov. Napríklad skepsa okolo účinnosti fiškálnej politiky, alebo ak je monetárna politika dostatočná, zostáva málo dôvodov pre používanie iného nástroja. A pravdepodobne potlačenie fiškálnej politiky dodalo na účinnosti monetárnej. Spomeňme si ešte vplyv politických obmedzení na tieto nástroje. Zatiaľ čo monetárna politika obmedzenia politikov veľmi nepociťuje, fiškálna má sklon k deformácii práve politickými obmedzeniami.

Postupne sa dostávame do súčasnosti, teda do obdobia krízy. Kríza navrátila fiškálnej politike dôležitosť, a tak sa dostáva do popredia ako hlavný makroekonomický nástroj. Ukázalo sa, že fiškálny priestor¹ je v tomto období dôležitý. Niektoré vyspelé

¹ Fiškálnym priestorom rozumieme situáciu, keď vláda na základe súčasnej nízkej hodnoty celkového štátneho dlhu môže zvýšiť vládne výdaje a rozbehnúť politiku „väčších deficitov“

krajiny mali na začiatku krízy vysoký dlh a množstvo nekrytých záväzkov, kvôli ktorým nemohli v dostatočnej miere použiť nástroje fiškálnej politiky. Podobne, niektoré rozvojové ekonomiky, ktoré viedli výrazne procyklickú fiškálnu politiku, ktorá bola ešte zrýchľovaná boomom v spotrebe, boli príchodom krízy nútené krátiť verejné výdaje a zvyšovať dane. Naopak veľa krajín s rozvíjajúcimi sa trhmi vstúpilo do krízy s nízkymi dlhmi, a tak mali dostatočný fiškálny priestor na použitie agresívnejších metód fiškálnej politiky bez hrozby náhleho zastavenia. (Blanchard a iní, 2010)

Priblížme si ešte, aký problém nastáva pri znižovaní úrokovej miery na nulu. V momente, keď centrálna banka zníži nočnú úrokovú mieru na nulu, nastupujú „nekonvenčné“ monetárne nástroje, pretože peňažná báza a krátkodobý dlh sa stali dokonalými substitútmi. No tieto nekonvenčné nástroje sú slabšie ako konvenčný nástroj – znižovanie krátkodobej úrokovej miery nákupom krátkodobých vládnych dlhopisov. (Blinder, 2004)

Dodajme teda, že pri dosiahnutí nulovej úrokovej miery sa zníži priestor pre ďalšie aktivity monetárnej politiky a naskytne sa príležitosť pre fiškálnu politiku.

Ako sme si už uviedli, fiškálna politika sa dostala v období krízy do popredia. Toto zistenie však nestotožňuje nasledujúci názor. Blinder (2004) vo svojom článku došiel k záveru, ktorý sa týka účinnosti oboch spomínaných politík. Za normálnych okolností je monetárna politika oveľa lepším kandidátom na stabilizovanie ako fiškálna politika. Ale za nie úplne normálnych okolností, ako napríklad počas dlhých a hlbokých recesií, keď nominálna úroková miera dosiahne fakticky nulovú hladinu, alebo pri náhlom poklese celkového dopytu, monetárna politika má minimálnu silu v stimulovaní ekonomiky. Autor však nevidí fiškálnu politiku ako účinný nástroj v takomto prípade.

Pripomeňme si ešte, že s príchodom roku 2009, Slovensko vstúpilo do eurozóny, a teda Národná banka Slovenska prestala ovládať monetárnu politiku Slovenska.

1.1.2 ODPORÚČANIA NADNÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ

V tejto časti si popíšeme reakcie nadnárodných organizácií na ekonomickú krízu, ktoré uverejnili vo forme odporúčaní pre vlády s cieľom uzdravenia svetovej ekonomiky.

1.1.2.1 MEDZINÁRODNÝ MENOVÝ FOND ODPORÚČA ZOSTAVENIE FIŠKÁLNEHO BALÍČKA

Ako už z nadpisu možno vydedukovať, táto časť nebude o priamych odporúčaníach Medzinárodného menového fondu (ďalej len MMF) vládám, ale bude o vlastnostiach balíčka opatrení, ktoré si majú vlády zostaviť. Cieľom balíčka je vyriešiť krízovú situáciu v každej krajine, čo najrýchlejšie a najúčinnnejšie a predísť prehĺbovaniu samotnej krízy.

MMF teda navrhuje sedem hlavných atribútov, ktoré má mať pripravovaný fiškálny balíček. Balíček má byť:

- aktuálny – pretože situácia, v ktorej sa svet ocitol, si vyžaduje okamžité konanie
- rozsiahly – pretože s príchodom krízy bol zaznamenaný veľký pokles v dopyte a kríza zasiahla takmer celý svet
- trvajúci – pretože sa predpokladá, že kríza bude trvať istý čas
- rôznorodý – pretože čelíme neistote účinnosti opatrení
- podmienený – pretože v prípade prehĺbenia krízy bude potrebné pozmeniť opatrenia alebo vyvinúť ďalšiu aktivitu, aby sa predišlo kríze veľkých rozmerov, akou bola Veľká Depresia
- kolektívny – pretože krajiny, ktoré majú fiškálny priestor, by mali pomôcť ostatným, slabším krajinám
- udržateľný – pretože cieľom je sa vyhnúť veľkému dlhodobému zadlženiu a krátkodobým záporným efektom na finančnom trhu. (Spilimbergo a iní, 2008)

1.1.2.2 PLÁN HOSPODÁRSKEJ OBNOVY EURÓPY

Tak ako MMF nabáda k okamžitému konaniu, pretože si to krízová situácia vyžaduje, tak ani Európska komisia (ďalej len EK) nezháľala a už koncom novembra 2008 pripravila Plán hospodárskej obnovy Európy, ktorý je odpoveďou na vtedajšiu ekonomickú situáciu. Budeme čerpať z komuniké EK z 26.11.2008.

Plán hospodárskej obnovy Európy má dva piliere a jeden podstatný princíp:

- Prvým pilierom je výrazná injekcia kúpnej sily do ekonomiky za účelom podpory dopytu a dôvery, so zreteľom na Pakt Stability a Rastu.
- Druhý pilier smeruje k potrebe posilnenia konkurencieschopnosti Európy z dlhodobého hľadiska. Plán má nabádať krajiny k tzv. „rozumným investíciám“, investíciám do „správnych oblastí na podporu najtrajšej potreby“, investíciám na tvorbu pracovných miest a úsporu energie, investíciám do infraštruktúry a pod. Snahou je tiež podporovať malé a stredné podniky, či znižovať administratívne záťaž.
- Fundamentálnym princípom tohto Plánu je solidarita a sociálna spravodlivosť.

Európska komisia si uvedomila veľmi rýchlo, že kríza znížila dôveru medzi domácnosťami a firmami výraznejšie ako sa očakávalo nehovoriac o negatívnych vplyvoch na európsky vývoz. Už na konci novembra 2008, zaznamenali recesiu v Eurozóne a niektorých členských štátoch mimo nej. Taktiež ako MMF, aj EK si uvedomuje, že reakcia musí byť rýchla.

Plán poukazuje na dôležitosť koordinácie a rozsiahlosti činov potrebných na obnovenie dôvery domácností a obchodu. Keďže činy sú v rukách členských štátov, je dôležité spomenúť, že štáty nie sú na rovnakej štartovacej čiare, ako aj fakt, že nedisponujú rovnakým fiškálnym priestorom. A práve preto je koordinácia veľmi dôležitá. Potvrďuje sa aj ďalšia vlastnosť fiškálneho balíčka MMF, ktorá hovorí o spolupráci silnejších krajín so slabšími vo forme investícií, ktoré sa premietnu do zvyšovania dopytu, alebo tvorby pracovných miest.

Strategické ciele Plánu obnovy:

- stimulácia dopytu a zvýšenie dôvery spotrebiteľov
- zastaviť strácanie zamestnania, pomôcť k návratu na trh práce
- pripraviť štrukturálne reformy na lepšie časy, podporovať inovácie a konkurencieschopnosť.

Medzi ďalšie opatrenia, ktoré odporúča EK patria aj tie nasledujúce:

- vládne záruky a úverové dotácie ako nástroj kompenzácie vysokého rizika na finančných trhoch
- nižšie dane z príjmu a sociálne odvody
- dočasné zníženie dane z pridanej hodnoty (ďalej len DPH), ktoré by mohlo podporiť spotrebu

Najhlavnejším cieľom celého Plánu hospodárskej obnovy Európy je teda zjednotenie členských štátov za účelom obnovy dôvery spotrebiteľov a podnikateľov, obnovy pôžičiek a podpory investovania, tvorby nových pracovných miest a pomoci nezamestnaným k návratu do zamestnania. Toto všetko by v závere malo viesť k uzdraveniu európskej ekonomiky podľa EK. (EK, 2008)

1.1.2.3 STANOVISKO RADY EÚ

Rada EÚ v Dokumente o zásadných otázkach z marca 2009 poznamenáva, že členské štáty v zmysle dohody z decembra 2009 prijali koordinačné stimulačné opatrenia na podporu hospodárstva EÚ a tým prispievajú ku globálnej makroekonomickej reakcii na krízu. Celkový objem finančných prostriedkov na podporu nástrojov fiškálnej politiky na roky 2009 a 2010 bol odhadnutý na 3 až 4 % hrubého domáceho produktu (ďalej len HDP) EÚ. Do tohto financovania sa započítala aj podpora prostredníctvom Európskej Investičnej Banky (ďalej len EIB). Po naplnení týchto opatrení bola naplánovaná konsolidácia na zabezpečenie fiškálnej udržateľnosti. Štrukturálne reformy by mali tiež podčiarknuť dôveryhodnosť fiškálneho stimulu. (Rada EÚ, 2009b)

1.1.2.3.1 ODPORÚČANIA RADY EÚ PRE POLESKO

- udržanie rozpočtovej disciplíny, posilnenie kontroly výdajov
- reforma sociálneho zabezpečenia poľnohospodárov
- podpora vývoja, výskumu a inovácií
- využitie štrukturálnych fondov do energetickej a dopravnej infraštruktúry
- prehodnotenie sociálnych dávok s cieľom zlepšenia motivačných prvkov (Rada EÚ, 2009a)

1.1.2.3.2 ODPORÚČANIA RADY EÚ PRE SLOVENSKO

- znižovanie nezamestnanosti, najmä dlhodobej
- zlepšovanie kvality systému vzdelávania
- znižovanie regionálnych rozdielov v príjmoch a zamestnanosti

- zlepšiť fiškálnu disciplínu s cieľom zabezpečenia makroekonomickej stability
- vykonať ďalšie opatrenia na fiškálnu konsolidáciu s cieľom makroekonomickej stability
- pokračovať v presmerovaní výdavkov na vzdelávanie, výskum, vývoj a inováciu (Rada EÚ, 2009a)

1.1.3 PONAUCENIE Z KRÍZ PRE TVORBU NOVEJ STRATÉGIE

Určovanie cieľov opatrení a stratégií na zlepšenie ekonomickej situácie je veľmi náročné. Krízy sú od seba odlišné, a tak nemožno vždy použiť zaručený postup. Dali však významné lekcie tvorcom týchto stratégií. Tí sa zhodujú, že makroekonomická stratégia počas krízy musí mať množstvo cieľov. Chce to však čas na to, aby zistili ktorým nástrojom sa dá docieľiť každý z nich a patrične alokovali nástroje monetárnej politiky, fiškálnej politiky a tiež regulačných opatrení. (Blanchard a iní, 2010)

Spomenuté odporúčania, ktoré boli dané vládam dvoch sledovaných krajín, sú značne rozsiahle. Týkali sa občanov ako zamestnancov a spotrebiteľov, firiem, ale aj ekonomiky ako celku. Ďalej sme si tiež mohli všimnúť, že odporúčania boli smerované do rôznych sektorov, aby došlo k uzdravovaniu ekonomiky zo všetkých strán.

Už spomínaná dôležitosť fiškálneho priestoru je tiež jedným z bodov, ktorý je možno vypozerovať na predošlých krízach. Existencia fiškálneho priestoru totiž znamená, že štát môže rozbehnúť politiku väčších deficitov. (Blanchard a iní, 2010)

Mitchell A. Orenstein (2010) vo svojom článku poukazuje na fakt, že Poľsko malo v predkrízovom období nízky deficit rozpočtu a aj celkový deficit bol nízky, čo poskytlo Poľsku jedinečnú možnosť na rozbehnutie fiškálnej politiky. Už sme si spomenuli, že štáty neboli na tej istej štartovacej čiare, potvrdzuje sa nám to aj v tomto ohľade. Poľsko malo totiž k dispozícii už spomínaný fiškálny priestor, a tak prijaté opatrenia mali vyššiu účinnosť.

Vlády zaujímajú počas krízy rôzne stanoviska. Jednou z možností je poskytnutie rozsiahlych záruk občanom, ktorí do bánk vložili alebo si od bánk požičali. (Blanchard a iní, 2010) Vlády tým umelo vytvorili dôveru v bankový sektor a vytvorili krytie pre tieto operácie. Čo však nie vždy dosiahne vytýčený cieľ, pretože týmto činom sa vláda zaručí za akúkoľvek banku, na čo môže pri jej bankrote doplatiť, pretože umelo zdvihla dôveru v jej fungovanie.

Poľsko zvýšilo limit pre garanciu vkladov v bankách na 50 000 EUR, a zároveň sa zaviazalo 100% garantovaním vrátenia takéhoto vkladu. (NPR PL, 2009)

Slovenská vláda zrušila tento limit pre garanciu vkladov fyzických osôb úplne. Predošlá úprava garantovala 90% náhradu nedostupného vkladu do výšky 20 000 EUR. (NPR SR, 2009)

Vidíme, že sa obe vlády pričinili o zvýšenie dôvery v bankový sektor, čím tiež reagovali na odporúčania zvyšovania dôvery medzi spotrebiteľmi a firmami.

1.2 NEZAMESTNANOSŤ

V tejto podkapitole poukážeme na rozdielne možnosti merania nezamestnanosti v nami skúmaných krajinách. Ďalej si priblížime graf poukazujúci na trend v miere nezamestnanosti za posledných 15 rokov. To, že dopad ekonomickej krízy na trh práce bol výrazný si potvrdíme aj na základe štúdií organizácií venujúcich sa práve trhu práce. Následne si zdefinujeme jobless growth, pozrieme sa aj na jeho výskyt v odbornej literatúre a uvedieme si príklady zo sveta a blízkeho okolia.

1.2.1 MERANIE NEZAMESTNANOSTI

Keďže na meranie nezamestnanosti nie je jednotná metóda pre všetky krajiny sveta, tak pri porovnávaní použijeme len jeden zdroj dát pre oba štáty, a to štatistiky Medzinárodnej organizácie práce (ďalej len ILO), agentúry Organizácie spojených národov. Priblížime si rozdiely v metódach merania nezamestnanosti v oboch štátoch. Stránky Štatistického úradu Slovenskej republiky (ďalej len ŠÚ SR) uvádzajú: „Nezamestnanosť sa u nás zisťuje podľa dvoch rozdielnych metodík. Medzinárodne porovnateľná metodika ILO je založená na výberovom zisťovaní pracovných síl (ďalej len VZPS). Iným spôsobom zisťovania (medzinárodne neporovnateľným) podľa metodiky Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny sa získava miera evidovanej nezamestnanosti v SR², aj podľa krajov a okresov.“ (ŠÚ SR, 2011)

Čo sa merania nezamestnanosti v Poľsku týka, tak štatistický úrad udáva nasledovnú metodológiu. Tiež sa stretávame s dvoma metodikami. Prvou je už spomínaná VZPS,

² Slovenská republika

ktorá je v súlade s ILO. V Poľsku sú tieto merania od roku 1992 zabezpečované Poľským štatistickým úradom (ďalej len GUS). Druhým spôsobom je meranie Úradom práce v súlade so Zákonom o zamestnaní a nezamestnanosti od roku 1994.

Oba nami analyzované štáty majú podobné metódy merania nezamestnanosti. Pozrime sa však na bulletin Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (2005), ktorý venuje svoju pozornosť týmto dvom konceptom merania miery nezamestnanosti na Slovensku.

Ako sme si už uviedli, ŠÚ SR meria nezamestnanosť na základe prieskumu domácností, už spomenutou metódou VZPS. Naopak Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny čerpá údaje z evidencií úradov práce. Úrady práce však zaznamenávajú len nezamestnaných, ktorí majú nárok na príspevok a na odvody platené štátom, a tiež tých, ktorí prejavujú záujem o pomoc pri sprostredkovaní práce. Tento spôsob ale nie je vhodný ku komparácii medzi krajinami, pretože sa na neho vzťahujú administratívne pravidlá a úpravy. No jeho výhodou sú presné počty evidovaných nezamestnaných pre každý deň a každú administratívno-územnú jednotku.

Druhým konceptom je už spomínané VZPS. V tomto prieskume sú 0,6% vzorke celkového počtu trvalo obývaných bytov kladené otázky, na základe ktorých sú respondenti zaradení medzi zamestnaných alebo nezamestnaných. K už uvedeným kritériám dodajme, že medzi zamestnané osoby podľa VZPS radíme aj osoby pracujúce v zahraničí; osoby pracujúce na plný alebo skrátený úväzok; osoby pracujúce dočasne, príležitostne alebo sezónne. Zahŕňame sem osoby čerpajúce riadnu materskú dovolenku, ale aj vypomáhajúcich členov domácností podnikateľov, ktorí nepoberajú mzdu ani žiadnu odmenu. Takto získané údaje z výberovej vzorky sú ďalej prepočítané na celú populáciu, takže celkový odhad sa pohybuje v istom intervale spoľahlivosti. Najpresnejší odhad je na úrovni národnej a opačne najnepresnejší je na nižšej regionálnej úrovni. Pri tejto metóde sa nekladie dôraz na to, aby boli osoby evidované na úradoch práce ako nezamestnané, takže medzi pracujúcich môžeme zaradiť aj osoby, ktoré sú v evidencii úradov práce.

Zaujímavosťou je, že Eurostat spracováva obe merania na kalkuláciu mesačnej miery nezamestnanosti, aby mohla byť medzinárodne porovnávaná.

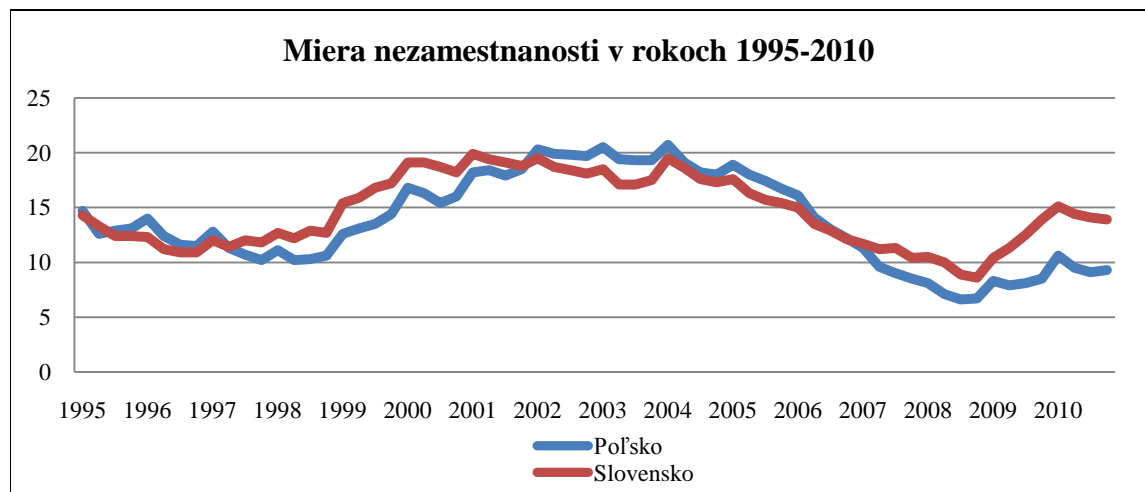
Povedzme si však, prečo nie je možné použiť prienik týchto metód. Kritéria zohrávajú kľúčovú úlohu, pretože podľa nich sú osoby následne klasifikované na ekonomicky aktívne a nezamestnané. Na úradoch práce evidovaní nezamestnaní môžu

v referenčnom týždni odpracovať aspoň hodinu či už legálne alebo nelegálne alebo si prácu nehľadajú aktívne, a tak sa nemôžu zaradiť medzi nezamestnaných podľa VZPS. Alebo nájdeme nezamestnaných podľa VZPS, ktorí nie sú v evidencii úradov práce, pretože si hľadajú prácu prostredníctvom svojich známych. A tak je pochopiteľné, že tieto metódy nevykazujú rovnaké hodnoty miery nezamestnanosti. (MPSVR SR, 2005)

1.2.2 TREND V NEZAMESTNANOSTI

Štúdia trendov nezamestnanosti štátov strednej a východnej Európy pre dekádu do roku 2007 dokazuje, že trend nezamestnanosti v Poľsku a na Slovensku je jednoznačne prepojený. Zatiaľ čo trendové krivky pre Lotyšsko, Maďarsko a Slovinsko sa veľmi odlišujú, krivky trendu nezamestnanosti pre Poľsko a Slovensko sú takmer totožné, odpovedajúce opačnej parabole. Ide o krivky z grafov stacionárnych radov spolu s odhadnutými nelineárnymi zložkami. (Cuestas a iní, 2009)

Graf č. 1: Prehľad miery nezamestnanosti v Poľsku a na Slovensku v rokoch 1995-2010, v %

Zdroj: ILO

Spomínanú štúdiu nám potvrdzuje aj nami vypracovaný graf. Poukazuje na štvrťročné údaje miery nezamestnanosti organizácie ILO. V spomínanej dekáde 1997 až 2007, zistený trend jasne z Grafu č. 1 vidíme. Táto štúdia sa však nevenuje obdobiu pred a po tejto dekáde. Preto sme si zvolili tento graf. Spočiatku od roku 1995 mala nezamestnanosť klesajúcu tendenciu. V Poľsku začala miera nezamestnanosti výrazne rásť s príchodom roku 1999, ale na Slovensku začala rásť už dva roky predtým. Rozdiel

medzi štátmi v nezamestnanosti je až do roku 2002 výrazný. Obe krajiny si v roku 2004 polepšili a miera nezamestnanosti poklesla dlhodobo. Dôvodom tohto polepšenia je určite aj vstup oboch krajín do EÚ. Vstupom do EÚ sa otvorili pracovné trhy Veľkej Británie, Írska a Švédska, ostatné krajiny boli v prechodnom období. Po dvoch rokoch sa pridalo otvorenie pracovných trhov v Španielsku, Portugalsku, Fínsku, Grécku a Taliansku. V roku 2007 sa pripojilo Holandsko a Luxembursko a rok na to aj Francúzsko. Rokom 2011 sa otvorili aj posledné pracovné trhy, a tak v súčasnosti je pohyb pracovných síl po EÚ úplne voľný. (Echo, 2009)

Jednoznačne vidíme pozitívum v dátach miery nezamestnanosti, pretože až do inkriminovanej doby príchodu krízy do nami vybraných štátov, miera nezamestnanosti klesala. Tomuto obdobiu sa však budeme venovať v druhej a tretej kapitole tejto bakalárskej práce.

1.2.3 DOPAD KRÍZY NA NEZAMESTNANOSŤ

Súčasnou krízou sa okrem veľkého počtu finančných inštitúcií zaoberá aj EÚ a jej inštitúcie. Európska komisia v roku 2009 vypracovala štúdiu s názvom Ekonomická kríza v Európe: Príčiny, Dôsledky a Odozvy. Pozrieme sa konkrétne na poznatky súvisiace s dopadom krízy na pracovný trh a zamestnanosť, ktoré v nej Európska komisia prezentuje.

Pracovné trhy v EÚ zaznamenali v druhej polovici roku 2008 značné oslabenie, ktoré sa prehĺbilo počas roku 2009. Miera nezamestnanosti v EÚ vzrástla o viac ako 2 percentuálne body a ešte výraznejší nárast sa očakával v nasledujúcich štvrtrokoch. Vráťme sa do obdobia pred príchodom krízy do našich zemepisných šírok. Situácia na pracovných trhoch EÚ bola dobrá. Miera zamestnanosti bola na úrovni okolo 68 % pracovnej sily, čo sa približovalo Lisabonskému cieľu 70 %. Miera nezamestnanosti bola na úrovni 7 %. Snahou väčšiny krajín bolo zlepšiť spôsoby a cesty spájania voľných pracovných miest s ľuďmi hľadajúcimi prácu.

Spočiatku sa nezamestnanosť prehlbovala len v niektorých členských štátoch, avšak postupne zasiahla celú EÚ a od prvého štvrtroka 2008 už nezamestnanosť rástla vo všetkých členských štátoch. Značne sa nezamestnanosť dotkla remeselníckej sféry a povolání, ktoré si nevyžadujú vysokú kvalifikáciu, ako napríklad služby. Postihnutí boli prevažne muži, keďže kríza ako prvá zasiahla sektory, v ktorých sú prevažne

zamestnaní muži (automobilový priemysel, konštruovanie). No netrvalo dlho a od prvého štvrt'roka bol zaznamenaný pokles aj v zamestnanosti žien. (EK, 2009)

Štúdia Európskeho inštitútu odborov (European Trade Union Institute, ďalej len ETUI) tiež uvádza, že veľké slovenské spoločnosti vynaložili snahu o prekonanie krízy bez veľkého prepúšťania zamestnancov. Mnohokrát zaviedli opatrenia na zvýšenie internej flexibility skracovaním pracovného času a prechodom z plného úväzku na čiastočný. V prípade znižovania stavov zamestnancov dali prednosť predčasnému odchodu do dôchodku pred prepúšťaním zamestnancov v produktívnom veku. Čo sa Poľska týka, interná flexibilita je nedostatočná. Flexibilita pracovného času je výnimočná a aj to len v niekoľkých spoločnostiach. Poľsko nemá dostatočne prepracované opatrenia na skracovanie pracovného času. (Glassner a iní, 2009)

V tretej kapitole tejto bakalárskej práce sa budeme venovať konkrétnym hodnotám, čo sa nezamestnanosti a prepúšťania týka.

1.2.4 JOBLESS GROWTH³

V ekonomickom svete je jobless growth známy fenomén, ktorý sa vyznačuje rastom HDP, pri ktorom sa však úroveň zamestnanosti buď nemení alebo klesá.

O tom, že tento fenomén sa stal vo svete častým predmetom prác a štúdií svedčí aj ich množstvo. Hlavný ekonóm japonského inštitútu výskumu Junhua Wu (2004) sa venuje jobless growth-u v Číne. Sonia Bhalotra (1998), či K. Kannan a G. Raveendran (2009), alebo aj B. Bhattacharya a S. Sakthivel (2004) poukazujú vo svojich prácach na prítomnosť jobless growth-u v Indii. Uved'me si tiež príklad z Juhoafrickej republiky autorov Andreho Kraaka a Karen Press (2008), ktorí sa vo svojej práci snažia vyvrátiť domnienku o prítomnosti tohto fenoménu poukazujúc na závažnosť a dôležitosť sektorov priemyslu pri zbere dát.

Keďže táto bakalárska práca sa venuje Poľsku a Slovensku, priblížme si teda práce a štúdie, ktoré sa týkajú našich zemepisných širok.

Na výskyt fenoménu jobless growth-u poukazuje aj Onaran (2008). Vo svojom článku popisuje túto situáciu, ktorá nastala po roku 1996 v štátoch strednej a východnej

³Fenomén, pri ktorom sa objavuje ekonomický rast, ale nedochádza k poklesu nezamestnanosti (voľný preklad autorky)

Európy, ako následok ich prechodu z uzavretej ekonomiky na ekonomiku otvorenú. Recesia deväťdesiatych rokov viedli v spomínaných štátoch k zániku pracovných miest, hoci krajiny zaznamenávali nárast v HDP. Ten však nevedol k tvorbe nových pracovných miest, práve naopak. Jednou z charakteristík plánovaných ekonomík je aj prezamestnanosť. Avšak pri procese transformácie na otvorenú ekonomiku vidíme, že dopyt po práci klesá a viac ako desaťročie po začatí privatizácie sa stretávame s pretrvávajúcim problémom jobless growth-u. Autor v článku poukazuje na vyjadrenie Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (ďalej len OECD), v ktorom OECD poukazuje na prepojenie otvorených ekonomík a obchodovania so svetovými cenami s výrazným nárastom v nezamestnanosti.

Nasledujúca štúdia pochádzajúca z Veľkej Británie autorov Hilary a Mikea Inghamových (2009) si na zreteľ berie jobless growth v Poľsku. Autori poukazujú na hospodársky rast Poľska a už od roku 1992 presiahla ekonomika úroveň z roku 1989. Týmto sa Poľsko stalo nepochybným lídrom medzi krajinami strednej a východnej Európy. Došlo síce k rastu ekonomiky ako celku, no miera zamestnanosti nerástla. Vláda pristúpila na opatrenia s cieľom revitalizácie poľského trhu práce. Avšak tieto opatrenia neboli úplne dopracované a tak ich uplatnenie nebolo rozsiahle. Pomohlo len malej skupine a tým sa trh práce príliš neozdravil. Ako sme si už spomenuli v predchádzajúcej časti a pre ilustráciu uviedli aj graf, situácia v Poľsku sa po roku 2003 zlepšila, miera zamestnanosti začala rásť a miera nezamestnanosti klesať.

Ďalším z autorov venujúcim sa tomuto fenoménu je aj Schuller. Vo svojom článku z roku 2005 prezentuje svoj názor na prítomnosť jobless growth-u. Nemyslí si, že jobless growth predstavuje pre krajinu problém. Poukazuje totiž na rast ekonomiky, ktorý znamená rast priemernej mzdy a výdajov, a preto sa zvýšia verejné príjmy vďaka daňovým a sociálnym odvodom. Rastúca ekonomika by mala uľahčiť financovanie výdajov na sociálne účely, v prípade stagnácie alebo znižovania zamestnanosti.

1.2.5 PREPÚŠŤANIE A KRÁTENIE PRACOVNEJ DOBY

Neskôr si ukážeme, že spotrebitelia počas kríz menej míňajú, čiže na trhu výrobkov a služieb nastáva prebytok ponuky nad dopytom po tovaroch a službách. Teda celková produkcia musí klesnúť, a s tým je prepojený aj pokles počtu zamestnaných, pretože tu vzniká prebytok dopytu po práci zo strany obyvateľstva nad jej ponukou zo

strany zamestnávateľov. Tým pádom dochádza ku kráteniu pracovnej doby, alebo dokonca aj ku kráteniu počtu zamestnancov, čo sa automaticky odzrkadlí v miere nezamestnanosti. Overíme si, čo sa skutočne odohralo na trhu práce v Poľsku a na Slovensku.

1.3 SPOTREBA

V tejto kapitole sa budeme venovať všeobecným teóriám týkajúcich sa hlavne spotreby domácností. K ich základom nepochybne patrí hypotéza permanentného dôchodku a hypotéza životného cyklu. Priblížime si teoretický základ týchto hypotéz a pozrieme sa aj na ich rozpracovanie v odbornej literatúre.

Táto teoretická časť nám slúži na pochopenie súvislostí medzi príjmom, spotrebou a úsporami domácností. V neskoršej časti tejto bakalárskej práce sa budeme snažiť o určenie, ktorá teória lepšie popisuje situáciu v nami vybraných štátoch.

Pokračovať budeme priamymi dopadmi krízy na domácnosti, teda na spotrebiteľa. Preto si priblížime vypracované štúdie zahraničných univerzít, inštitúcií.

1.3.1 HISTORICKÝ PREHLAD HYPOTÉZ TÝKAJÚCICH SA SPOTREBY A ÚSPOR DOMÁCNOSTÍ

Pri hľadaní koreňov hypotéz týkajúcich sa spotreby a úspor domácností, zisťujeme, že základ, z ktorého vychádzajú, je v práci Irvinga Fishera⁴. Vo svojom výskume popisuje faktory, ktoré vedú domácnosti k sporeniu. Fisherov model je postavený na časovom horizonte viacerých období, tvrdiac, že úspory nemôžu byť vysvetlené len aktuálnou situáciou domácnosti, ale musia brať do úvahy dlhšie obdobie. Úspory teda nemôžu byť vysvetlené len samotným súčasným príjmom domácnosti. Fisher sa snaží o maximalizovanie úžitku domácnosti počas dvoch období a berie do úvahy racionalitu pri rozhodovaní o úsporách, takže domácnosti sporia účelovo.

Fisherov model bol však odsunutý Keynesovou revolúciou, ktorá diskusiu o úsporách odtlačila bokom. Keynes⁵ rozoberal motívy vedúce k úsporám, no teória

⁴ Fisher, I. *The Theory of Interest*, 1961

⁵ Keynes, M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936

bola postavená viac na spotrebe ako na úsporách. Vysvetlením bolo, že spotreba sa týka súčasného obdobia, zatiaľ čo úspory sú otázkou viacerých období. Táto teória bola nazvaná teóriou absolútneho dôchodku a od Fisherovej sa líšia hlavne v pridaní poznatkov získaných z teórie bohatstva.

Dôveryhodnosť teórie absolútneho dôchodku sa však dostala do konfrontácie s dvoma faktami. Prvým bolo zlyhanie odhadov tejto teórie v povojnovej spotrebe v Spojených štátoch amerických a druhým bolo Kuznetsovo vysvetlenie, že sklon k spotrebe sa nezvýšil dlhodobo.

Na týchto chybách položili základy ďalšieho modelu Franco Modigliani⁶ a James Duesenberry⁷. V ich modeli je zohľadnený aj vplyv jednej domácnosti na spotrebu v inej domácnosti. Takže aj domácnosti s nižším príjmom sa snažia v spotrebe priblížiť domácnostiam s príjmom vyšším, a tak ich sklon k spotrebe rastie. Domácnosti sa neporovnávajú len medzi sebou, ale porovnávajú svoju spotrebu so spotrebou, ktorú dosahovali v minulých obdobiach. Z tohto modelu vyplýva, že priemerný sklon k spotrebe rastie v recesiách a naopak klesá v dobách rozmachu.

Aj tento model zahŕňa teóriu bohatstva. Mnoho ďalších ekonómov publikuje svoje nápady týkajúce sa už spomenutého a prehlbujú tým teóriu permanentného dôchodku.

Postupne bol model permanentného dôchodku zlepšovaný a Royovi Harrodovi⁸ sa podarilo do modelu pridať myšlienku životného cyklu. Ide o teóriu úspor s rámcom viacerých období, podľa ktorej domácnosti sporia počas celého života s pomyslením na ich život na dôchodku.

Jedným z dôležitých prínosov je dielo Margaret Reid, ktoré však nikdy nepublikovala. Reid testovala modely teórie permanentného dôchodku, na ktorých staval Modigliani a Brumberg⁹ a tiež Friedman¹⁰.

Túto teóriu dopracoval Franco Modigliani do podoby hypotézy životného cyklu. (Mayer, 1972)

⁶ Modigliani, F. *Fluctuations in the Saving-Income Ratio: A Problem in Economic Forecasting*, 1949

⁷ Duesenberry, J. *Income, Saving and the Theory of Consumer Behaviour*, 1949

⁸ Harrod, R. *Towards a Dynamic Economics*, 1948

⁹ Modigliani, F. – Brumberg, R. *Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data*, 1955

¹⁰ Friedman, M. *A Theory of the Consumption Function*, 1957

1.3.2 CHARAKTERISTIKA HYPOTÉZY ŽIVOTNÉHO CYKLU

Najznámejšou teóriou spotrebnej funkcie zavedenou a testovanou Richardom Brumbergom, Francom Modiglianim a Albertom Andom je práve hypotéza životného cyklu, ktorej sa budeme v tejto časti venovať podrobnejšie.

Tento model stojí ďaleko od spotreby týkajúcej sa výhradne súčasného obdobia, zahŕňa totiž budúcu ako aj prítomnú spotrebu do užitočnej funkcie. Domácnosti sa vždy snažia maximalizovať svoju užitočnú funkciu.

Hypotéza životného cyklu je hlavným teoretickým rámcom používaným ekonómami na porozumenie dynamického správania sa spotrebiteľov. Tento model postavený na nasledujúcej myšlienke. V rozhodovaní sa koľko spotrebovať v danom období, domácnosti myslia na svoje dlhodobé zdroje a nie len na ich súčasný príjem. (Pistaferri, 2009)

V modeli životného cyklu majú čisté úspory tri zložky. Prvou je zložka rovnajúca sa konštantnej proporcii celoživotného príjmu. Zároveň je nezávislá na úrovni celoživotného príjmu a veku. Po druhé, domácnosti usporia časť svojich prechodných príjmov, časť, ktorá závisí na veku domácnosti ale nie na jej príjme. Dôvodom prečo domácnosť spotrebuje časť svojich prechodných príjmov je jej plán vynulovať všetok jej majetok do času smrti. Tento fakt kontrastuje s hypotézou permanentného dôchodku, podľa ktorej domácnosť svoj nadobudnutý majetok prenechá svojim dedičom. A treťou zložkou je rozdiel medzi súčasným a vytuženým stavom aktív. (Mayer, 1972)

Táto teória hovorí, že spotreba je spojená s dlhodobým príjmom, tzv. celoživotným príjmom domácnosti. Zastáva názor, že budúce príjmy domácnosti majú značný vplyv na jej súčasnú spotrebu. Ľudia s vysokým príjmom, ktorí očakávajú nižší príjem v budúcnosti, budú šetriť a ľudia, ktorí očakávajú vyšší príjem v budúcnosti, si požičajú teraz a budú ochotní sa zadlžiť, aby mali v súčasnosti vyššiu spotrebu. Vysvetľuje to napríklad, prečo majú študenti vyššiu životnú úroveň než im to ich príjem dovoľuje.

Taktiež teória poukazuje na úspory domácnosti na dobu, keď jej príjem bude nižší, teda na dôchodok. Domácnosť sa teda podľa tejto teórie dokáže v dobrých časoch pripraviť na horšie časy. (Fischer a iní, 1988)

1.3.3 CHARAKTERISTIKA HYPOTÉZY PERMANENTNÉHO DÔCHODKU

Friedmanova teória permanentného dôchodku je podľa Mayera (1972) nepochybne najznámejšou verziou teórií bohatstva. Táto teória vychádza z Fisherovej analýzy, ktorá je postavená na racionálnom správaní domácnosti, sleduje aspoň dve obdobia a domácnosť čelí neistote týkajúcej sa jej budúcich príjmov. (Gupta, 2009) Tvrdí, že domácnosť žije nekonečne a má svoje potreby, ktoré v čase nemení. S týmito predpokladmi, teda spotrebované množstvo racionálnej domácnosti každoročne závisí iba na jej diskontovanom bohatstve a na úrokovej miere. Teda časová zložka spotreby závisí len na úrokovej miere a na potrebách domácnosti. Podľa tohto modelu domácnosť preferuje súčasnú spotrebu pred budúcou.

Model sa nevenuje vplyvu bohatstva na časové rozdelenie spotreby. Toto núti ekonómov upustiť od mainstreamových ekonomických teórií a nechať priestor psychologickým faktorom, ktoré vplývajú na potreby domácnosti. A práve tento faktor zvädza k predpokladu, že potreby domácnosti sú nezávislé na jej bohatstve. Tým sme sa dostali k najspornejšiemu bodu tejto teórie, ktorý vyústil do prísnejších predpokladov: absolútna istota, žiadne pridelovanie kapitálu a nekonečný život domácnosti. S tým však Friedman nesúhlasil, pretože na to nevidel žiaden dôvod. Ako už názov teórie hovorí, ide o teóriu postavenú primárne na permanentnom dôchodku a nie na bohatstve. (Mayer, 1972)

Teória tvrdí, že spotreba je proporcionálna k permanentnému príjmu, ale nie je proporcionálna k súčasnému príjmu. Z toho vyplýva, že spotreba je daná výškou permanentného dôchodku a nie súčasného príjmu. Teória vysvetľuje ako domácnosť reaguje na dočasné zmeny v príjme; pri dočasnom poklese príjmu má domácnosť viacero možností. Podľa tejto teórie si domácnosť môže požičať alebo predať nejaký majetok, aby sa udržala na rovnakej životnej úrovni. (Fischer a iní, 1988)

Hall interpretuje hypotézu permanentného dôchodku matematicky. Vidí prepojenie medzi dátami týkajúcimi sa spotreby a možnosťou predpovedať zmeny v príjme domácností. Hall poukazuje na domácnosť, ktorej budúce príjmy sú neurčité a jej očakávaný úžitok tvorí hlavne úžitok zo spotreby v čase. Ak sú očakávania celoživotného príjmu racionálne, tak podľa Halla hypotéza permanentného dôchodku tvrdí, že zmena v spotrebe je náhodnou prechádzkou. V ekonómii je tento jeho prínos známy tiež ako hypotéza náhodnej prechádzky. (Gupta, 2009)

1.3.4 SPOJENÝ MODEL HYPOTÉZY ŽIVOTNÉHO CYKLU A HYPOTÉZY PERMANENTNÉHO DÔCHODKU

Robert Hall (1978) poukazuje vo svojom článku na teóriu spojených hypotéz, ktorá je široko akceptovanou aplikáciou teórie spotrebiteľa na problém rozdelenia spotreby medzi prítomnosť a budúcnosť. Podľa tejto hypotézy si spotrebiteľ odhadne svoju spotrebnú schopnosť z dlhodobého hľadiska. Zároveň si dokáže určiť svoju súčasnú spotrebu ako zlomok svojho odhadu. Tento zlomok potom môže byť buď vo forme bohatstva, ako to tvrdí Modigliani, alebo vo forme permanentného dôchodku, čo tvrdí teória podľa Friedmana.

Priblížme si proces vychádzajúci zo spojených hypotéz, podľa ktorého si spotrebiteľ určí úroveň svojej spotreby. Spotrebiteľ si dokáže spracovať všetky dostupné informácie každého obdobia týkajúce sa jeho súčasných a budúcich príjmov. Prevedie získané údaje na ľudský kapitál, ktorý sa rozvíja podľa kombinácie ľahko predvídateľnej zložky spojenej s realizáciou súčasných príjmov a nepredvídateľnou zložkou spojenou so zmenou v očakávaniach týkajúcich sa budúcich príjmov. Do úvahy berie aj finančný majetok nahromadený z minulých období. Na základe uvedeného, si spotrebiteľ určí primeranú súčasnú spotrebu. (Hall, 1978)

Profesor Standfordskej univerzity, Luigi Pistaferri (2009), poukazuje na spoločné črty oboch teórii. Podľa neho je jednou z nich časový horizont plánovania. Pre hypotézu životného cyklu je tento horizont konečný, ukončený smrťou. Hypotéza permanentného príjmu však hovorí o nekonečnom horizonte, no jedná sa o metaforu, pretože nikto nežije večne.

1.3.5 KRITICKÉ POHĽADY NA HYPOTÉZY

Ako sme si už v prvej časti priblížili, vznik hypotézy permanentného dôchodku a životného cyklu bol vždy pod drobnohľadom širokej ekonomickej spoločnosti. Každý model sa stretol s reakciou, niekedy vylepšením, no niekedy s kritikou. V tejto časti si priblížime rôzne pohľady na spomínané hypotézy, a tiež si uvedieme známe kritiky súvisiacich modelov.

Britský ekonóm Angus Deaton (2009) sa vo svojej knihe venuje porozumeniu spotreby na základe existujúcich teórii, ktoré overuje a tiež kritizuje. Priblížme si jeho

niektoré postrehy. Približuje obe teórie poukázaním na to, že permanentný dôchodok môžeme brať ako ročnú hodnotu celoživotných príjmov. Čo však Friedman nepripustil.

Obe teórie majú svoje odlišnosti. Hypotéza permanentného dôchodku sa vždy zaoberala dynamickým správaním spotreby vo vzťahu k príjmu a dôležitosti veku, úspor a tvorby bohatstva sa príliš nevenovala. Permanentný dôchodok závisí na dôchodku viacerých rokov, celého života, je teda nepravdepodobné, že bude výrazne kolísať v reakcii na krátkodobé výkyvy v príjme. Permanentný dôchodok je teda hladší¹¹ než súčasný príjem.

Práve na tento poznatok poukazuje výskum z roku 1985, ktorému sa venoval A. Deaton a A. Binder. Kvartálne dáta týkajúce sa spotreby a príjmu z časového obdobia od roku 1953 do roku 1984 v USA to dokazujú. Obe veličiny majú rastúci trend, no príjem fluktuuje v čase oveľa výraznejšie ako spotreba. Prišli tiež k záveru, že z dlhodobého hľadiska je spotreba proporcionálna k dôchodku. (Deaton, 2009)

Americká ekonómka, absolventka MIT¹², Marjorie A. Flavin (1981) sledovala vplyv súčasného príjmu na odhad budúceho, a teda aj na zmeny v permanentnom dôchodku. Pri zrode tejto analýzy stála nasledovná myšlienka. Keďže je výška budúceho príjmu neistá, tak spotrebiteľ musí svoje plány týkajúce sa spotreby v závislosti na permanentný dôchodok meniť v každom okamihu, keď získa novú informáciu ohľadom jeho budúceho príjmu. Vo svojom modeli ponecháva racionálne očakávania. Na základe svojho modelu a vypracovaných testov Halla (1978) a Sargenta¹³, autorka dospela k záveru, a teda reakciu spotreby na zmeny v súčasnom príjme nazvala ako prehnane citlivú.

Už spomínaný odhad budúceho príjmu na základe toho súčasného sa stal dôležitým bodom tejto teórie. Už I. Fisher vyvodil, že je možné odhadnúť budúci príjem domácnosti na základe dát týkajúcich sa jej úspor v čase. Niekoľkí ekonómovia mu venovali svoju pozornosť vo svojich dielach.

Spomeňme si kritiku Roberta Halla, ktorý vo svojej práci z roku 1978 síce tvrdí, že príjem predošlých období môže byť dobrým zdrojom pre predpoveď súčasnej spotreby. No ide o sporný bod s inteligentným a vpred hľadiacim spotrebiteľom, ktorý stojí na základe hypotézy permanentného príjmu. Hall ďalej poukazuje na to, že

¹¹ zmeny v hodnotách nie sú ani náhle, ani výrazné

¹² Massachusetts Institute of Technology

¹³ Sargent, T. *Rational Expectations, Econometric Exogeneity, and Consumption*, 1978

predpovede zmien v budúcom príjme sú irelevantné, pretože informácia, ktorá ich pripravuje je už zahrnutá v súčasnej spotrebe. A tak podľa Halla z hypotézy permanentného dôchodku s predpokladom racionálnych očakávaní vyplýva nemožnosť predpokladať zmeny v spotrebe. Toto tvrdenie následne podporuje myšlienka, že spotrebitelia nikdy neplánujú zmenu v spotrebe, ale menia spotrebu v závislosti na zmeny v ich budúcom príjme. (Hall, 1978)

John Campbell (1986) sa pričínal o rozšírenie hypotézy permanentného dôchodku o poznatky o úsporách. Ak sa očakáva nárast príjmu domácnosti, spotreba tejto domácnosti porastie a bude financovaná buď pôžičkou alebo predajom majetku, teda v každom prípade čistý majetok poklesne. Campbell overil svoje tvrdenie a potvrdil pravdivosť hypotézy permanentného dôchodku s uvedeným záverom. Ak však domácnosť predvída pokles v príjme v blízkej budúcnosti, rozhodne sa hromadiť majetok v prítomnosti, aby sa pripravila na pokles v budúcnosti. (Deaton, 2009)

Campbell (1986) z hypotézy permanentného dôchodku vyvodil, že ľudia šetria, pretože racionálne očakávajú pokles v ich príjme. Z toho teda vyplýva, že sporenie by malo byť dobrou predpoveďou poklesu príjmu, tak ako aj akékoľvek iné predpovede zostavené na dostupných dátach.

Campbell taktiež otestoval Hallovu verziu hypotézy permanentného dôchodku. Jeho verzia môže byť využitá na formuláciu ekonometrického modelu, ktorý bude viesť k predpovediam zmien v príjme domácností. (Gupta, 2009)

V práci spolu s Gregorym Mankiwom (1987) zamenili v modeli permanentný dôchodok za súčasný príjem a zistili, že tento model dokáže predpovedať spotrebu domácnosti. Ďalšie testy, ktoré boli súčasťou tohto výskumu preukázali, že dáta z obdobia 1947 až 2008 namerané v USA nepotvrdili hypotézu permanentného dôchodku. (Campbell, Mankiw, 1987)

Už spomenutý G. Mankiw a Matthew Shapiro (1985) sa tiež venovali testom hypotézy permanentného príjmu. Reagovali na M. Flavin, ktorá došla k záveru, že spotreba je príliš citlivá na príjem a oproti nej postavili práce Halla a Sargenta, ktorí stavali na racionálnom očakávaní. Vo svojej práci, autori vyvracajú niektoré testy zamerané na zistenie trendu príjmu a poukazujú na svoje výsledky. Podľa autorov je disponibilný príjem približne náhodnou prechádzkou. (Mankiw, Shapiro, 1985)

Pozrime sa ešte na hypotézu životného cyklu. Už spomínaný L. Pistaferri (2009) uprednostňuje hypotézu životného cyklu pri rozhodovaní sa o spotrebe z dlhodobého

hľadiska. Pripúšťa, že tento model nevysvetľuje všetky situácie, ktoré sa v dnešnom svete stávajú, ale každopádne hovorí o tomto modeli ako o veľmi užitočnom. Aj napriek tomu, že sa prikláňa k správnosti tejto teórie, poukazuje na rozum, ktorý odrádza ľudí od správania sa podľa tejto teórie.

Na záver si k už spomenutým komentárom uveďme ešte jeden. Christopher Carroll (1997), americký ekonóm, vo svojom článku kritizuje obe hypotézy naraz. V článku vysvetľuje, že úspory domácnosti možno lepšie vysvetliť vyrovnávacími zásobami (buffer-stock savings) než hypotézou permanentného dôchodku, či hypotézou životného cyklu. Vyrovnávacie zásoby sú prítomné medzi spotrebiteľmi, ktorí čelia príjmovej neistote a dostanú sa do situácie, v ktorej sú značne netrepezliví. V tradičnom modeli je rast spotreby otázkou potrieb spotrebiteľa. Spotrebiteľia s vyrovnávacími zásobami si stanovujú priemerný rast spotreby rovný priemernému rastu príjmu, nehľadiac sa svoje predstavy. Tento model zároveň vysvetľuje tri vzťahy. Najprv je to paralela medzi spotrebou a príjmom, potom divergencia spotreby a príjmu, ktorá sa prejavila v USA v 30tych rokoch, a nakoniec stabilitu vzťahu medzi vekom a bohatstvom v domácnosti v čase bez ohľadu na nepredvídateľné výrazne zmeny v bohatstve.

1.3.6 LIKVIDNÉ OBMEDZENIA A PREVENTÍVNE ÚSPORY

Okrem už spomínaných hypotéz sa do popredia dostávajú ďalšie dve otázky, ktoré sú úzko spojené so spotrebou a úsporami. Ide o likvidné obmedzenia a preventívne úspory. Keďže sú úzko spojené s teóriou spotreby a úspor, tak z nej aj pochádzajú. Likvidné obmedzenia vychádzajú z predpokladov modelu životného cyklu a preventívne úspory pramenia z modelu permanentného dôchodku.

Už spomínaný A. Deaton (2009) poukazuje vo svojej knihe na dôležitosť a prítomnosť preventívnych úspor. Domácnosti sa snažia čím skôr počas svojho života sporiť, ako tomu je aj podľa hypotézy permanentného dôchodku. Toto vysvetľuje prečo spotreba a dôchodok narastajú spoločne v začiatkovej fáze životného cyklu. Dôležitosť preventívnych úspor podčiarkujú ďalší ekonómovia, ako napríklad Hansen, Singleton, či Zeldes, ktorí na nich stavajú vo svojich modeloch. Veľkým zástancom preventívnych úspor je aj Carroll, ktorého sme si už spomínali. Vidíme istú paralelu medzi jeho vyrovnávacími úsporami a preventívnymi úsporami.

Uvedme si ešte, že už Modigliani a Brumberg došli k záveru, že pridaním neistoty do modelu vzniká dodatočný motív k sporeniu a zistili, že tým motívom je práve motív preventívneho sporenia. (Mayer, 1972)

Dornbusch a Fischer (1990) vyzdvihujú dôležitý vplyv likvidných obmedzení na výdaje spotrebiteľa. Definujú existenciu likvidných obmedzení, keď si spotrebiteľ nemôže požičať, aby si udržal súčasnú úroveň spotreby v očakávaní vyššieho príjmu v budúcnosti. V tomto prípade spotrebováva nie permanentný ale súčasný príjem.

Ako uvádza Blinder (2004) súčasná spotreba nemôže závisieť len na súčasnej hodnote rozpočtových obmedzení. Ak sú likvidné obmedzenia záväzné, tak súčasný príjem je dôležitejší ako ten budúci.

K pochybnostiam o modeli životného cyklu sa tiež pridáva nemožnosť si požičať. Zlyhanie bolo pripisované práve likvidným obmedzeniam. (Deaton, 2009)

K tomuto tvrdeniu prispieva aj Stephen Zeldes (1989) vo svojej štúdiu, ktorá sa zaoberá práve vzťahom spotreby a likvidných obmedzení. Dokazuje, že spotrebiteľia, ktorí si nemôžu požičať, musia znižovať svoju spotrebu. Jedná sa o skupinu spotrebiteľov, u ktorých je vzťah bohatstvo/príjem nízky. Tiež vo svojej práci poukazuje na dôležitosť obmedzení k úverom a pôžičkám.

1.3.7 VYHLADZOVANIE SPOTREBY AKO JEDEN Z DOPADOV KRÍZY NA SPOTREBITEĽOV

Dramatický dopad krízy na všetky sektory ekonomík vynára isté zaujímavé znaky. Jednoznačným dôsledkom je aktívne vyhladzovanie výdajov na spotrebu, čo vnímame medzi spotrebiteľmi. Na základe niekoľkých testov založených na dátach z predošlých kríz, autori zjednocujú výsledky a pridávajú aj tie svoje. Podľa získaných poznatkov, vyhladzovanie nastáva na niekoľkých úrovniach – medzi obdobiami, medzi predmetmi spotreby a v rámci každého predmetu spotreby. Dochádza k výraznému prerozdeľovaniu výdajov na spotrebu. Avšak zaujímavosťou je to, že dôvody na vyhladzovanie nesúvisia so zmenami v príjme, či cenách spojenými s krízou.

Toto uberanie výdajov na jednej strane a pridávanie na strane druhej si ešte pripomenieme, keď budeme hovoriť o trendoch súvisiacich so správaním spotrebiteľov v kríze.

Povedzme si k čomu dospeli autori Pushan a Padmanabhan (2009) pri študovaní správania spotrebiteľov počas krízy. Ako prvé si spotrebiteľia prehodnocujú svoje výdaje na spotrebu v dôsledku prítomnosti krízy. Ako si ešte v tejto bakalárskej práci uvedieme, informácie týkajúce sa krízy z každej strany, vplývajú na spotrebiteľov bez ohľadu na priamy dopad krízy na tých istých spotrebiteľov. Ďalšou odpoveďou spotrebiteľov môže byť prehodnotenie zloženia ich spotreby. Uvedomia si, na čo míňajú a v závislosti na to si zhodnotia, či ozaj to zloženie, ktoré tvorí ich spotrebu, je to najlacnejšie. Autori poukazujú na štyri kategórie tovarov a služieb: trvácny tovar, kam patria autá, či luxusný tovar, netrvácny tovar, polo trvácny tovar a služby. Poukazuje sa pri tom na nevyhnutnosť týchto tovarov pri rozhodovaní sa o spotrebe. Ďalšou z možností spotrebiteľov je prerozdelenie výdajov na spotrebu v rámci toho istého predmetu spotreby.

Týchto autorov v pozorovaní vyhladzovania spotreby počas krízy podporuje už spomínaný výskum Carrola (1997).

Spolupráca Campbella a Deatona (1987) tiež poukazuje na vyhladzovanie spotreby. Tí sa však vydali opačným smerom a snažia sa vo svojej štúdií vyvrátiť vysvetlenie vyhladzovania spotreby teóriou permanentného dôchodku. Jeden z ich záverov je, že spotreba je príliš vyhladená. Môžeme tým poukázať na snahu spotrebiteľov vyhladzovať svoju spotrebu, aj napriek chýbajúcim závažným dôvodom.

Takže kto môže ovplyvniť správanie spotrebiteľov v tomto smere? Vo veľkej miere vedia výdaje na spotrebu ovplyvniť práve politici a manažéri. Ich úlohou je odhadnúť, ktoré tovary a služby spotrebiteľia radia medzi nevyhnutnú spotrebu a čo odsúvajú v krízach na neskôr. Štúdie preukazujú, že spotrebiteľia kvôli nedostatočnému rozvinutiu úverových trhov, prípadne kvôli ich absencii, spotrebovávajú menej a šetria viac. Overíme si tento poznatok na dátach nami vybratých krajín.

V nasledujúcich častiach obrátíme pozornosť čitateľa na štúdie a výskumy zamerané na domácnosti a spotrebiteľov, ktoré viedli k zisteniam týkajúcim sa správania sa spotrebiteľov v závislosti na prítomnosť krízy.

1.3.8 TRENDY SPRÁVANIA SA SPOTREBITEĽOV V POST KRÍZOVOM OBDOBÍ

Táto podkapitola v značnej miere čerpá z poznatkov Harvardskej štúdie Flattersa a iných (2009). Tá predpokladá, že k predikcii správania sa spotrebiteľov počas súčasnej ekonomickej krízy potrebujeme rozumieť správaniu sa spotrebiteľov počas kríz minulých. Autori sformulovali celkom osem trendov, ktoré rozdelili do dvoch skupín. Štyri kľúčové trendy, ktoré sa zosilňujú a dostávajú do popredia a štyri trendy, ktoré sa naopak zoslabujú a sú skôr na ústupe. Keďže každá recesia a každá kríza je iná, čo sa týka príčin, trvania, hĺbky, a tým, koho ovplyvňuje najviac, tak na predikciu správania sa spotrebiteľa je najprv potrebné pochopenie troch nasledujúcich bodov:

- ako predchádzajúce recesie zmenili psychológiu a aktivitu spotrebiteľa,
- ako sa daná recesia podobá na tie predošlé,
- a cestu, ktorou spotrebiteľia prešli, aby sa dostali na súčasný stav, ktorá bude podmieňovať ich reakciu na recesiou a trajektóriu na vyslobodenie sa z nej.

Recesie možno rozdeliť na dve skupiny. Väčšina recesií vyvoláva len krátkodobé zmeny v správaní sa spotrebiteľov. MMF uverejnil analýzu 122 recesií v 21 rozvinutých štátoch od roku 1960. Podľa tejto analýzy typická recesia trvala približne rok a odzrkadlila sa v zhruba 2% poklese v HDP. V ojedinelých prípadoch sú dopady katastroficky vážne a pretrvávajúce. Príkladom je Veľká Depresia alebo Japonská stratená dekáda (Japan's lost decade). Takéto recesie majú dlhotrvajúci vplyv na správanie sa spotrebiteľov. Súčasná kríza, ktorá je predmetom tejto bakalárskej práce, má znaky oboch typov recesií. Veľa pozorovateľov, ako napríklad MMF, Svetová banka, alebo OECD, či súkromné predpovedné agentúry, sa zhodujú, že súčasná kríza nebude až taká hlboká ako Veľká Depresia a ani nebude trvať tak dlho, ako trvala Japonská stratená dekáda. No na druhej strane sa zdá, že kríza prinesie výrazné spomalenie od doby Veľkej Depresie a ovplyvní väčšinu trhov a spotrebiteľov všetkých ekonomických vrstiev.

Trendy, ktorými sa zaoberá Harvardská štúdia sa kategorizujú podľa toho, či sa budú recesiou zrýchľovať alebo naopak spomaľovať.

Medzi dominantný trend v Spojených štátoch amerických radíme **Dopyt po jednoduchosti** (Demand for simplicity). Čo sa týka túžby po jednoduchosti, tak ide len o odozvu na presýtený trh plný množstva možností. Recesie sú pre ľudí stresujúce a typicky zvyšujú ľudskú túžbu po jednoduchosti. Ľudia vsádzajú na overené a známe značky a obracajú sa na poradcov, od sociálnych sietí, až po webové stránky s rôznymi

rebríčkami, ktoré zjednodušujú spotrebiteľom výber a sú menej komplikované a viac „user-friendly“.

Trendy so zrýchľujúcou sa tendenciou sú **Lahkovážne hospodárenie** (Discretionary thrift) a **Nestála spotreba** (Mercurial consumption). Niektorým spotrebiteľom nezostáva nič iné, len šetriť. Častým úkazom je aj šetrenie spotrebiteľov, ktorí šetriť nemusia, ide o tzv. prosperujúcich spotrebiteľov. Toto je relatívne nový trend, ktorý nebol doposiaľ v recesiách zaznamenaný. Štúdia medzi prosperujúcimi spotrebiteľmi ukazuje nárast nespokojnosti s nadmernou spotrebou. Mnoho z nich túži po prospešnejšom a menej márnotratom živote. Viac recyklujú, svojim deťom vštepujú tradičné hodnoty – ako napríklad, že v jednoduchosti je krása či záujem o prírodu a planétu. Recesia docielila, že úspornosť, teda hospodárenie sa stalo moderným.

Ďalej štúdia špecifikuje dva trendy, ktoré sa počas krízy spomalili. Tzv. **Zelený konzumerizmus**¹⁴ (Green consumerism) a **Pokles v úcte** (Decline of deference). V posledných dekádach spotrebiteľia prejavovali veľký záujem o tzv. zelené produkty a služby, ktoré sú viac šetrné k životnému prostrediu, a dokonca boli za nich ochotní platiť viac a v mnohých prípadoch chceli byť videní, ako spotrebujú dané tovary a služby. No počas krízy sa situácia zmenila, a ako už bolo spomenuté, spotrebiteľia hľadali lacnejšie alternatívy. Niektoré metódy šetrenia však šetria životné prostredie, a dokonca sú aj výhodné pre ľudí. Čím menej daný hmotný statok spotrebujú, tým viac ušetria, a tým viac šetria aj životné prostredie. Avšak tentoraz životné prostredie nie je priamym dôvodom šetrenia. Spomeniem napríklad šetrenie elektrinou, či recyklovanie. A tu sa opäť dostávame k dopytu po jednoduchosti.

Verejný rešpekt voči autoritám a inštitúciám sa pomaly vytráca a nie je to trend len posledných pár rokov. Spotrebiteľom rastie sebadôvera v ich schopnosti získavať informácie, a tak sa obracajú na sociálne siete, kde hľadajú rozumné riešenia. Toto je výsledkom aj nesplnených sľubov, ktoré verejné authority s obľubou dávajú. Takže niet divu, že ľudia prestávajú veriť tomu, čo verejné authority tvrdia. Tiež narastajúcim trendom recesií je viniť toho, kto nás do problémov dostal, takže ľudia vinu pripisujú práve autoritám, v ktorých dôveru nemajú. No vo veľmi krízových časoch, akými bola Veľká Depresia, sa objavuje práve opačný efekt: hoci ľudia vedia, že práve vláda ich dostala do momentálnej zlej situácie, takisto veria, že len inštitúcie a vláda ich môžu

¹⁴ Zelený konzumerizmus je termín, ktorý sa viaže ku spotrebiteľom, ktorí sa pri výbere tovaru zaujímajú najmä o životné prostredie a dopad spotreby daného tovaru na životné prostredie.

dostať z nej von. Z dlhodobého hľadiska sa situácia opäť vráti do predkrízového stavu a spotrebiteľia sa opäť budú obracať len na svoje schopnosti získavania informácií, a teda nedôvera v inštitúcie sa obnoví. (Flatters a iní, 2009)

V tejto bakalárskej práci sa budeme snažiť aplikovať túto štúdiu, ktorá bola vytvorená na základe prieskumov trhu v Spojených štátoch amerických, na vybrané krajiny, teda na Slovensko a Poľsko. Ukážeme, či sa niektorý z týchto trendov prejavil na správaní sa Poliakov a Slovákov a do akej miery.

Nadviažme na Harvardskú štúdiu, ktorej obsah sme si priblížili, ďalšou štúdiou, ktorú uskutočnil Mansoor a iní (2011). Z nej budeme čerpať nasledujúcu časť tejto podkapitoly.

K Harvardskej analýze správania sa spotrebiteľov môžeme pripojiť aj tú nasledovnú. V teoretickej časti prípadovej štúdie bahrajnskej univerzity sa autori odvolávajú na Perneru (2008), ktorý tvrdí, že správanie sa spotrebiteľov zahŕňa štúdiu procesov, ktoré jednotlivci, skupina alebo organizácie vykonávajú, aby nadobudli tovary, služby, skúsenosti, alebo nápady na uspokojenie svojich potrieb, a aký vplyv tieto procesy majú na spotrebiteľov a spoločnosť.

Taktiež sa tu uvádza a opäť potvrdzuje zmena v správaní sa spotrebiteľov v dôsledku krízy. Výsledkom je aj fakt, že ľudia viac sporia a myslia oveľa viac na peniaze ako v období, ktoré nie je poznamenané krízou. Aj keď majú dostatočné finančné prostriedky na zabezpečenie si tovaru vyššej triedy, tak sa radšej uspokojia s lacnejším. Tovary porovnávajú a vyberajú až do chvíle, kým nenájdu ten najlacnejší. Často na úkor kvality.

Autori sa odvolávajú na Georgea Katonu (1974), ktorý je presvedčený, že ľudia sú počas recesie motivovaní šetriť, pretože sa obávajú hrozieb spojených s ich prácou a ich príjmom. Predpokladá tiež, že ľudia, ktorých sa kríza bytostne týka, teda boli krízou nejakým spôsobom poznačení, či už znížením platu alebo prepustením v jej dôsledku, budú sporiť podstatne menej, ak vôbec, pretože ich príjem sa znížil, a tak radšej uprednostnia nákup a spotrebu nutností.

Bahrajnská štúdia ďalej vyzdvihuje globálnosť súčasnej ekonomickej krízy. Ohrozila ľudí natoľko, že prišli o majetok, úspory a istotu. Stratili dôveru v súčasný finančný systém. Tento fakt potvrdzuje pokles dôvery v inštitúcie, na ktorý poukazuje už Harvardská štúdia Flattersa a iných (2009). Niektoré investičné spoločnosti, do ktorých ľudia, často krát naivne, vkladali svoje peniaze, ich následne investovali v mene

vlastných cieľov. Táto kríza, dokonca podľa autorov, zasiahla aj ľudí, ktorí nemali bankový účet a ani nikdy nežiadali o úver. Spotrebiteľia si teda uvedomili, že kríza, ktorá najprv zasiahla len finančné inštitúcie a investorov, sa postupne odzrkadlila aj na ich spotrebe. A čo kríza podľa Mansoor a iných (2011) prináša spotrebiteľovi? Už niekoľkokrát spomínané zmeny v jeho správaní, ktoré sú spôsobené:

- zníženým príjmom,
- zvýšeným rizikom nákladov príležitosti,
- poklesom v úsporách,
- neistotou v zamestnaní.

A práve znížený príjem je považovaný za najväčšie obmedzenie pre spotrebiteľov, ktoré ovplyvňuje ich nákupné aktivity. Voľba je spojená s konkrétnymi nákladmi príležitosti. Tie pôsobia na ľudí a robia ich viac svedomitými, a tiež na nich vyvíjajú tlak počas procesu nakupovania, aby sa vyhli zlým rozhodnutiam, a teda zažili vyššie náklady príležitosti. Pri hromadnom prepúšťaní začínajú aj ľudia, ktorých sa dané prepúšťanie netýka, pociťovať neistotu a možnosť straty zamestnania.

Ďalším dopadom je neschopnosť šetriť počas krízy rovnakou mierou ako pred ňou. Vyššie ceny a znehodnocovanie peňazí považujeme za najsignifikantnejší faktor brániaci spotrebiteľom udržať rovnakú úroveň sporenia. Toto sa prejavilo na väčšej obozretnosti pri nadobúdaní statkov. Nadväzuje to na Harvardskú štúdiu, ktorá poukazovala na ústup márnotravnosti a dravého nakupovania. Pri znižovaní spotreby si ľudia začínajú uvedomovať, čo je pre nich potrebné a čo je už luxusné.

Uprednostňovanie získavania informácií a prehľadu o cenách medzi konkurenciou dodávalo spotrebiteľom istotu a vláde príležitosť k šíreniu potrebných poznatkov, aby spotrebiteľia uskutočnili správne rozhodnutia a firmy sa prispôbili dopytu. A tým sa dostávame k podstatnému poslaniu vlády počas krízy. (Mansoor, a iní, 2011)

1.3.9 VPLYVA POSTOJ K RIZIKU A VNÍMANIE RIZIKA NA SPOTREBU POČAS KRÍZY?

Podobná štúdia Pandelicu a iných (2009) týkajúca sa predpovede správania sa spotrebiteľov bola spracovaná na rumunskej Univerzite v Pitesti. Táto podkapitola bude čerpať z tejto štúdie. Autori Amalia Pandelica a Ionut Pandelica poukazujú na to, že aj

keď žiadne dve krízy nie sú rovnaké, tak skúsenosti, ktoré sme vďaka nim nadobudli dokazujú, že každá kríza má svojho víťaza – spoločnosti, ktoré aj v ťažkých časoch zaznamenávajú rast. Z toho vidíme, že sa spoločnosti museli naučiť prežiť aj v časoch krízy a nájsť si vlastnú cestu, aby sa z recesie dostali. A spoločnosti, ktorým sa to podarilo pochopili svojich zákazníkov a prispôbili sa zmenám v ich správaní v dôsledku krízy veľmi promptne. Táto štúdia si berie na zreteľ zmeny v správaní sa spotrebiteľov v závislosti na averziu voči risku a vnímanie risku.

Súčasná ekonomická kríza bez pochyb spôsobila neistotu a paniku medzi spotrebiteľmi. Z tohto dôvodu sa na trhoch vyskytlo množstvo zmien, ktoré sa podpísali pod zmeny v ich štruktúre. Spotrebiteľia sa pod ťarchou krízy menia. Zmena zastihla ich návyky, čo posunulo ich dopytovú krivku nadol, odkladajú „veľké“ nákupy na neskôr, svoje obľúbené značky nahrádzajú inými, informovanosť sa dostáva do popredia.

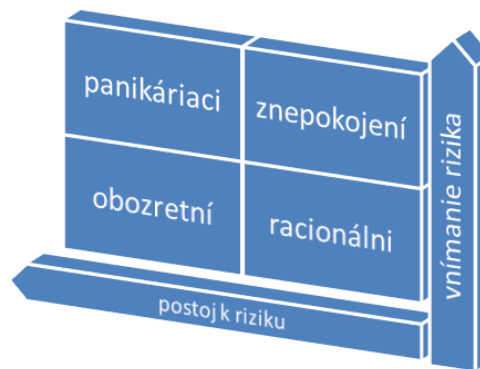
A presne tieto zmeny vytvárajú príležitosti firmám, ktoré na to dokážu rýchlo zareagovať, zatiaľ čo pre iné firmy tieto zmeny predstavujú často krát neprekonateľné problémy. Takže odozva na zmenu v správaní sa spotrebiteľov a v dopyte je buď podľať a teda krátiť náklady, znižovať stavy zamestnancov za účelom aspoň akého takého zisku, alebo zaútočiť a využiť zlú situáciu ostatných konkurentov vo svoj prospech. Dostať sa do popredia je jednoduchšie a lacnejšie v dobe, keď ostatní stagnujú, poprípade upadajú. Samozrejme predpokladom je dobrý manažment a fakt, že firma ešte nie je postihnutá krízou. Odpovede na krízový stav môžu byť napríklad vo forme nižších, cenovo prístupnejších riešení.

V tejto štúdii je ako príklad uvedený prieskum spoločnosti Ernst&Young z januára 2009, v ktorom oslovili 300 vedúcich pracovníkov veľkých firiem po celom svete, aby zistili reálny dopad krízy na ich firmu. Podľa tohto prieskumu bolo len niekoľko spoločností, ktoré dokázali krízu využiť vo svoj prospech a zaujali už spomínaný ofenzívny postoj. Tento prieskum potvrdzuje, že každá kríza má víťazov. Väčšina firiem z prieskumu sa však počas krízy zameriavala na súčasnosť, takže skôr redukovali straty a udržiavali si zisky. Autori sa zhodujú, že za úspechom firiem musí stáť chápanie dopytu spotrebiteľov a prispôbenie sa jeho zmenám.

V súčasnej dobe sa ľudia viac vzdelávajú a snažia sa byť viac informovanými aj vďaka existencii internetu, a teda prístupu k rôznym zdrojom. Avšak, médiá sa neprestajne venujú kríze a čím viac ľudia o ekonomickej kríze vedia, tým viac kríza vplýva negatívne na ich psychiku. Keďže tento vplyv je individuálny, tak autori

analyzovali rôzne krízy (ekonomickú, potravinársku, teroristickú) a dospeli k rozhodujúcim faktorom, ktoré vplyvajú na správanie sa spotrebiteľov; k postoju k riziku a k jeho vnímaniu. Na základe týchto dvoch faktorov a ich vzájomného prepojenia, definujú štyri typy spotrebiteľov. Ich vzťahy k obom faktorom vidíme na nasledujúcej schéme:

Obrázok č.1: Rozdelenie spotrebiteľov podľa vnímania a postoja k riziku

Zdroj: Pandelica, a iní, (2009)

- racionálni spotrebiteľia (rational consumers) – sú najviac odolní voči rizikám s krízou spojenými; úplne vypúšťajú možnosť existencie nejakých priamych vplyvov krízy na ich osobu; ich správanie a spotreba sa nemení a dokonca siahajú po inovatívnych produktoch, ktoré sa na trh dostávajú;
- obozretní spotrebiteľia (prudent consumers) – aj keď sú averzní voči riziku, nepovažujú ich životnú situáciu za stresujúcu vzhľadom na krízu; sú opatrní a svoju spotrebu majú dostatočne naplánovanú; odkladajú nákup finančne náročných tovarov; sú veľmi dobre informovaní a niekedy pod ťarchou cien menia značky nakupovaných tovarov;
- znepokojení spotrebiteľia (concerned consumers) – ich vnímanie krízy je veľmi vysoké, ale nie sú averzní voči riziku; ich spotreba neklesá nutne; mívajú vo veľkom, len keď je daný tovar alebo služba „v akcii“; zostávajú verní svojim značkám, ale preferujú lacnejšie prevedenia; aj napriek ťažkým časom, skúšajú inovatívne produkty;
- panikáriaci spotrebiteľia (panicked consumers) – ihneď sa ocitajú v stresujúcej situácii; sú averzní voči riziku; ich reakcie môžu byť prílišne prehnané; drasticky

znižujú svoje výdaje a aj spotrebu; urýchlenie menia značky nakupovaného tovaru, a dokonca hľadajú najlacnejšiu alternatívu; ich lojalita voči značkám sa mení v lojalitu voči cene.

Prevažná väčšina spotrebiteľov sa nachádza v ľavých segmentoch, teda ich averzia voči riziku je výrazná. Jednoznačne môžeme povedať, že obavy z krízy môžu mať ohromné dopady. Tento jav potvrdzuje už spomínanú Harvardskú štúdiu, ktorá poukazuje na to, že s príchodom krízy sa spotrebiteľia začali utiekať ku konkurencii, čiže klesol dopyt po drahších tovaroch a službách a naopak stúpol ich dopyt po lacnejších variantoch, často krát aj menej kvalitných.

1.3.10 PRISPÔSOBENIE SA DOPYTU SPOTREBITEĽOV

V článku amerického týždenníka Feedstuffs sa dočítavame o vyjadrení na dopyt spotrebiteľov, ktoré prezentuje viceprezident Denverskej pobočky Federálnej rezervnej banky mesta Kansas City, Mark C. Snead. Hovorí hlavne o zmenách v ekonomike následkom krízy a o vysokých cenách potravín. „Nikdy nepodceňujte schopnosť dopytu sa prispôbiť“ povedal Snead pre Feedstuffs.

Ekonom Mark C. Snead tiež poznemenal, že existuje len niekoľko požiadaviek na znovu obnovenie ekonomiky po kríze, aká postihla Spojené štáty americké nedávno. Je to predovšetkým mierny rast HDP, navýšenie pracovným miest v súkromnom sektore, obnovenie rastu príjmov, obnovenie spotrebiteľských výdajov, zníženie zadlženia domácností, zvýšenie úspor a posilnenie hodnoty bytov a nehnuteľností. Snead tiež vymenoval faktory, ktoré by mohli dostať ekonomiku opäť do krízy. Tvrdí, že obnovenie trvajúce osem až desať rokov by ekonomike dodalo značnú silu, ale obnovenie trvajúce tri až štyri roky by mohlo ohroziť hospodársku odolnosť. Dodáva, že Spojené štáty americké sú už v druhom roku po kríze.

Avšak, ekonomika sa zotavuje rýchlo a spotrebiteľia sa prispôbia vyšším cenám, ktoré sú dôsledkom vyšších cien komodít a nákladov na výrobu.

Ďalej dodáva, že dopyt je funkciou s cyklickými nárastmi. V prípade potravín, dobytku a hydiny producenti platia vyššie ceny na krmivo a spracovatelia platia vyššie ceny za mlieko a zvieratá. Tieto ceny sa potom odrazia vo veľkoobchode a v maloobchode a spotrebiteľ si uvedomí, že to, čo chce, stojí viac. Dopyt je teda podľa Sneada širokou reakciou na vyššie ceny. (Smith, 2011)

1.4 PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE

V tejto časti sa budeme venovať priamym zahraničným investíciám (ďalej len PZI). Ich dôležitosť v raste a vývoji ekonomiky je nepochybná. Zameriame sa vo väčšej miere na automobilový priemysel, pretože ten je jedným z najcitlivejších v období recesie a hlavne ne výrazne zastúpený v nami sledovaných krajinách.

Slovensko bolo jedným z najrýchlejšie sa vyvíjajúcich členských štátov EÚ v predkrízovom období. Ťažko povedať či výhodou alebo nevýhodou pre Slovensko je jeho orientácia na jeden segment priemyslu. Je zrejmé, že sa jedná o automobilový priemysel. Napovedá nám aj fakt, že na Slovensku boli postavené výrobné závody troch veľkých svetových automobiliek. Konkrétne je to kórejská KIA v Tepličke nad Váhom, francúzsky PSA Peugeot Citroën v Trnave a nemecký Volkswagen v Bratislave a v Martine. A práve tento priemysel by mal byť na krízu veľmi náchylný.

V štúdií ETUI (Glassner a iní, 2009) sa predpokladá, že automobilový priemysel a jeho veľký podiel v slovenskej ekonomike môže ohroziť celkovú produkciu a zamestnanosť.

Podobnej situácii by malo čeliť aj Poľsko. Keďže lacná kvalifikovaná pracovná sila nie je len na Slovensku, tak veľké automobilky majú svoje výrobné závody aj v Poľsku. Tu sa nachádzajú výrobné závody automobilky Opel v Gliwiciach, FSO (vyrábajúci automobily značky Chevrolet Aveo) vo Varšave, Volkswagen v Poznani a MAN v Niepolomiciach. V tejto bakalárskej práci sa budeme tiež venovať práve predpokladu krátenia výroby a znižovania stavov a overíme si ich na konkrétnych číslach. (Glassner a iní, 2009)

Keďže sme sa už dotkli témy produkcie, tak si priblížime aj nasledovnú štúdiu, ktorá sa viaže k celkovej produkcii. ECOFIN¹⁵ vo svojej analýze z polovice roku 2009 zachytáva predpovede potenciálnej celkovej produkcie ako reakciu na prítomnosť krízy v EÚ. Súčasná finančná a ekonomická kríza si vyberá svoju daň vo forme neobvyklého poklesu ekonomickej činnosti, pokiaľ neberieme do úvahy povojnové obdobie. Podľa predpovede zo 4. mája 2009, Európska komisia odhaduje, že celková produkcia bude výrazne znížená, a to o 4 % v roku 2009 a o 0,1 % v roku 2010 ako v EÚ tak aj v Eurozóne. Tento dramatický pokles reálnej produkcie európskej ekonomiky je

¹⁵ Rada pre ekonomické a finančné záležitosti Rady EÚ

pravdepodobne viac než len cyklické vychýlenie od potenciálnej produkcie. (Koopman a iní, 2009)

Priblížme si ešte motiváciu zahraničných spoločností investovať do vybudovania vlastnej pobočky v cudzom štáte alebo odkúpenia podniku v cudzom štáte. Vymenujeme si teda faktory, ktoré prispievajú k rozhodnutiu nevyvážať, ale priamo investovať v zahraničí:

- lacnejšie výrobné faktory (práca, pôda, kapitál, prípadne know-how),
- odbúranie nákladov spojených so zahraničným obchodom,
- výhodnejšie daňové podmienky,
- zníženie kurzového rizika,
- diverzifikácia vstupu, výstupu a zisku,
- využitie výhodnejších zdravotných, bezpečnostných a ekologických predpisov,
- nasledovanie obchodných partnerov. (Durčáková a iní, 1993)

Niektoré faktory už v dnešnom svete nezohrávajú významnú úlohu, pretože napríklad ekologické predpisy sú harmonizované pre celé spoločenstvá (napr. EÚ), náklady na zahraničný obchod sa odbúravajú, no na druhej strane niektoré spomenuté faktory zostávajú kľúčovými. Povedzme si tiež, že lacné výrobné faktory v Poľsku a na Slovensku presvedčajú investorov a utvrdzujú ich vo výbere krajiny, kam nasmerujú svoje investície.

2. OBDOBIE PRED EKONOMICKOU KRÍZOU – ROK 2007

Druhá kapitola tejto bakalárskej práce bude venovaná charakterizácii situácie vo forme komentovanej štatistiky vo vybraných štátoch v roku 2007. Budeme sa tiež snažiť o aplikáciu predchádzajúcich informácií na nami vybrané štáty, teda pokúsime sa použiť štúdie, ktoré už boli vypracované a overiť odhady a prognózy, ktoré boli publikované. Pozornosť bude sústredená aj na trendy, ktoré v týchto krajinách sú. Pôjde o komparáciu medzi Poľskom a Slovenskom, aby sme poukázali na rozdielnosti prípadne podobnosti v dopade krízy na vybrané ukazovatele.

2.1 RAST HRUBÉHO DOMÁCEHO PRODUKTU

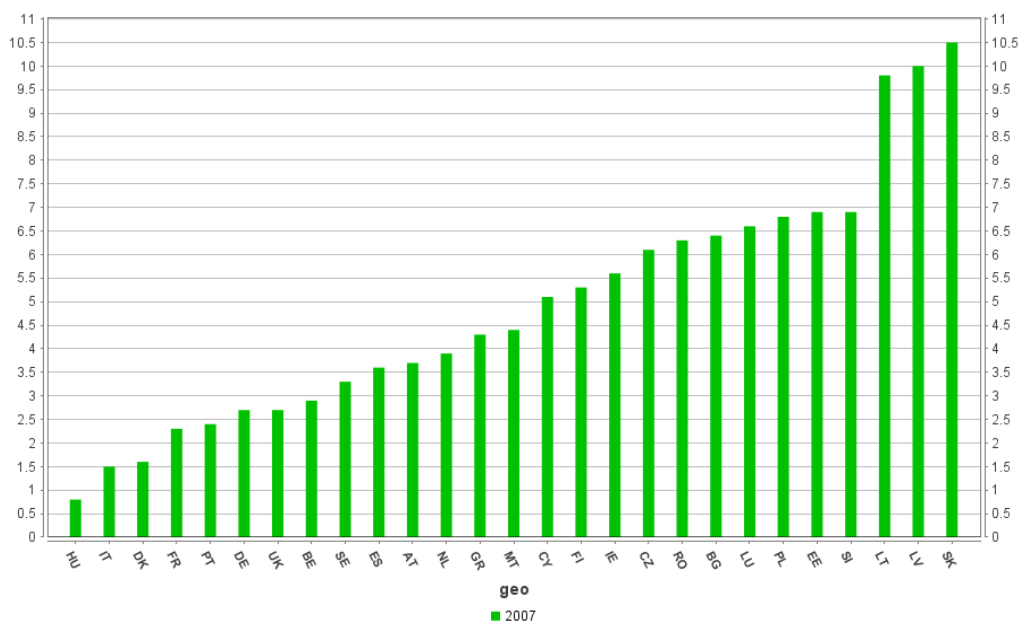
Za začiatok krízy považujeme deň 14. septembra 2008, keď došlo k dramatickému zvratu na newyorskej Wall Street. Neskôr uvidíme, kedy sa začala kríza prejavovať na našom území. Postupovala postupne cez vyspelé štáty až po malé ekonomiky.

Jesús Crespo Cuaresma a iní (2011) vo svojej štúdií fiškálnych šokov poukazujú na silné vzájomné prepojenie medzi malými ekonomikami, akými sú ekonomiky strednej a východnej Európy, a mocnými ekonomikami, v tomto prípade hovoria o nemeckej ekonomike. Vďaka SVAR¹⁶ modelu sa autorom podarilo potvrdiť tento ich predpoklad.

Priblížime situáciu v EÚ v roku 2007, ktorý ešte nebol nijako ovplyvnený touto globálnou ekonomickou krízou.

¹⁶ Štrukturálny vektorový autoregresívny model

Graf č. 2: Graf reálnej miery rastu HDP štátov EÚ pre rok 2007, v %

zdroj: Eurostat

Po vykreslení dát rastu HDP pre štáty EÚ Eurostatom (Graf č. 2) vidíme, že jednoznačné prvenstvo zaujalo Slovensko s až 10,5% rastom. Pre úplnosť si však uvedme hodnotu HDP pre obe krajiny. V Poľsku sa v roku 2007 HDP vyšplhalo na 311,0017 miliárd EUR a na Slovensku na 54,9047 miliárd EUR. Už spomínaný najrýchlejší rast Slovenska spomedzi štátov EÚ je na základe dát aj potvrdený. Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied (ďalej len SAV) v jednej zo svojich analýz tiež vyzdvihuje túto skutočnosť: „Slovensko sa zaradilo medzi najúspešnejšie sa rozvíjajúce ekonomiky EÚ a OECD. Svetová banka začala s vládou SR rokovať o preradení Slovenska medzi vyspelé krajiny.“ (Morvay a iní, 2008)

Poľsko ale nezaostávalo veľmi, pretože bolo na šiestej priečke v EÚ s reálnym rastom HDP rovným 6,8 %. Vidíme teda prosperujúce ekonomiky strednej Európy. Podľa Eurostatu hodnota HDP na obyvateľa činila 8 200 EUR/obyv. v Poľsku a 10 200 EUR/obyv. na Slovensku. Takže aj z tohto porovnania vidíme, že v predkrízovom období Slovensko prosperovalo viac ako Poľsko. Pri pohľade na priemernú hodnotu HDP na obyvateľa pre celú EÚ (27 krajín), ktorá pre rok 2007 dosiahla hodnotu 25 000 EUR/obyv. sa utvrdzujeme v už predpokladanom, že sa tieto krajiny ešte stále skôr radia k rozvojovým pri porovnaní s priemerom EÚ.

2.2 NEZAMESTNANOSŤ

Najprv sa pozrime na priebeh nezamestnanosti v roku 2007 podľa ILO v Poľsku a na Slovensku, ktorý je vyneseny na grafe v Prilohe č. 1. Vidíme, že sa rok 2007 začal pre oba štáty rovnako, na úrovni 11,9% miery nezamestnanosti. Až takmer 12% nezamestnanosť v oboch štátoch je privysoká. Slovenská miera nezamestnanosti oscillovala okolo priemernej 11,1% úrovni, na ktorej sa aj rok 2007 ukončil. V Poľsku bola situácia na lepšej úrovni. Rok sa síce začal na najvyššej úrovni, no klesal a v decembri miera nezamestnanosti dosiahla 8,5 %. Priemerná hodnota bola 9,6 %.

Ukážeme si už spomenuté regionálne rozdiely na Slovensku, proti ktorým sa rozhodla konať aj vláda. Slovensko sa delí na tri časti, a to na Slovensko Západné, Stredné a Východné. Väčšina ekonomickej a priemyselnej činnosti je ale situovaná na jeho západe, a preto si uvedieme mieru nezamestnanosti podľa Databázy regionálnej štatistiky ŠÚ SR pre jednotlivé regióny. Zatiaľ čo na Západnom Slovensku je miera nezamestnanosti 5,39 % a Strednom 9,78 %, Východné Slovensko sužuje miera nezamestnanosti až 12,52 %.¹⁷ (RegDat, 2011)

Na tieto regionálne diferencie upozorňuje už aj Rievajová (2001), keď rozdiel v úrovni nezamestnanosti bol v decembri 1997 medzi Košickým krajom na východe a Bratislavským krajom na západe až takmer 18 percentuálnych bodov. Ako vidíme, s týmto javom sme sa stretli už od deväťdesiatych rokov a tento jav ďalej pokračuje. Dokonca rozdiel medzi krajinami v roku 1999 dosahoval rozdiel až 30 percentuálnych bodov.

Zatiaľ čo Slovensko bojovalo s rastúcou nezamestnanosťou v susednom Poľsku bol jej vývoj opačný. V súkromnom sektore vznikali nové pracovné pozície a narastala miera zamestnanosti vo všetkých sektoroch okrem energetiky a poľnohospodárstva. Vďaka tomu bolo jednoduché zapojiť do pracovného procesu čerstvých absolventov, ktorých zastihol vzdelávací boom v Poľsku. Takisto aj ľudia s manuálnou zručnosťou a učňovským vzdelaním posilnili už aj tak silný rast zamestnanosti. (Bukowski a iní, 2008) Vzdelávací boom bol výsledkom výrazných reforiem školstva, ktoré boli dobre načasované. Potvrďuje sa nám regulácia trhu vládou, v tomto prípade veľmi vhodná a úspešná.

¹⁷ dáta boli získané metódou VZPS

Portál University World News informuje o náraste v počte absolventov vysokých škôl v Poľsku. Zatiaľ čo v akademickom roku 1990/91 absolvovalo 394 000 študentov, v akademickom roku 2007/2008 ich boli takmer 2 milióny. (UWN, 2009)

2.3 SPOTREBA

Ako sme si ukázali, v Poľsku miera nezamestnanosti klesala, na Slovensku rástla. Takže by sme mohli predpokladať, že pri rastúcej nezamestnanosti, klesajú príjmy a pri klesajúcich príjmoch, klesá aj spotreba. V konečnom dôsledku by teda mala byť spotreba nižšia na Slovensku, pokiaľ by boli príjmy v štátoch podobné. Preto si uvedieme priemernú mesačnú mzdu v oboch štátoch.

GUS uvádza priemernú mesačnú mzdu v Poľsku pre rok 2007 rovnú 711,22 EUR. ŠÚ SR uvádza hodnotu priemernej mesačnej mzdy pre Slovensko rovnú 596,81 EUR.¹⁸ Hneď vidíme rozdiel väčší ako 114 EUR. Takže by sme mohli predpokladať, že spotreba na Slovensku bude podstatne nižšia, keďže aj rozpočtové obmedzenie spotrebiteľov je výrazne nižšie.

Pre zaujímavosť si ešte uvedieme dôvod veľkého skoku v Poľsku (z 5 328 000 PLN na 721,60 PLN) v historických dátach na prelome rokov 1994 a 1995 v hodnote priemernej mesačnej mzdy v Poľsku. Je nutné dodať, že v roku 1995 sa v Poľsku škrtali 4 nuly, čo bolo výsledkom vtedajšej hyperinflácie. V roku 1994 prevládala zmätok, pretože sa ľudia v cenách prestali orientovať a mnohokrát zistili až pri platení hodnotu daného tovaru. Núl bolo priveľa, a keďže v našich zemepisných šírkach sa nuly neoddeľujú ani čiarkou, ani bodkou, zmätok bol predvídateľný.¹⁹

Priblížime si spotrebu obyvateľov v roku 2007 na základe dát získaných z GUS-u a ŠÚ SR.²⁰ Celková priemerná mesačná spotreba na jedného obyvateľa na Slovensku

¹⁸ hodnota v EUR, ktorú uvádza ŠÚ SR pre rok 2007 bola prepočítaná konverzným kurzom platným od roku 2009 – 1 EUR=30,126 SKK, takže uvedená hodnota zodpovedá autorkinmu prepočtu na základe výmenného kurzu Európskej Centrálnej Banky pre rok 2007 (1 EUR=31,775 SKK)

¹⁹ pre viac informácií o škrtaní núl: <http://hnonline.sk/ekonomika/c1-21426975-dejiny-europskej-hyperinflacie-20-storocia> [cit. 2.2.2011]

²⁰ získané dáta boli prepočítané autorkou nasledovne: z celkového objemu spotreby boli prevedené na priemernú mesačnú spotrebu na obyvateľa podľa počtu obyvateľov na Slovensku v roku 2007 daného ŠÚ SR

predstavovala 454,90 EUR²¹, zatiaľ čo v Poľsku to bolo 407,13 EUR vid' Príloha č. 2. Už tu vidíme rozdiel viac ako 47 EUR. Priemerný Slovák minie viac než tri štvrtiny svojej mesačnej mzdy a priemerný Poliak minie viac než polovicu svojich mesačných príjmov. Štvrtinu celkovej spotreby Slováka tvoria výdaje na domácnosť, teda bývanie, vodu, elektrinu, plyn a iné palivá. Polovicu celkových výdajov na spotrebu Poliaka tvoria výdaje na spotrebný tovar a služby. Zaujímavosťou je že priemerný Poliak utratí až 57 EUR mesačne na svoje zdravie, zatiaľ čo Slovák len necelých 13 EUR. Slováci mňajú až o 30 EUR mesačne viac na dopravu a tiež o viac než 30 EUR viac na rekreáciu a kultúru. Rozdiel 20 EUR je v položke pôšt a telekomunikácií, ale tentoraz Poliaci utratia viac. Ostatným položkám sa nebudeme hlbšie venovať.

2.4 PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE

Priblížime si platobnú bilanciu oboch štátov pre rok 2007, vid' Príloha č. 3. Budeme sa však zaoberať len obchodnou bilanciou a finančným účtom, ale pre úplnosť sme si uviedli všetky hlavné zložky.

Obchodná bilancia je pre oba štáty záporná, čo znamená, že prevyšuje vývoz nad dovozom. „Nárast vývozu na Slovensku bol hlavne v súvislosti s nábehom nových exportných kapacít v automobilovom a elektrotechnickom priemysle o 5 p. b.²² vyšší než nárast dovozu, čo viedlo k výraznej redukcii deficitu obchodnej bilancie a k zníženiu jeho pomeru k HDP iba na 1,2 %“ uvádza analýza SAV. (Morvay a iní, 2008)

ŠÚ SR uvádza: „Z tovarového hľadiska výraznejšie vzrástol vývoz osobných automobilov a iných motorových vozidiel konštruovaných hlavne na prepravu osôb o 1,9 mld.²³ EUR, televíznych prijímačov o 1,7 mld. EUR, karosérií motorových vozidiel o 0,4 mld. EUR a častí, súčastí a príslušenstva motorových vozidiel o 0,3 mld. EUR.“ (ŠÚ SR, 2008)²⁴

²¹ hodnota v EUR, ktorú uvádza ŠÚ SR pre rok 2007 bola prepočítaná konverzným kurzom platným od roku 2009 1 EUR=30,126 SKK, takže uvedená hodnota zodpovedá autorkinmu prepočtu na základe výmenného kurzu Európskej Centrálnej Banky pre rok 2007 (1 EUR=31,775 SKK)

²² percentuálnych bodov (pozn. autorky)

²³ miliárd (pozn. autorky)

²⁴ hodnoty v SKK boli autorkou prepočítane na EUR výmenným kurzom 1 EUR=33,775 SKK

Ako vidíme, automobilový priemysel sa dostáva do popredia. Podľa Prílohy č. 4 v Poľsku až takmer 41 % celkového vývozu tvorí vývoz strojov, zariadení a dopravných prostriedkov, na Slovensku je toto číslo o takmer 12 % vyššie. Podľa oficiálnych štatistík Medzinárodnej organizácie konštruktérov automobilov²⁵ (Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles, ďalej len OICA) bolo v Poľsku vyrobených celkom 792 703 všetkých typov automobilov, čo predstavuje 10,9% nárast oproti roku 2006 a na Slovensku bolo vyrobených celkom 571 071 automobilov a ide až o 93,3% nárast. (OICA, 2007) Vidíme, že prílev zahraničného kapitálu vo forme nových výrobných závodov svetových automobiliek sa prejavil na takmer zdvojnásobení produkcie automobilov na Slovensku.

Z Prílohy č. 4 sa tiež môžeme utvrdiť v už predpokladanom názore, že Slovensko je viac orientované na spracovateľský priemysel, keďže v týchto kategóriách viac vyváža ako dováža. Síce percento pri potravinách nie je až tak významné, no Poľsko vyváža potraviny o viac než 3 % ako ich dováža. Pre zaujímavosť si uvedieme niekoľko svetoznámych investorov, ktorí majú svoje výrobné závody v Poľsku, napr.: Podravka d.d. (HR), Kofola a.s. (CZ), Carlsberg Breweries A/S (DK), BNS Gervais Danone (FR), Dr August Oetker Nahrungsmittel KG (DE), Ferrero Group (IT), ABBA Seafood AB (SE), Kraft Jacobs Suchard AG (CH), Heineken International B.V. (NL), Cadbury (GB), PepsiCO (US) a mnoho ďalších.²⁶ (Wenberg a iní, 2008) Z veľmi rozsiahleho zoznamu sme si uviedli len niekoľko známych spoločností. Množstvo investícií týchto veľkých spoločností potvrdzuje a vyzdvihuje atraktivitu Poľska pre zahraničných investorov. No tejto dôležitej čрте Poľska upriamime našu pozornosť neskôr.

Tým sa dostávame k zahraničným investíciám, teda k finančnému účtu. Z Prílohy č. 3 pre rok 2007 vidíme, že v Poľsku bolo celkové saldo priamych investícií rovné až 13,222 miliardám EUR. Toto číslo je teda kladné, takže prílev priamych investícií zo zahraničia do Poľska bol vyšší než ich odlev z Poľska do zahraničia. Znamená to, že v Poľsku pôsobilo veľké množstvo zahraničných spoločností, ktoré

²⁵ preklad autorky

²⁶ HR – Chorvátsko, CZ – Česká republika, DK – Dánsko, FR – Francúzsko, DE – Nemecko, IT – Taliansko, SE – Švédsko, CH – Švajčiarsko, NL – Holandsko, GB – Veľká Británia, US – Spojené štáty americké

vlastnia v tuzemských podnikoch aspoň 10 % akcií. Vidíme aj výrazný odlev priamych investícií z Poľska do zahraničia.

Pri pohľade na finančný účet platobnej bilancie na Slovensku pre rok 2007 vidíme rádovo nižšie čísla, aké boli na tomto účte v Poľsku. No tiež sa nám potvrdzuje aktívne saldo bilancie priamych investícií, keďže prílev priamych zahraničných investícií na Slovensko bol väčší ako ich odlev zo Slovenska do zahraničia.

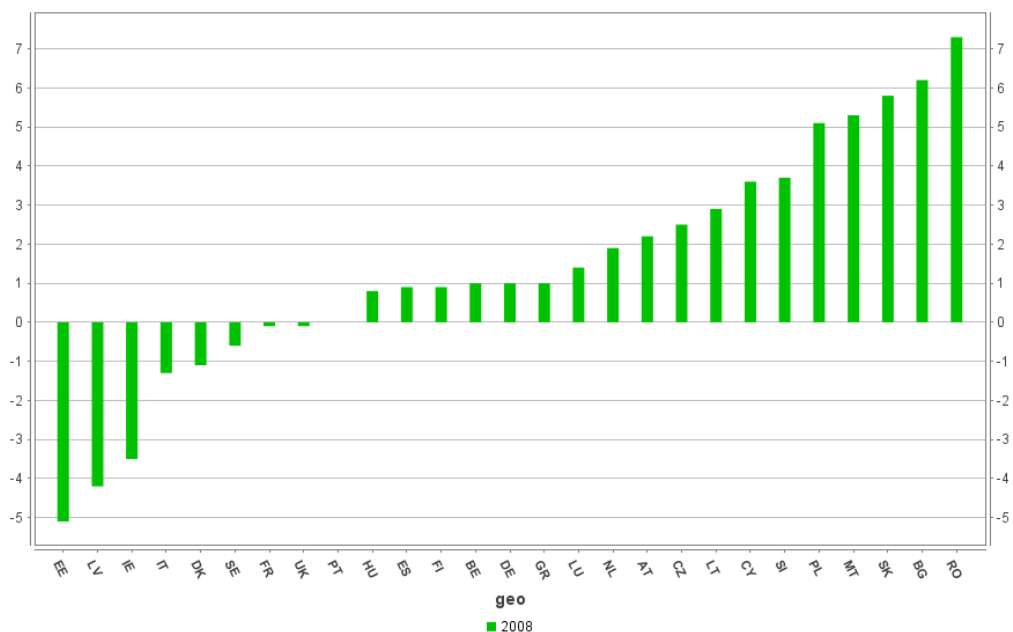
Z publikácie Národnej banky Slovenska (ďalej len NBS) týkajúcej sa PZI môžeme badať, že až 80,67 % z celkových PZI smerovalo do krajov Západného Slovenska a len 9,88 % do krajov Východného Slovenska. (NBS, 2008a) Tu sa nám načrtáva pretrvávajúci problém nerovnosti regiónov na Slovensku. Viac si ukážeme v nasledujúcej časti, kde sa tiež zameriame na rozdiely v miere nezamestnanosti medzi regiónmi Slovenska, ktoré súvisia vo veľkej miere s cieľovou destináciou PZI v rámci Slovenskej republiky.

3. VPLYV EKONOMICKEJ KRÍZY NA VÝVOJ VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOV

Tretia kapitola tejto bakalárskej práce bude venovaná situácii v roku 2010, ako v po krízovom období s prehľadom dôležitých faktov a udalostí v období medzi rokmi 2007 a 2010. Budeme sa snažiť poukázať na nárasty, prípadné poklesy v ukazovateľoch, ktorým sme venovali našu pozornosť doposiaľ. Naším cieľom bude overiť odhady a hypotézy, ktoré sme si uviedli v prvej kapitole tejto práce, a tiež aplikovať už existujúce štúdie na Poľsko a Slovensko.

3.1 NÁVRAT DO DOBY PROSPERITY?

Graf č. 3: Graf reálnej miery rastu HDP štátov EÚ pre rok 2008, v %

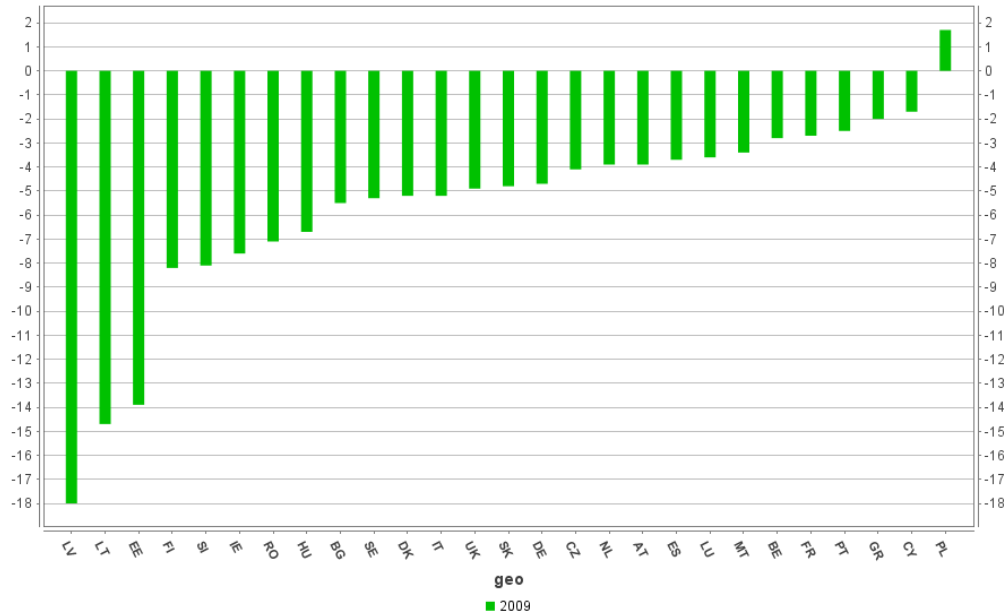

zdroj: Eurostat

Priblížme si hodnoty rastu HDP počas krízy. Podľa dát Eurostatu badáme to, čo sme pre rok 2007 nepostrehli, teda pokles HDP. Pre rok 2008, ako to môžeme vidieť z grafu, vľavo sa nachádzajú záporné hodnoty, a dokonca až 8 krajín EÚ sa tam s mínusovými hodnotami nachádza. Slovensko je na treťom mieste s reálnym rastom HDP rovným 5,8 % a Poľsko je na piatom mieste s rastom 5,1 %. Už tu je citeľné isté spomalenie rastu HDP na Slovensku, zatiaľ čo v Poľsku toto spomalenie nie je až tak

výrazné. Dodajme však, že až na jeseň roku 2008 prepukla kríza v Spojených štátoch amerických a jej dopad sa ešte na nami vybranými štátmi neprejavil.

Graf č. 4: Graf reálnej miery rastu HDP štátov EÚ pre rok 2009, v %

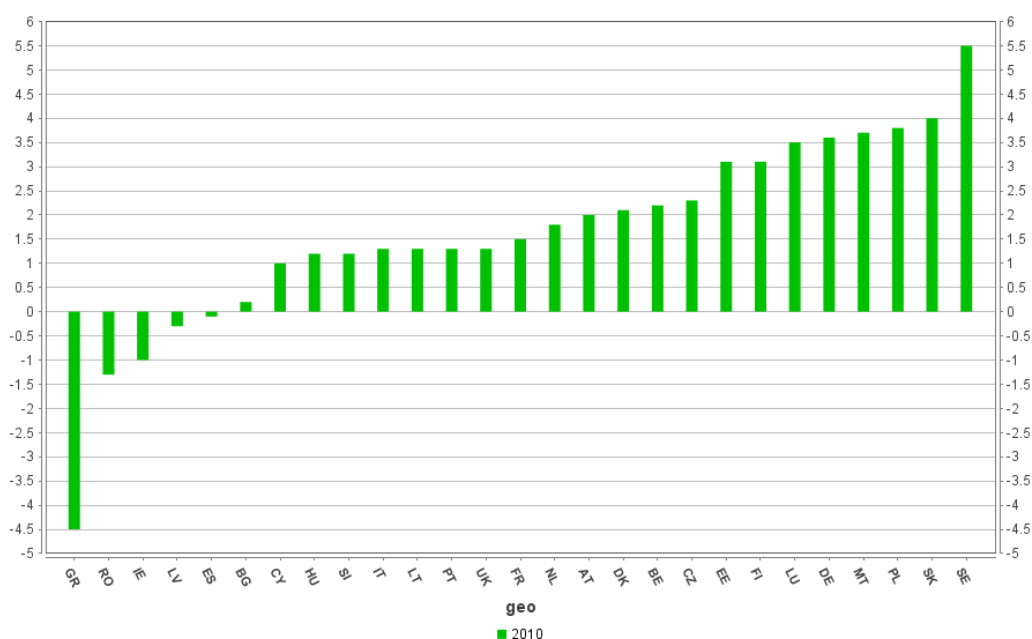

zdroj: Eurostat

Pozrime sa na Graf č. 4. Zaujímavým a prelomovým rokom je rok 2009, kde sa ukáže bezprostredný dôvod výberu Poľska do tejto bakalárskej práce. Poľsko bolo totiž jediným štátom EÚ, ktorý zaznamenal počas ekonomickej krízy rast. Jednoznačne sa tak zaradil na prvú priečku s rastom 1,7 %. Slovensko spadlo až na štrnástu pozíciu s poklesom 4,8 %. Pri raste HDP len v jednej krajine sa nám vynára hneď niekoľko otázok. Ako je možné, že len jedna krajina prosperuje? Prečo práve Poľsko? Síce veľká krajina, ale nie až tak významná? Ukážeme si, čo pomohlo Poľsku dosiahnuť rast HDP, vďaka akým krokom či už predchádzajúcim kríze alebo počas nej sa Poľsko udržalo „hore“ zatiaľ čo sa ostatné krajiny prepadli.

A dostávame sa do roku 2010, keď sa situácia opäť ustálila a tentoraz už obe krajiny prosperujú, vid' Graf č. 4. Slovensko je hneď za prvým Švédskom a dosahuje rast 4 %, Poľsko nezaostáva a je tretím štátom s 3,8% rastom HDP. Väčšina štátov EÚ je v plusových hodnotách, aj keď tie mínusové úplne nevymizli.

Graf č. 5: Graf reálnej miery rastu HDP štátov EÚ pre rok 2010, v %

zdroj: Eurostat

Na reálnom raste HDP vidíme, že Poľsko si dokázalo udržať rast, aj napriek prítomnosti krízy a ostatné krajiny sa ocitli v ťažkom období, a teda zaznamenávali pokles. Môžeme povedať, že sa kríza ako-tak upokojila a Slovensko sa opäť postavilo na nohy. Rok 2009 je určite rokom zlomovým a ešte sa v tejto kapitole vrátíme k rastu poľského HDP počas krízy pri sledovaní vývoja miery nezamestnanosti.

V časti 1.3.9 sme si uviedli štúdiu Pandelicu a iných (2009). Autori tvrdia, že každá kríza má svojich víťazov v radoch firiem. Prenesme si ale túto paralelu na vyššiu úroveň. Keď na úrovni jednej ekonomiky máme istých víťazov, tak aj na úrovni jednej veľkej ekonomiky, ktorou ekonomika EÚ nepochybne je, budeme mať víťaza. A budeme sa opakovať, pretože tým víťazom je práve Poľsko. Ako jediná krajina spomedzi 27 krajín EÚ dokázala ustáť krízu a dokonca si polepšiť.

Pozrime sa aj na prognózy uvedené v Galgócziho referáte (2009). Odvoláva sa na predpovede Európskej komisie na rok 2009, ktorá predpokladá rast HDP len v jednej krajine, a to nepatrný rast vo Fínsku. Slovensku pripisovali pokles približne 2,5 %.

Predpoklad sa zhoduje s počtom krajín s nárastom HDP, ale išlo práve o Poľsko a nie Fínsko. Ako sme si uviedli, rast v Poľsku bol 1,7%, dodajme, že pokles HDP vo Fínsku zaznamenal jednu z najvyšších hodnôt spomedzi krajín EÚ, až 8,2 %, čo je štvrtá najhoršia hodnota. Len pre zaujímavosť možno dodať, že predpoklad najväčšieho poklesu HDP pobaltských štátov sa úplne potvrdil.

Vidíme, že Poľsko prekvapilo aj prognostikov Európskej komisie.

3.2 PROTI KRÍZOVÉ OPATRENIA

V tejto podkapitole si uvedieme reakciu oboch vlád v nami sledovaných krajinách na odporúčania nadnárodných organizácií vo forme proti krízových balíčkov. Každý členský štát pripravuje Národný program reforiem, v ktorom publikuje plánované reformy na isté časové obdobie. V priebehu plnenia týchto tiež uverejňuje priebežné výsledky.

3.2.1 PROTI KRÍZOVÉ OPATRENIA POĽSKEJ VLÁDY

Poľské Ministerstvo hospodárstva v spolupráci s poľskou vládou pripravuje Národný program reforiem (ďalej len NPR) na časový horizont štyroch rokov. Keďže nás zaujíma reakcia Poľska na odporúčania vyšších orgánov, ktorým smerom sa majú reformy pobrať, priblížime si proti krízové opatrenia z Implementačnej správy NPR na roky 2008 – 2011 vydané v októbri 2009.

Poľsko sa v tomto proti krízovom balíčku zameralo na prijaté opatrenia z krátkodobého hľadiska a na pripravované z dlhodobého.

Opatrenia z krátkodobého hľadiska:

- zvýšenie prístupu pre malé a stredné podniky k vonkajšiemu financovaniu prostredníctvom posilnených záruk a úverového systému
- zvýšenie možností na začatie činnosti v oblasti obchodu
- podpora stredných a veľkých podnikov v priemysle obrany a v iných priemysloch prostredníctvom zvýšených príležitostí na financovanie pomocou úverov, dlhopisov, záruk a podobne
- posilnenie úlohy Komisie finančnej stability a pozície Banky Gospodarstwa Krajowego²⁷ ako inštitúcie úverových záruk
- pomoc pri splácaní úverov na bývanie tým občanom, ktorí stratili schopnosť splácať tento úver z dôvodu straty zamestnania
- pomoc pri splácaní dlhov, ktoré spôsobili bytové družstvá

²⁷ Jediná štátom vlastnená banka v Poľsku, ktorá spravuje v hlavnej miere financie verejného sektora

- zníženie štátneho rozpočtu o 19,7 miliárd PLN
- zabezpečenie finančných inštitúcií prostredníctvom ich kapitalizácie štátnou pokladnicou, podpora finančných inštitúcií, ktoré zaznamenali problém likvidity
- zvýšenie limitu pre 100% garanciu vkladov na 50 000 EUR
- ochrana ekonomiky a domácností od špirálového rastu cien energií.

Okrem krátkodobých opatrení, Poľsko prijalo aj strednodobé a dlhodobé za účelom zmiernenia negatívneho dopadu krízy:

- zmiernenie administratívnych záťaží pre občanov a firmy pri zakladaní a rozbiehaní obchodu, ako aj iných nepodstatných povolení a licencií, ktoré predstavujú prekážky pre podnikateľov
- podpora investícií do obnoviteľných zdrojov energie a zrýchlenie investícií do dopravnej infraštruktúry, odbúrať bariéry investícií to telekomunikačnej infraštruktúry
- zvýšenie dopytu spotrebiteľov zavedením škály dvoch sadzieb dane z príjmu, zníženie daňového zaťaženia znížením odvodov na invalidný dôchodok, pozmenenie zákona týkajúceho sa DPH, zavedenie indexácie dôchodkov
- zavŕšiť hlavné privatizačné procesy

Poľsko sa tiež zaviazalo k využitiu Štrukturálnych Fondov EÚ v čiastke aspoň 16,8 miliárd PLN. Učinilo tomu tak v Pláne stability a rozvoja v novembri 2008. Taktiež Poľsko využilo Európsky Sociálny Fond k minimalizácii negatívnych dopadov na trh práce. (NPR PL, 2009)

3.2.2 PROTI KRÍZOVÉ OPATRENIA SLOVENSKEJ VLÁDY

Je už tradíciou, že aj Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky v spolupráci s vládou Slovenskej republiky pripravuje Národný program reforiem na časový horizont troch rokov. Pre túto bakalársku prácu bude dôležitý NPR Slovenskej republiky na roky 2008 – 2010, presnejšie jeho Implementačná správa z októbra 2009, ktorá už v sebe zahŕňa isté výsledky, ale tiež reaguje na odporúčania EK.

Na vládnej úrovni boli podľa odporúčaní EK schválené tri balíčky opatrení. Ich cieľom bolo okrem iného aj znižovanie administratívnej záťaže firiem a daňových

a odvodových nákladov pre pracujúcich, podpora malých a stredných podnikov, výskumu a vývoja, tvorba pracovných príležitostí, či udržanie zamestnanosti.

Boli prijaté tri opatrenia na posilnenie dôvery a stability v bankovom sektore. Ako jedným z prvých krokov došlo k zrušeniu limitu pre garanciu vkladov fyzických osôb so zámerom zamedzenia zbytočnej panike fyzických osôb ako aj podporenie likvidity bánk. Taktiež boli sprísnené požiadavky na riadenie likvidity bánk pôsobiacich na území Slovenska, aby boli v prípade potreby spôsobilé v danom horizonte splniť finančné záväzky voči svojim klientom. V poslednom bode bol schválený efektívny nástroj na podporu zachovania stability finančného systému týkajúci sa poskytovania osobitnej záruky a vkladu majetku štátu do základné imania banky.

Ďalej došlo k prijatiu opatrenia, ktoré znížilo daňové zaťaženie u nízko a stredne príjmových zamestnancov, čím došlo k zvýšeniu disponibilných príjmov nízkopríjmových daňovníkov, ktorí majú najväčší sklon k spotrebe. Súbežné zvýšenie zamestnaneckej prémie zvýši disponibilné príjmy zamestnancom so mzdou nie vyššou ako 295,50 EUR.

Zvýhodnenie bolo nasmerované aj k samostatne zárobkovo činným osobám, keď došlo k zníženiu sadzby povinného dôchodkového poistenia. Toto opatrenie znížilo ich odvodové zaťaženie, čo zvýšilo ich reálne príjmy v čase krízy a počas zhoršeného prístupu k úverom. Nepriamym efektom bolo zvýšenie atraktívnosti samostatne zárobkovej činnosti v čase znižovania stavov a vysokej nezamestnanosti.

Opatrenie týkajúce sa skrátenia lehoty na vrátenie nadmerných odpočtov DPH v praxi znamenalo zlepšenie cash flow firiem, a tým posilnenie ich likvidity.

Vláda zaviedla mesačný príspevok na podporu udržania zamestnanosti, ktorý v konečnom dôsledku zníži mzdové náklady firiem postihnutých cyklickým poklesom dopytu po ich výrobkoch a službách a predíde prepúšťaniu zamestnancov a s tým súvisiacim nákladom.

Vznikli aj opatrenia na podporu vzniku nových pracovných miest, zvýšenie príspevku na dopravu do zamestnania, bol zavedený príspevok ku mzde zamestnanca. Ďalej si spomeňme opatrenia vo forme stimulov pre výskum a vývoj a stimuly pre malé a stredné podniky.

Najznámejším opatrením, ktoré vláda zaviedla bolo tzv. šrotovné, išlo o dotáciu na nákup nového automobilu za podmienky likvidácie starého vozidla.

Vláda pripravila aj program pomoci občanom, ktorí stratili schopnosť splácať úver na bývanie z dôvodu straty zamestnania.

V závere je nutné zdôrazniť, že na realizáciu prijatých opatrení na zmiernenie dopadov krízy Slovensko vyčlenilo celkom 2,024 miliárd EUR. (NPR SR, 2009)

3.2.3 DOPAD PROTI KRÍZOVÝCH OPATRENÍ

EIB za 5 ročné obdobie (2006-2010) poskytla Poľsku až 17,4 miliardy EUR na zníženie rozdielov medzi regiónmi, posilnenie konkurencieschopnosti a zlepšenie životnej úrovne. EIB dodáva, že cieľom je aj podpora stredných a malých podnikov. (EIB, 2011a) Rovnako EIB poskytla finančné prostriedky vo forme pôžičiek Slovensku, za to isté 5 ročné obdobie až 2,1 miliardy EUR, z toho takmer polovicu v roku 2010. Ako vidíme, tak podpora zo strany EIB je výrazná. (EIB, 2011b)

Na potrebu podpory stredných a malých podnikateľov zareagovali aj obe vlády prispôbovaním legislatívy a zjednodušením doterajších postupov. Slovensko napríklad vyčlenilo 8 miliónov EUR zo štátneho rozpočtu pre existujúce a novovznikajúce stredné a malé podniky. (NPR SR, 2009) Slovensko tiež pripravilo výhodnejší Mikropôžičkový program pre podnikateľov.

Takisto sa vlády zaviazali k pomoci tým občanom, ktorí stratili schopnosť splácať úvery v dôsledku hospodárskej krízy. O tom, že takí sú sa už presvedčíme v časti 3.4.3, kde budeme hovoriť o zlyhaných úveroch. Slovensko vyčlenilo 18 miliónov EUR na túto pomoc.

Oba štáty sa zaviazali, že znížia administratívnu záťaž firiem a občanov najmä pri zakladaní alebo pri prevádzke spoločnosti. Slovensko si dalo za cieľ znížiť zbytočnú byrokraciu o 25 %. S platnosťou od 1.1.2011 boli odbremenené samostatne zárobkovo činné osoby od dokladania už raz odovzdaných tlačív ďalším inštitúciám. Takisto obe vlády plánujú znížiť počet povolení, frekvenciu dokladania informácií a pod.

Pozrime sa podrobne na priebeh šrotovného na Slovensku. Ide totiž o jedno z mála opatrení, ktoré už bolo zavedené do praxe a boli na základe toho vykázané aj výsledky. Táto akcia prebiehala v dvoch vlnách – prvá vlna od 9.3.2009 do 25.3.2009 a druhá vlna od 6.4.2009 do 14.4.2009. Myšlienka spočívala v odrátaní 2 000 EUR z nákupu nového automobilu do 25 000 EUR za podmienky likvidácie starého automobilu, ktoré malo minimálne 10 rokov. Výsledkom šrotovného bolo celkom

44 200 zošrotovaných automobilov, čo znamená, že taký istý počet bol aj nakúpený. Dotácia Ministerstva hospodárstva v prvej vlne predstavovala 1 500 EUR na automobil a dotácia predajcov bola teda 500 EUR. V druhej vlne si čiastku 2 000 EUR rozdelili na polovicu. (ZAPSR, 2010) Účelom bolo zvýšiť dopyt po automobiloch a urýchliť výmenu starých modelov za nové s nižšou spotrebou a menším vplyvom na životné prostredie. Výdavky zo štátneho rozpočtu boli vo veľkej časti hradené výnosmi z DPH. (NPR SR, 2009)

Slovensko nebolo jedinou krajinou EÚ, ktorá pristúpila na toto opatrenie v dôsledku krízy. Šrotovné prebehlo aj v Nemecku, Francúzsku, Luxembursku, Rakúsku, Taliansku, Veľkej Británii a Írsku. Niektoré krajiny si ale dali za cieľ okrem zvýšenia dopytu aj nižšie limity emisií nových automobilov, konkrétne Francúzsko, Taliansko, a Luxembursko. Na šrotovné sa ale dá pozeráť z rôznych uhlov. Dá sa chápať ako nástroj na záchranu ekonomiky v čase krízy zvýšením dopytu po autách, na udržanie zamestnanosti, či na podporu „zelenej ekonomiky“. (QCEA, 2010)

Šrotovné prebehlo v najväčších rozmeroch v Nemecku a tiež prebehlo v dvoch vlnách. Zaznamenalo síce veľký úspech pre dopyt, no na druhej strane došlo k veľkému nelegálnemu vývozu automobilov do Afriky, či východnej Európy. (BBC, 2009) Dodajme teda, že v Európe šrotovné prebehlo s úspechom prvotného cieľa zvýšenia dopytu, no „zelený cieľ“ nebol pre každú krajinu tým podstatným.

Okrem kritiky zo strany zástancov životného prostredia, na šrotovné smerovala kritika aj z radov sociálne cítiacich ekonómov. Uvedme si názor autorov prezentovaný v článku Silvie Ručinskej a iných (2009). Najprv poukazujú na diskriminovanie iných odvetví priemyslu, pretože týmto bol podporený len automobilový. Pripomeňme si však, že čo sa Slovenska týka, tak to je orientované práve na tento priemysel, a teda takáto podpora hlavného ťahača ekonomiky bola dobre cieleňou podporou. Autori však pripomínajú, že snaha vlády zlepšiť ekonomiku mala za dôsledok zadlženie domácností, ktoré sa rozhodli zúčastniť šrotovného a boli nútení si požičať. Prikláňajú sa k tvrdeniu, že mnoho domácností sa zadlžilo, berúc do úvahy aj stúpajúcu nezamestnanosť. No dodajme k tejto kritike už len toľko, že domácnosti neboli nikým nútené, aby sa zúčastnili šrotovného a u domácností sa predpokladajú racionálne rozhodnutia.

Dotknime sa ešte jedného bodu týkajúceho sa opatrení vlády v Poľsku. Predsavzali si zabezpečenie finančných inštitúcií prostredníctvom ich kapitalizácie štátnou pokladnicou a podporu finančných inštitúcií, ktoré zaznamenali problém

likvidity. A práve štátne záruky finančných inštitúcií sa stali predmetom kritiky autorov Demirgüç-Kunta a Servéna (2009). Tí zastávajú názor, že vláda nemá zasahovať do inštitúcií, ktoré poskytujú finančné služby, ani počas kríz. Vláda má zastávať len poradný a dohľadný orgán nad týmito inštitúciami.

3.3 EŠTE VÄČŠIA NEZAMESTNANOSŤ ALEBO USTÁTIE SITUÁCIE

Z grafu, vid' Príloha č. 5, vidíme priebeh miery nezamestnanosti od roku 2007 do roku 2010. Najprv v oboch štátoch poklesla, ale potom opäť narástla a ako vidíme na Slovensku podstatne viac ako v Poľsku. Rok 2009 pre slovenskú mieru nezamestnanosti znamenal až takmer 5% nárast, pre poľskú len okolo 1 %. Zatiaľ čo v Poľsku sa v roku 2010 vrátila na hodnotu z roku 2007, na Slovensku vzrástla o 3,3 %.

A dostávame sa k porovnaniu, ktoré nás vedie k záveru, že opäť Poľsko ustálo krízu oveľa lepšie ako Slovensko.

Poukážme si ešte na regionálne rozdiely na Slovensku. Pre lepšie zobrazenie kontrastu vid' Príloha č. 6. Už na krivkách grafu vidíme veľký skok medzi rokmi 2008 a 2009, čo predstavuje jednoznačný prejav krízy. Viac než 7% rozdiel medzi Západným a Východným Slovenskom v každom roku je až alarmujúci. V roku 2010 sa situácia mierne zlepšila, ale aj napriek tomu sú hodnoty pre Stredné a Východné Slovensko prívysoké. Výrazný nárast v nezamestnanosti badáme v roku 2009 aj na Západnom Slovensku, keď sa miera takmer zdvojnásobila. Tieto čísla, ale nie sú prekvapujúce. Bez prílevu zahraničného kapitálu do regiónov s vysokou mierou nezamestnanosti, akými Východné a Stredné Slovensko sú, sa situácia nezlepší. Aj nedostatočná infraštruktúra smerom na východ Slovenska a vzájomné prepojenie západu s východom sa podpisujú na príleve PZI práve na západ tohto štátu. Nedostatočná infraštruktúra odrádza investorov, ktorí by mohli tieto regióny postaviť na nohy.

Poľsku určite k malému nárastu v miere nezamestnanosti bez pochyb pomohol aj fakt, že sa Poliaci sťahovali za prácou do iných krajín, ako napríklad Veľká Británia, Írsko, či Island. Tým pádom sa počet nezamestnaných znížil. Na tento trend poukazuje aj štúdia Kaczmarczyka a iných (2008), ktorá uvádza takmer štvrt' miliónový prílev imigrantov len do Veľkej Británie na prelome rokov 2006/2007. Rastúce čísla vidíme aj pre Írsko či Nemecko. Vstupom Poľska do EÚ sa zvýšil počet obyvateľstva, ktoré sa rozhodlo pracovať v inej členskej krajine EÚ. Už spomínaným otvorením pracovných

trhov štátov EÚ, sa pracovanie v zahraničí ešte viac uľahčilo. Tento trend napreduje, aj vďaka vysokej vzdelanostnej úrovni, ktorá je v Poľsku prítomná. Obyvateľstvo si bez menších ťažkostí nájde prácu v zahraničí, dokonca je aj žiadané. Zamestnaný v zahraničí znižuje mieru nezamestnanosti doma. Je však možné, že pokiaľ by sa väčšina poľských imigrantov vrátila naspäť do Poľska, miera nezamestnanosti by rapídne stúpila, pretože trh práce by nestihol zareagovať.

3.3.1 JOBLESS GROWTH

Pripomeňme si fenomén spomenutý v časti 1.2.4, ktorý sa prejavuje ekonomickým rastom a súčasnou neklesajúcou mierou nezamestnanosti.

Odkazujúc sa na predchádzajúce podkapitoly tejto kapitoly, môžeme zhrnúť nasledovné. Keďže sa Poľsku ako jedinej krajine podarilo prosperovať počas dôb najväčšej krízy v EÚ, môžeme sa zaoberať ekonomickým javom jobless growth-u. Ako sme si ukázali aj na grafe, vid' Príloha č. 5, miera nezamestnanosti najprv klesla, ale vzápätí narástla, aj keď len o 1,1 %. Dokazuje to prítomnosť jobless growth-u, keď prosperujúci trh nestíha produkovať dostatočné množstvo nových pracovných miest, aby sa miera nezamestnanosti nezvyšovala.

Je možné, že v štátoch, do ktorých vycestovalo poľské obyvateľstvo za prácou, sa kríza takisto podpísala pod prepúšťanie pracovníkov. Následné ťažké časy, tak prinútili imigrantov k návratu do Poľska. No so zvládnutým svetovým alebo iným cudzím jazykom sa uchytili dostatočne rýchlo, a teda sa miera nezamestnanosti nezvýšila rapídne.

3.3.2 PREPÚŠŤANIE A KRÁTENIE PRACOVNEJ DOBY

Pozrime sa opäť na štúdiu ETUI. Uvádzajú sa v nej konkrétne plány prepúšťania vedúcich poľských spoločností z novembra 2008. 25 veľkých firiem avizovalo prepustenie až celkom 13 480 zamestnancov. Jedná sa o spoločnosti elektrotechnického, chemického, ťažobného, odevného, telekomunikačného, nábytkárskeho a automobilového priemyslu. (Glassner a iní, 2009) Teda prírastky nezamestnaných sú rozdelené medzi priemysly a netrpí len jeden priemysel. Je teda väčšia

pravdepodobnosť návratu prepustených do nového zamestnania, keďže nezamestnaní sú z viacerých odvetví, a tým pádom si pri hľadaní novej práce nekonkurujú.

Priblížme si situáciu aj na Slovensku, o ktorej vo svojom článku Ručinská a iní (2009). Firma Volkswagen Slovakia pozastavila výrobu celkom trikrát v roku 2009. V dôsledku týchto 4 až 9 dňových prestávok sa rapídne znížili dodávky súčiastok, čo malo vplyv na U.S. Steel Košice v podobe krátenia pracovného týždňa na 4 dni počas piatich mesiacov. To ale vyústilo do prepúšťania a neobnovovania pracovných zmlúv. Ďalej Železiarne Podbrezová prepúšťala v dvoch vlnách a prepustila celkom viac ako 550 zamestnancov a tiež na počas 6 mesiacov skrátila pracovnú dobu o 7,5 hodiny týždenne.

Článok Petra Trebuňu a iných (2008) poukazuje na hromadné prepúšťanie v rámci Slovenska ako jeden z dopadov krízy. Na Východnom avizovalo hromadné prepúšťanie niekoľko spoločností. Prepustenie viac ako 750 ľudí sa dotklo textilného, energetického, spracovateľského, či chemického priemyslu. Na Strednom Slovensku došlo k prepúšťaniu najmä v metalurgickom priemysle a prepustených bolo viac ako 260 ľudí. Na Západnom Slovensku bolo nahlásené prepúšťanie vo farmaceutickom a potravinárskom priemysle a týkalo sa približne 400 ľudí. Ako predzvesť prepúšťania sa objavila správa o redukovaní výroby v automobilovom priemysle. Už sme si spomenuli Volkswagen Slovakia a teraz pridáme aj Škodu Mladá Boleslav, v ktorej sa okrem Škody Octavie, vyrába aj model Audi Q7, o ktorý počas krízy klesol záujem podstatne rýchlejšie, keďže ide o luxusný automobil.

3.3.3 PRODUKTIVITA PRÁCE

Pozrime sa na štatistiky OECD vykazujúce medziročné zmeny v produktivite práce krajín OECD vid' Príloha č. 7. V roku 2007 sa Slovensko umiestnilo na prvom mieste spomedzi krajín OECD v najväčšom náraste produktivity. Nasledujúci rok síce produktivita narástla, ale už nie o toľko, ale aj napriek tomu si Slovensko drží svoje prvenstvo a Poľsko sa ocitá na štvrtom mieste. Zlomový je rok 2009, rok krízy. Produktivita na Slovensku rapídne poklesla až o 2,4 %, ale produktivita v Poľsku práve naopak rástla a obsadila tretie miesto. Toto je ďalší dôvod, ktorý poukazuje na to, že kríza v Poľsku nedosiahla veľkých rozmerov a Poľsko aj napriek dobe postihnutej

krízou prosperovalo. Môžeme povedať, že aj vďaka rastúcej produktivite práce. Rok 2010 znamená pre Slovensko opätovné prvenstvo s nárastom produktivity až o 5,8 %.

Znova musíme zopakovať trend, ktorý sme si už všimli. Poľsko je ako „šedá myška“, ktorá pomaly ide vpred, zatiaľ čo u Slovenska badáme tzv. trend brzda-plyn a Slovensko je raz úplne hore a potom sa prepadne, zase si polepší, ale otázkou je na ako dlho. Stretávame sa s veľkou citlivosťou slovenskej ekonomiky na vonkajšie zmeny, zatiaľ čo Poľsko sa javí ako silnejšia a odolnejšia ekonomika, ktorá dokáže pritiahnúť úspechy aj v ťažkých dobách, keď sú iní na dne.

3.4 ZMENA V SPOTREBE

Nakoľko GUS ešte nepublikoval dáta týkajúce sa celkových výdajov domácností na spotrebu pre rok 2010, pozrieme sa aspoň na zmeny do roku 2009. Slovensko už dáta publikovalo, takže na nich upozorníme. Z grafu, vid' Príloha č. 2, vidíme zmeny v priemernej mesačnej spotrebe na obyvateľa. Stúpajúca spotreba na Slovensku je do očí bijúca, v roku 2009 zaznamenala nárast až takmer o 125 EUR oproti roku 2007. Vzhľadom na už napísané o dopade krízy na niektoré ekonomické ukazovatele, je to zaujímavý poznatok. Priblížme si ešte priemernú mesačnú mzdu, aby sme zistili, či spotreba rástla úmerne so mzdou.

Na grafe, vid' Príloha č. 8, máme vynesené hodnoty priemernej mesačnej mzdy pre roky 2007 až 2009. Ako sme si už uviedli v časti 2.3 tejto bakalárskej práce, rozdiel v mzde bol v roku 2007 viac než 114 EUR, pričom vyššia mzda bola v Poľsku. Nasledovný vývoj v mzde bol pozitívny a mzda v oboch krajinách rástla a vznikala väčšia priepasť medzi nimi, v roku 2008 rozdiel činil viac než 141 EUR. Opäť pripomíname, že príchod krízy do týchto štátov bol citelný až neskôr. V roku 2009 už kríza zasiahla aj tieto štáty a aj priemernú mesačnú mzdu. Výrazne utrpelo Poľsko, keď mzda poklesla z 838,21 EUR na 717,02 EUR. Pokles až o 121,19 EUR je veľmi výrazný a mzda sa približovala hodnote z roku 2007. Zaujímavé je zistenie, že na Slovensku nedošlo k poklesu v priemernej mzde. Medziročne od roku 2006 rástla približne o 100 EUR a v roku 2009 len o 47,99 EUR, čím dokonca prebehla Poľsko. V roku 2010 bola priemerná mesačná mzda na Slovensku opäť vyššia ako v roku predošlom a dosahovala 769,25 EUR.

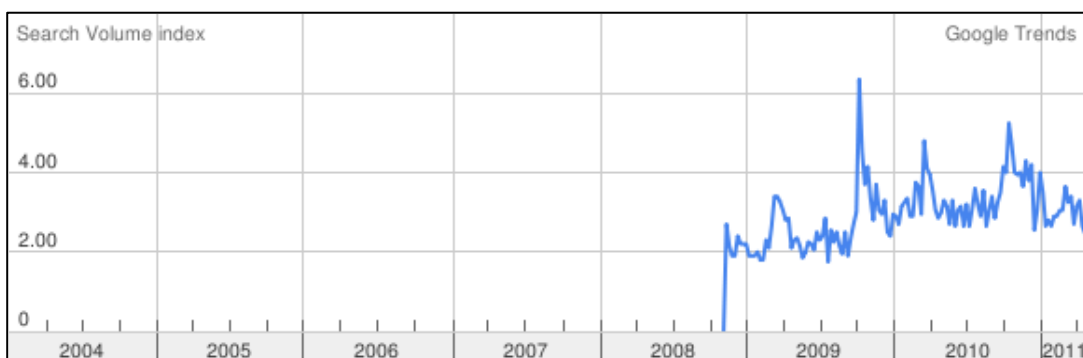
Vráťme sa teda naspäť k spotrebe. Po porovnaní príjmu a spotreby sa dostávame k záveru, že v Poľsku najprv aj priemerná mzda aj spotreba narástli a potom obe klesli. Na Slovensku zase obe stúpali a ľudia dokázali viac ušetriť. V roku 2009 v Poľsku poklesla spotreba všetkých tovarov a služieb rádovo o minimálne 10 %. Takže spotrebiteľia tu boli nútení krátiť výdaje, no napriek tomu si v roku 2008 dokázali ušetriť až 349,47 EUR a v roku 2009 až 298,21 EUR, čo predstavovalo viac než 40 % ich mzdy. Na Slovensku úspory nedosiahli ani štvrtinu mzdy, čo sa však zmenilo v roku 2010.

3.4.1 ČO NA TO SPOTREBĪTELIA

V tejto podkapitole upriamime našu pozornosť na trendy a predpoklady správania sa spotrebiteľov, ktorým sme sa venovali v časti 1.3 tejto bakalárskej práce.

Vráťme sa k Harvardskej štúdií Flattersa a iných (2009). Spomenuli sme si, že ľudia vďaka internetu vyhľadávajú najlacnejšie možnosti kúpy tovarov a služieb. Pozrime sa teda na jednu z mnohých funkcií internetového vyhľadávača Google. Aplikácia „Google trends“ nám zobrazí frekvenciu vyhľadávania istého hesla a jeho podiel z celkového vyhľadávania v závislosti na čase. Teda ukáže nám, aký trend má dané heslo medzi všetkými vyhľadávanými heslami. Po zadaní slova „najlacnejšie“ nám táto aplikácia vykreslila zaujímavý trend, viď Obrázok č. 2.

Obrázok č. 2: Frekvencia vyhľadávania slova „najlacnejšie“ podľa aplikácie Google trends

zdroj: Google trends

Vidíme, že frekvencia vyhľadávania tohto slova začala stúpať približne v období začiatku krízy. Musíme zväziť aj sezónnosť, a to koniec roka, čiže predvianočný čas, keď ľudia nakupujú viac, ale aj napriek tomu vidíme výrazný nárast vo vyhľadávaní práve najlacnejších položiek. Potvrďuje sa nám už predpokladané, že ľudia sa vracajú k jednoduchosti a vyhľadávajú rebričky, ktoré ponúkajú práve najlacnejšie tovary a služby. Len dodajme, že vyhľadávanie slovenských hesiel nezohráva príliš veľkú úlohu v porovnaní s heslami v svetových jazykoch, ale na poukázanie tohto trendu na slovenskej populácii nám to stačí.

Ďalší trend poukazoval na ľahkovážne hospodárenie a snaha viac recyklovať a viac k tomu viesť aj potomkov. Dáta Eurostatu nám potvrdili, že medziročný nárast 2007/2008 v recyklácii jednotlivých druhov obalov bol zaznamenaný v oboch krajinách. Spomeňme si nárast v recyklácii sklenených a kovových obalov v Poľsku a drevených a plastových obalov na Slovensku. Posledný spomínaný druh, plastové obaly, priniesol Slovensku veľmi pekné umiestnenie spomedzi krajín EÚ, konkrétne štvrté miesto v roku 2008.

Ako sme si už ukázali, zmena v spotrebe kopíruje zmeny v priemernej mesačnej mzde. Slováci v kríze ušetrili každým rokom o nebadané percento menej z ich príjmu, ale v roku 2010 sa táto situácia zlepšila a ušetrili už viac ako štvrtinu. V Poľsku ale percento ušetrenej čiastky z príjmu dosahuje až takmer dvojnásobok toho slovenského a postupne mierne klesá. Nepotvrďuje sa nám tým predpokladaná teória, podľa ktorej spotrebiteľia v kríze šetria viac ako v období, keď kríza nevládne. Ukázali sme si, že ich spotreba kopíruje ich príjem a teda v Poľsku a na Slovensku nedošlo k veľkému poklesu v spotrebe a nárastu v sporení.

Spomenuli sme si aj pokles v dôvere voči inštitúciám, ktorý bol zaznamenaný v Spojených štátoch amerických. Tlačová správa spoločnosti Ernst&Young (2011) to tiež potvrdzuje. Celosvetový prieskum správania sa klientov retailového bankovníctva uskutočnili koncom roku 2010. Opýtaných bolo viac ako 20 500 respondentov z celého sveta, vrátane Poľska. Slovensko do prieskumu zarátané nebolo, a tak si ukážme aspoň výsledok pre Poľsko. Dôvera vo všeobecnosti klesá hlavne v štátoch s veľkými ekonomikami. Štáty krajín BRIC²⁸ zaznamenali ale nárast v dôvere, pretože ich kríza nezasiahla. V rámci Európy sú so svojou hlavnou bankou najviac spokojní práve Poliaci. Zaujímavosťou je aj spokojnosť v Maďarsku, aj napriek tomu, že kríza ich

²⁸ Brazília, Rusko, India, Čína

ekonomiku poznačila výrazne. To je však paralela na trend, keď spotrebitelia veria naďalej inštitúciám, pretože ich pokladajú ako za jediný zdroj záchrany. (Ernst&Young, 2011)

Vráťme sa ale naspäť k Poľsku, ktoré nám nepreukázalo trend, ktorý bol vyzporovaný v Spojených štátoch amerických. Dôvodom je pravdepodobne aj fakt, že kríza v Poľsku nebola až natoľko prítomná ako v Spojených štátoch amerických. Ukázali sme si to aj v tejto bakalárskej práci, že Poľsko dokázalo krízu ustáť.

Pozrime sa na bahrajnské štúdiu Mansoor a iných (2011). Autori predpokladajú pokles príjmov. Na príklade priemernej mesačnej mzdy v oboch štátoch sme si ukázali dve rozdielne cesty. Zatiaľ čo Poľsko sa správalo podľa predpokladov, ktoré hovoria o poklese príjmov počas krízy, za účelom šetrenia, Slovensko sa vyšlo týmto predpokladom. Ako sme si na grafe, viď Príloha č. 8, ukázali, Slovensko zaznamenalo rast v priemernej mesačnej mzde. Toto sa nestotožňuje s predpoveďami bahrajnskej štúdie.

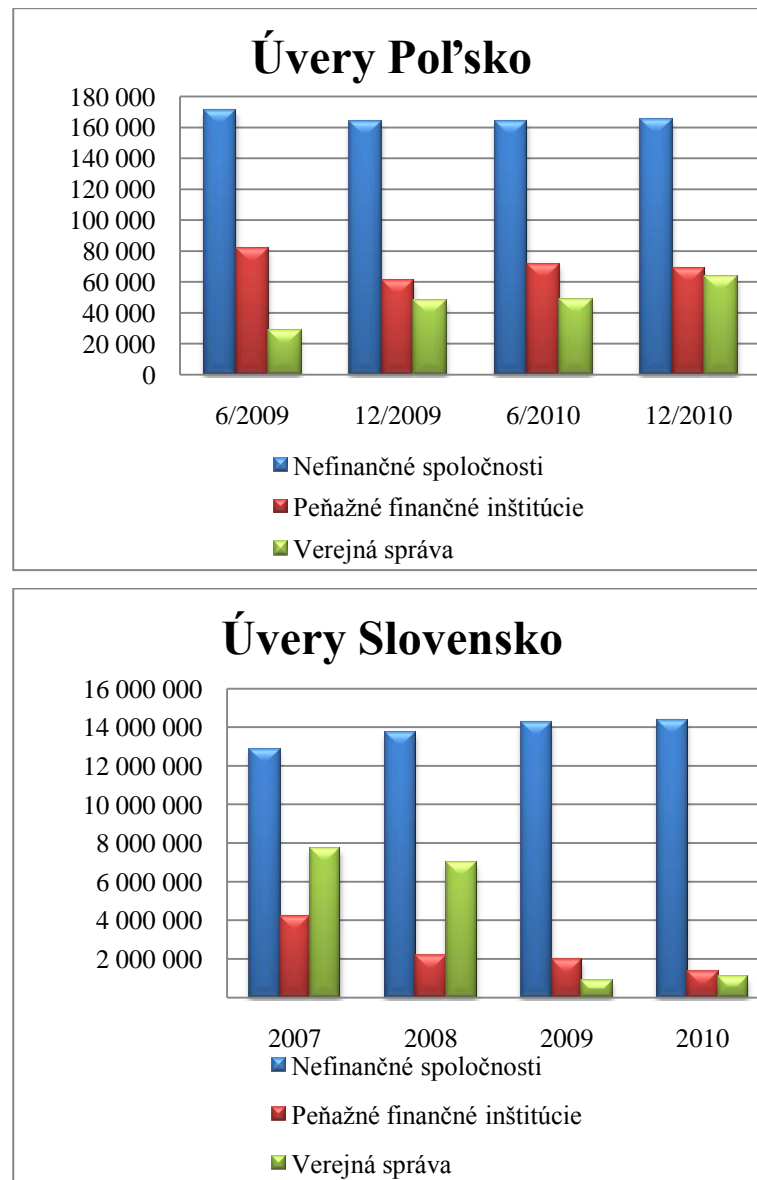
Taktiež sa táto štúdia venuje vývoju menového kurzu daného štátu. Preto sme si vyniesli mesačné výmenné kurzy poskytnuté Eurostatom na graf, viď Príloha č. 9 a Príloha č. 10. Dodajme len, že od 1.1.2009 Slovensko vstúpilo do Eurozóny s konverzným kurzom 1 EUR=30,1260 SKK, preto krivka vedie len do prvého mesiaca roku 2009. Kríza by mala priniesť poklesy vo všetkých ukazovateľoch a nárasty v cenách. Takéto obdobie by teda malo predstavovať všetko negatívne, takže aj znehodnotenie meny. Predpoklady bahrajnskej štúdie sa potvrdzujú v prípade Slovenska. Vidíme, že koruna raz posilnila, vzápätí oslabila, ale trend bol klesajúci. Pokiaľ by však Slovensko nevstúpilo do Eurozóny, mohla koruna oslabovať aj naďalej. Nazrime ale aj do grafu Poľského zlotého. Síce počas roku 2007 a v prvej polovici roku 2008 oslaboval, no potom nabral stúpajúcu tendenciu až sa na začiatku roku 2009 dostal na svoje maximum. Zlotý bol výrazne zhodnotený. Potom nasledoval však mierny pokles, vzápätí nárast a ku koncu roka 2010 sa udržal nad predkrízovou hodnotou.

3.4.2 OVERENIE TEÓRIÍ SPOTREBY

Pozrime sa ako to vyzerá s úverovými trhmi v Poľsku a na Slovensku. Pre väčšiu prehľadnosť sme si pripravili grafy, ktoré sú založené na dátach Národnej banky Poľska

(ďalej len NBP) a NBS. Dáta pre roky 2007 a 2008 NBP neposkytuje, a tak sme sa rozhodli poukázať aspoň na polročné dáta pre roky 2009 a 2010.

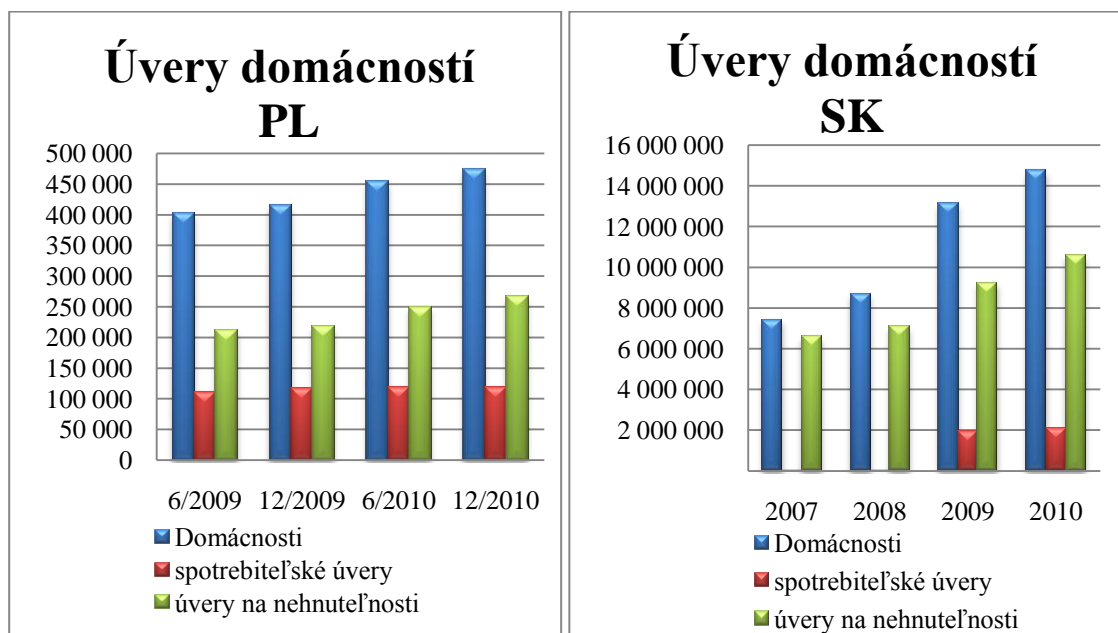
Graf č. 6 a 7: Prehľad na trhu úverov v Poľsku a na Slovensku, v PLN a EUR

zdroj: NBP, NBS

Začnime teda úvermi, ktoré sú poskytované nefinančným inštitúciám. Zatiaľ, čo v Poľsku je trend klesajúci, na Slovensku je tomu opačne a práve tieto inštitúcie si požičiavajú viac a viac. Toto sa deje v Poľsku vo verejnej správe a na Slovensku presne opačne. Čo sa týka peňažných inštitúcií, v Poľsku poskytovaných úverov (objem finančných prostriedkov) týmto inštitúciám mierne kolíše, ale na Slovensku klesá.

Graf č. 8 a 9: Prehľad úverov domácností v Poľsku a na Slovensku, v PLN a EUR

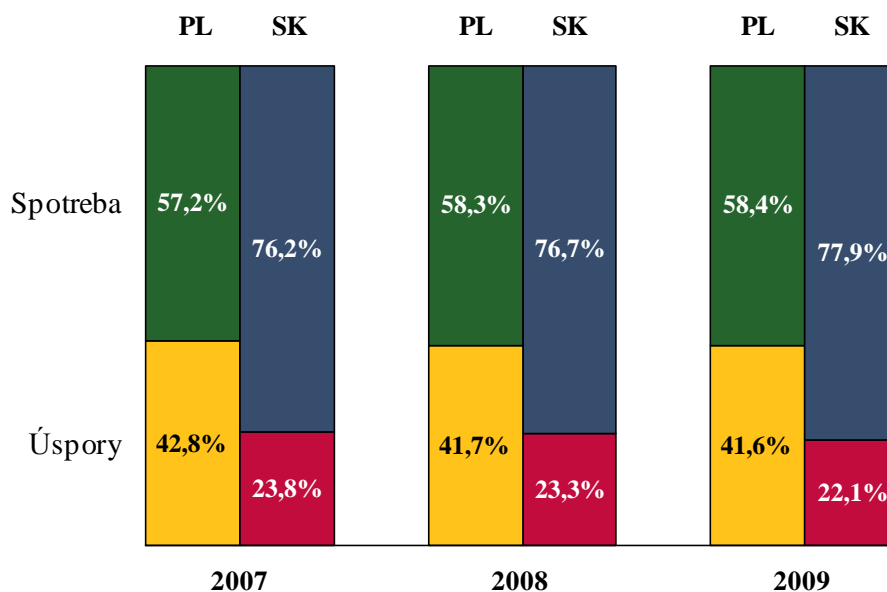

zdroj: NBP, NBS

Pre túto bakalársku prácu zaujímavejším sektorom sú práve domácnosti. Preto sa pozrime tiež na grafy, ktoré nám túto situáciu priblížia. Celkovo v oboch krajinách úvery rastú. Úvery za účelom nákupu nehnuteľností, rastú tiež. Zaujímavosťou však je, že v Poľsku sa objem spotrebiteľských úverov výrazne nemení, zostávajú približne na rovnakej úrovni. Podotknime, že sa tieto dáta týkajú období, ktoré mali byť poznačené krízou. Na Slovensku však s príchodom roku 2009, tiež so zavedením eura, dochádza k rapidnému nárastu spotrebiteľských úverov. Zatiaľ, čo počas predošlých dvoch rokov bolo ich množstvo takmer zanedbateľné a väčšinu úverov tvorili úvery na nehnuteľnosti, v roku 2009 sa to zmenilo.

Slovenské dáta poukazujú na zhoršenú situáciu spotrebiteľov, ktorí sú nútení okolnosťami si požičať. Pozrime sa tiež na graf z Prílohy č. 2, ktorý poukazuje na neklesajúcu spotrebu na Slovensku v čase. Na základe týchto grafov vidíme, že spotrebiteľia si na udržanie spotreby a aj na jej zvýšenie požičiavajú viac.

Graf č. 10: Pomer spotreby a úspor domácností k priemernej mesačnej mzde v Poľsku a na Slovensku

zdroj: GUS, ŠÚ SR, vl. výpočty

Pozrime sa na Graf č. 10 zachytávajúci pomer úspor a spotreby. Poľsko vykazuje takmer rovnaké údaje, čo sa podielu úspor a spotreby týka počas nami sledovaného (2007-2009) obdobia. Okolo 42 % z príjmu poľská domácnosť usporí. Zatiaľ čo na Slovensku ide o jemný výkyv, ktorý nie je zachytený na grafe. Spočiatku domácnosť usporí okolo 23 %, no v roku 2009 podiel poklesne a v roku 2010 vzrastie až na viac ako 25 %. Pokles v roku 2009 vysvetľuje fakt, že vzrástla priemerná mesačná mzda, a tým aj spotreba. Miera úspor sa však nezmenila o viac než 3 EUR. V roku 2010, pri vyššom príjme, domácnosť usporí viac a spotrebuje menej v porovnaní s rokom predošlým. Vidíme na obyvateľstve Slovenska, že sa poučilo z krízy a keďže situácia nebola priaznivá, tak preventívne šetrili, pretože čelili neistote z budúcnosti.

Vráťme sa teda k teoretickej časti tejto bakalárskej práce, kde sme sa venovali práve preventívnym úsporám, vid' časť 1.3.6. Vraveli sme si, že preventívne úspory úzko súvisia a sú prepojené s otázkou neistoty. Presnejšie, preventívne úspory vznikajú pod ťarchou neistoty. Môžeme teda skonštatovať, že slovenskí spotrebitelia pod ťarchou neistoty začali preventívne šetriť. Kríza mnohým poukázala na ich nedostatočné úspory, a tak boli nútení si požičať, o čom svedčí aj zvýšenie spotrebiteľských úverov. Ide o priamy dopad krízy na spotrebiteľov a domácnosti.

Spomínali sme aj likvidné obmedzenia, čiže nemožnosť domácností si požičať. NBS zaznamenala aj počet zlyhaných úverov, teda neschopnosť dlžníkov splácať. Ako v roku 2009, tak aj v roku 2010 išlo o sumu okolo 700 miliárd EUR v oboch rokoch, čo predstavovalo okolo 5 % z celkovej sumy úverov poskytnutých domácnostiam.

Je teda nepochybné, že spotrebitelia siahali na svoje úspory, ba čo viac, museli si požičať. Ako sme sa presvedčili, záujem o úver v dobe krízy stúpala, čo podľa hypotézy životného cyklu svedčí o očakávaní, že príjem domácnosti v budúcnosti bude vyšší. Zistili sme aj prítomnosť úspor s preventívnym motívom.

Graf v Prílohe č. 2 a graf v Prílohe č. 8 však hovorí, že spotreba je proporcionálna k súčasnému príjmu. Či už v prípade Poľska, alebo v prípade Slovenska, spotreba kopíruje zmeny príjmu a predstavuje rovnakú proporciu, v Poľsku okolo 58 % a na Slovensku okolo 77 %. Toto ale vyvracia hypotézu permanentného dôchodku, ktorá tvrdí, že spotreba je proporcionálna k permanentnému príjmu, ale nie je proporcionálna k súčasnému príjmu, ako sme si uviedli v časti 1.3.3. Podľa tejto teórie tiež domácnosť robí všetko pre to, aby si udržala rovnakú úroveň spotreby. Buď predá majetok, alebo si požičia. K požičiavaniu nepochybne podľa štatistík došlo, ale v Poľsku si spotrebitelia neudržali rovnakú úroveň, aj keď na Slovensku tomu tak v rokoch 2009 a 2010 bolo.

Aj keď sme si už uviedli, že v Poľsku sa kríza veľmi neprejavila, dokonca môžeme povedať, že sa Poľsku ako ekonomike vyhla, spotrebitelia cítili hrozbu krízy z okolitých krajín, a preto sa rozhodli sporiť. Buď čelili neistote ich budúcich príjmov, alebo očakávali nižšie príjmy.

Hall (1978), ako sme si už uviedli, tvrdí, že spotrebitelia neplánujú zmenu v spotrebe, ale menia spotrebu v závislosti na zmeny v ich budúcom príjme. V skutočnosti však zmeny v spotrebe kopírujú zmeny v príjme. Očakávania budúceho príjmu sú neisté a prítomnosť krízy sa pod túto neistotu ešte výraznejšie podpísala. Veľa domácností okrem iného čelí aj neistote v zamestnaní, a tak racionálne neočakávajú vyššie príjmy v budúcnosti.

Campbell (1986) tvrdí, že ak domácnosť predvída pokles v príjme v blízkej budúcnosti, rozhodne sa hromadiť majetok v prítomnosti, aby sa pripravila na pokles v budúcnosti. Campbellov prínos do teórie permanentného dôchodku o úspory teda očakáva nárast v úsporách. Ten sa potvrdil len v prípade Slovenska.

Sú body, v ktorých sa potvrdila hypotéza permanentného dôchodku a sú body, v ktorých sa potvrdila hypotéza životného cyklu. No ani jedna teória nezodpovedá úplne situácii, ktorá sa počas krízy vo vybraných štátoch odohrala. Môžeme sa však prikloniť k prítomnosti preventívneho motívu sporenia a likvidne obmedzených domácností.

3.5 ZMENA DAŇOVÝCH SADZIEB AKO REAKCIA NA KRÍZU

V časti 1.1.1 sme si poukázali na článok Blancharda a iných (2010), v ktorom autori tvrdia, že niektoré rozvojové ekonomiky, boli príchodom krízy nútené zvyšovať dane. Pozrime sa teda na vývoj najdôležitejších daňových sadzieb a ako tomu bolo v Poľsku a na Slovensku.

Tabuľka č. 1: Prehľad daňových sadzieb v Poľsku

Poľsko	2008	2009	2010	2011
daň z príjmu PO	19%	19%	19%	19%
daň z príjmu FO	0%, 19-30%, 40%	0%, 18-32%, 40%	0%, 18-32%, 40%	0%, 18-32%, 40%
DPH	0%, 3%, 7%, 22%	0%, 3%, 7%, 22%	0%, 3%, 7%, 22%	5%, 8%, 23%

zdroj: Deloitte (2008), (2010) a PAIIZ (2010)

Z názornej tabuľky vidíme, že daň z príjmu fyzických osôb (FO) je v Poľsku progresívna. Mzda do 586,85 PLN sa nezdaňuje. Príjmy sú potom na základe úhrnného ročného príjmu zdaňované sadzbou od 19 do 30 % a na skupinu vysoko príjmového obyvateľstva sa vzťahuje 40% sadzba. Rokom 2009 došlo ale k úprave a stredne príjmová skupina bola zdaňovaná sadzbami od 18 do 32 %. Čo zvýhodňuje menej zarábajúcich a zaťažuje viac zarábajúcich. Potom sa už táto sadzba nezmenila.

Daň z pridanej hodnoty (DPH) sa od 1.1. 2011 zmenila. Došlo k zvýšeniu všetkých sadzieb. Táto zmena bude platiť do roku 2013, kedy sa v závislosti na úrovni

deficitu verejných financií pravdepodobne vráti na hodnoty z roku 2010. Ku zmene došlo na základe uplatnenia smerníc EÚ.

Daň z príjmu právnických osôb (PO) sa nezmenila.

Potvrdil sa teda predpoklad zvyšovania daní, ale reakcia na krízu nebola promptná, ale nechala na seba čakať.

Ukážme si zmeny v daňových sadzbách na Slovensku.

Tabuľka č. 2: Prehľad daňových sadzieb na Slovensku

Slovensko	2007	2008	2009	2010	2011
daň z príjmu PO	19%	19%	19%	19%	19%
daň z príjmu FO	19%	19%	19%	19%	19%
DPH	10%, 19%	10%, 19%	10%, 19%	6%, 10%, 19%	10%, 20%

zdroj: Deloitte (2011), UHY (2010)

Do roku 2007 bola na Slovensku rovná daň výšky 19 %. Z tabuľky vidíme zmeny len v sadzbách DPH. V roku 2008 bola zavedená znížená 10% sadzba DPH. Od 1.5.2010 do platnosti prišla aj 6% daň na tzv. tovary z dvora. Tá bola ale od 1.1.2011 zrušená a tiež došlo k zmene 19% sadzby na 20%.

Zo strany štátu došlo k zníženiu daňovej záťaže malých obchodníkov zavedením zníženej 6% sadzby. Od roku 2011, zavedením vyššej dane a zrušením zníženej sadzby, sa potvrdilo už predpokladané o zvyšovaní daní. Dodajme, že táto zvýšená 20% sadzba je dočasná a platí do doby, keď Slovensko dosiahne úroveň deficitu verejných financií menší ako 3 %.

3.6 DOPAD NA PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE

Vráťme sa opäť k tabuľke v Prilohe č. 3, z ktorej vidíme zmeny na účtoch platobnej bilancie. Prítomnosť krízy je citeľná aj na bežnom účte. Najprv sa pozrime na obchodnú bilanciu. Dáta pre Poľsko dosahujú maximálne hodnoty v roku 2008, pokles v roku 2009, čo sme aj predpokladali, keďže rast HDP nebol vyšší, aj keď bol kladný. No dôležité je si všimnúť, že v roku 2010 už vývoz prekročil hodnoty z roku 2007, úroveň pred krízou. Môžeme teda poukázať na to, že sa Poľsko vzchopilo rýchlo

a nenechalo sa krízou zastrašiť. Slovenské hodnoty sú rádovo nižšie no vývoz sa vrátil na predkrízovú hodnotu, dokonca sa mierne zvýšil. Dôležité je však podotknúť, že v roku 2010 bol dovoz na rovnakej úrovni ako v roku 2008, ale v Poľsku bol o 10 miliárd EUR nižší. Dopyt na Slovensku sa obnovil veľmi rýchlo.

Zaujímavejšia situácia však nastala na finančnom účte. Ako vidíme z tabuľky v Prílohe č. 3, PZI v Poľsku v roku 2008 výrazne klesli, čo je vlastne dôsledok dopadu krízy na ekonomiky štátov, ktoré tu investovali. V roku 2009 klesli opäť, ale tento pokles bol už miernejší. Situácia sa opakovala aj v roku 2010, keď PZI v Poľsku dosiahli len 7,319 miliárd EUR, čo je až takmer o 10 miliárd EUR menej ako v roku 2007. Teda aj Poľsko pocítilo krízu, ktorá vládla v krajinách jeho zahraničných investorov, vo forme poklesu ich investícií.

Opäť si pripomeňme už spomínanú štúdiu Cuaresmy a iných (2011) z časti 2.1 tejto bakalárskej práce. Autori poukazujú na prepojenie medzi ekonomikou Nemecka a ekonomikami štátov strednej a východnej Európy. Vidíme už priamo na dátach, že nepriaznivá situácia v Nemecku sa podpísala pod zhoršenú situáciu v Poľsku a na Slovensku.

Aj Ručinská a iní (2009) sa vo svojom článku venujú práve tomuto prepojeniu. Keďže je Slovensko malá vývozne orientovaná ekonomika, jej závislosť na zahraničných partneroch bude značná. Veľkí vývozný partneri sa ocitli v ťažkej kríze. A práve toto je hlavným faktorom zhoršenej situácie na Slovensku.

No dôležité je si všimnúť veľmi zaujímavý jav, ktorý nastal v prípade PZI Poľska v zahraničí. Poľské investície v zahraničí v roku 2008 poklesli o približne 1 miliardu EUR, ale v roku 2009 opäť narástli. Dokazuje nám to teda, že Poľsko nebolo donútené krízou výrazne upustiť od svojich investičných plánov v zahraničí, a tak ich ďalej aj napriek kríze realizovalo.

Môžeme len dodať, že Poľsko nie je výrazne vývozne orientovanou krajinou, a keďže Poľsko akoby kríza obišla, jeho investičné plány v zahraničí čelili len zhoršenej situácii v danej krajine.

Rokom 2008 príliv PZI na Slovensko stúpol, ale odliv PZI do zahraničia klesol, vid' Príloha č. 3. V roku 2009 však nastal veľký obrat. PZI v tuzemsku boli celkovo záporné. Najpravdepodobnejšie vysvetlenie podľa Doc. Ing. Daniela Stavárka, Ph.D. je, že „zahraničím vlastnené firmy pôsobiace na Slovensku poskytli úvery a pôžičky svojim materským spoločnostiam v zahraničí, čím sa teda znížila hodnota realizovaných

investícií“, vysvetľuje v emailovej komunikácii. Takže v roku 2009 Slovensko zaznamenalo väčší objem odchádzajúcich finančných tokov v rámci PZI v tuzemsku než objem prichádzajúcich finančných tokov. V roku 2010 už Slovensko zaznamenalo aktívne saldo priamych zahraničných investícií, ale poklesli PZI v zahraničí. Za následok to malo výsledné pasívne saldo na finančnom účte.

Pozrime sa na ďalší dôvod prílevu PZI práve do Poľska. Podľa prieskumu najatraktívnejších regiónov pre investovanie spoločnosti Ernst&Young (2010) sa štáty strednej a východnej Európy zaradili na tretie miesto za Čínu a Indiu. V roku 2009 bolo Poľsko na ôsmom mieste v počte PZI projektov v Európe. Prieskum dodáva, že štáty strednej a východnej Európy sú poznačené neistotou, no aj napriek tomu je mnoho zahraničných investorov z rôznych priemyselných sektorov, ktorí sa rozhodli investovať v Poľsku. Slovensko sa tešilo PZI len v oblasti elektroniky a automobilovej výroby, kde je medzinárodným lídrom. (Ernst&Young, 2010)

Už sme si spomenuli niekoľko veľkých spoločností, ktoré si vybudovali závody v Poľsku. Pre nich výhodou je teda aj geografická blízkosť trhom štátov strednej a východnej Európy. So závodmi v Poľsku je jednoduchšie vyvážať do okolitých štátov. Geografická poloha Poľska je strategická. Existencia nákladných prístavov v Poľsku pri rozhodovaní sa, či sem investovať do nových závodov alebo nie, len uľahčuje tento rozhodovací proces. Prílev kapitálu do Poľska by sa mal istým spôsobom prejaviť na miere nezamestnanosti, pretože sa predpokladá, že nové závody vytvoria nové pracovné pozície a znížia mieru nezamestnanosti.

Pozrime sa ešte na automobilovú výrobu, ktorej sme venovali pozornosť už v predchádzajúcich častiach tejto bakalárskej práce.

Podľa OICA sme zostavili graf, vid' Príloha č. 11, z ktorého vidíme výrazný prílev investícií na Slovensko v roku 2007, keď výroba stúpila takmer dvojnásobne. Pozrime sa na roky 2008 až 2010²⁹. Vidíme, že sa kríza podpísala aj tu, no pokles výroby v roku 2009 bol v Poľsku len 7,7 % a na Slovensku takmer 20 %. Rok 2010 vykazuje lepšiu situáciu na Slovensku, kde rast dosiahol takmer 21 %, ale v Poľsku bol stále zaznamenaný pokles, síce len 1,1%. Potvrďuje sa nám, že Slovensko bolo krízou zasiahnuté viac ako Poľsko. Produkcia však ešte nedosiahla predkrízovú úroveň.

Podľa štúdie ETUI Poľsko čelilo len poklesu vo vonkajšom dopyte po automobilovej produkcii, zatiaľ čo ten domáci bol dynamický. (Glassner a iní, 2009)

²⁹ rok 2010 bol zatiaľ spracovaný len predbežne, takže je možné, že dáta ešte budú upravené

Vidíme až takmer 20% pokles vo výrobe automobilov na Slovensku, v roku 2009 v porovnaní s rokom 2007. Dodajme, že ide o sektor, ktorá je dominantným pre celú ekonomiku.

Slovenskej agentúra pre rozvoj investícií a obchodu (ďalej len SARIO) vo svojich výročných správach publikuje celkový počet investičných projektov na území Slovenska, pri ktorých asistovala. Počas roka 2007 bolo úspešne ukončených celkom 64 projektov, počas roka 2008 ich bolo 34, počas roka najviac zastihnutého krízou, roka 2009 len 8 a v roku 2010 celkom 20. Údaje potvrdzujú zhoršenú situáciu na Slovensku, aj čo sa týka PZI. V roku 2007 vytvorili tieto projekty takmer 17 000 nových pracovných miest, zatiaľ čo v roku 2009 išlo len o menej ako 4 500. (SARIO, 2007, 2008, 2009, 2010)

Poľská agentúra PAIiIZ zaoberajúca sa rozvojom investícií a obchodu však poskytuje len údaje do roku 2008, v ktorom asistovala pri 56 úspešne ukončených projektoch s vytvorením viac než 15 000 nových pracovných miest. V roku 2007 išlo o 57 úspešne ukončených projektov s vytvorením viac než 17 700 pracovných miest. Napriek nedostatku údajov však z tabuľky v Prílohe č. 3 je zrejmé, že k poklesu PZI došlo, ale nie až tak dramaticky, ako tomu bolo na Slovensku. (PAIiIZ, 2009)

Nepochybne došlo k poklesu v dôsledku krízy, pretože veľkí hlavní investori, akými sú Nemecko a Francúzsko, utrpelo krízou tiež výrazne.

4. PREDPOKLADANÝ VÝVOJ DO BUDÚCNA

Doposiaľ sme si v tejto bakalárskej práci ukázali, ako sa vyvíjala nezamestnanosť už od roku 1995 v nami zvolených krajinách. Priblížili sme si teóriu spotreby a hypotézy, ktoré s ňou úzko súvisia. Poukázali sme na skutočnú situáciu v týchto krajinách a sledovali sme spotrebu, úspory a úvery domácností. V neposlednom rade sme si priblížili PZI a ich nesmiernu dôležitosť pre rast ako Poľska tak aj Slovenska. Ukázalo sa, že prepojenie na veľké ekonomiky je silné, a tak sa od nich odvíja situácia v tých menších. V tejto kapitole si na základe zisteného a napísaného načrtujeme, ako by sa mohla situácia v oboch štátoch vyvíjať. Budeme prezentovať naše odhady a očakávania v nasledujúcich rokoch.

4.1 VYHLIADKY V NEZAMESTNANOSTI

Pripomeňme si graf z prvej kapitoly týkajúci sa nezamestnanosti, v ktorom sme zaznamenali trend nezamestnanosti v nami vybraných štátoch za posledných 15 rokov. Približne päťročný pokles do roku 2008 poukazoval na stále sa zlepšujúcu situáciu v oboch štátoch. To však prekazila kríza, ktorá sa podpísala aj pod rastúcu nezamestnanosť. Na Slovensku viac a v Poľsku menej. Ak by však k kríze nedošlo, mohli sme odhadovať klesajúcu nezamestnanosť aj naďalej.

Pripomeňme si opatrenia, ktoré prijali obe vlády. V nich sa zaviazali o podporu tvorby nových pracovných miest a udržanie zamestnanosti podpornými dotáciami zamestnávateľom. Taktiež prijali opatrenia na podporu samostatne zárobkovo činných osôb, čo pridalo na atraktivite tohto spôsobu obživy. Okrem toho, sa snažia o zjednodušenie zakladania malých a stredných podnikov odbúraním administratívnej záťaže. Vlády sa snažia o uzdravenie ekonomiky. Ich cieľom je dlhodobá klesajúca miera nezamestnanosti do budúcnosti.

Situácia na trhu práce bola a je značne horšia na Slovensku. Ukázali sme si aj veľké regionálne rozdiely v nezamestnanosti, na ktorých musí Slovensko pracovať. Budovanie a zlepšovanie príležitostí v jednom regióne na úkor iného nie je tou správnou cestou vpred. Okrem regionálnych rozdielov v miere nezamestnanosti, Slovensko čelí aj regionálnym rozdielom v mzdách, čo vnímajú zamestnanci, ale v ťažkých dobách, ako je kríza, sú radi, keď vôbec nejaký príjem majú.

Možno očakávať, že nezamestnanosť ešte bude istú dobu rásť. Ťažko predpokladať, že Slovensko bude sebestačné v tvorbe nových pracovných miest. Videli sme to aj v dobe, kým Slovensko nebolo otvorenou ekonomikou zahraničných investorom. Vstupom do EÚ sa však situácia na trhu práce zlepšovala. Kým sa zase obnoví predkrízová situácia, ešte to potrvá. Do doby, kým nezačnú prosperovať veľké ekonomiky, nemôžeme očakávať výrazné poklesy v miere nezamestnanosti na Slovensku. Ešte minimálne počas roka 2011 bude situácia na trhu práce nepriaznivá. Začiatkom roka 2012, ako to už na začiatky rokov býva, nezamestnanosť nepoklesne. No môžeme predpokladať, že už v prvom kvartáli by sa mohla situácia začať zlepšovať a nezamestnanosť by mohla začať dlhodobejšie klesať. Postupne by sa mohli začať obnovovať prevádzky a vznikajú nové pracovné pozície.

Už v roku 2010 sme zaznamenali 4% nárast HDP na Slovensku. V tomto roku teda Slovensko zaznamenalo aj jobless growth. HDP by malo rásť aj naďalej s postupným obnovovaním výroby a s rastúcim dopytom. Takýmto trendom by mohlo HDP Slovenska opäť rásť aspoň 10% mierou. Ako sme už uviedli, neočakávame, že nezamestnanosť bude hneď klesať, ale zato môžeme očakávať, že uzdravená ekonomika začne produkovať nové pracovné miesta a miera nezamestnanosti poklesne výraznejšie.

V Poľsku sme počas krízy zaznamenali jobless growth, pod ktorý sa nepochybne podpísala práve hospodárska kríza. Miera nezamestnanosti rástla len mierne. Už počas roka 2010 sa situácia zlepšovala. Je teda veľmi pravdepodobné, že miera nezamestnanosti bude klesať aj naďalej. Rast HDP, ktorý nebol prerušený ani krízou, naznačuje, že ekonomika bude produkovať nové pracovné pozície a k nárastu miery nezamestnanosti nedôjde. Pokles bude dlhodobý.

Tento odhad ale úzko súvisí s prílivom PZI, ktoré pomôžu vytvárať nové pracovné miesta. PZI sa budeme venovať v závere tejto kapitoly.

4.2 SPOTREBA DOMÁCNOSTÍ

Ukázali sme si, že zadlženosť domácnosti rastie v čase, najmä v čase, pod ktorý sa podpísala kríza. Taktiež boli slovenské domácnosti donútené okolnosťami si požičiavať, čo raz viac a viac. Niektoré z nich sa ocitli v situácii neschopnosti splácať svoje dlhy, či už z dôvodu zníženia príjmu, alebo straty zamestnania. Vláda ako súčasť proti krízovým opatrením prijala možnosť poskytnúť návratnú finančnú pomoc práve

týmto domácnostiam. No jedného dňa to budú musieť splatiť. Už sme ale poukázali na naše očakávanie klesajúcej miery nezamestnanosti, takže domácnosti by sa v istom časovom horizonte mohli oddlžiť a štátu túto finančnú pomoc vrátiť.

Poukázali sme tiež na rastúci sklon slovenských domácností k úsporám. Domácnosti preventívne sporia, pretože vzhľadom k skúsenostiam, ktoré nadobudli počas krízy, či už sa ich to týkalo priamo alebo nie, usúdili, že budúcnosť je neistá. Podľa hypotézy životného cyklu si sporia na neskoršie obdobia, keďže nedokážu predpokladať vývoj ekonomiky, a teda vývoj ich príjmu. Keďže sami okúsili, čo dokáže kríza urobiť práve s nimi ako domácnosťami, racionálne očakávajú, že sa takáto situácia môže opakovať. Dokonca si môžu myslieť, že sa takáto situácia aj bude opakovať. Táto ich skúsenosť ešte výraznejšie podporuje neistotu ich príjmov v budúcnosti.

Aj napriek tomu, že sa Poľsko prakticky vyhlo tejto kríze, domácnosti sporia, pretože na ich spotrebu vplýva spotreba ich okolia, teda aj okolitých krajín, ktoré boli zasiahnuté krízou podstatne vo väčšej miere. Mayer (1972) hovorí tiež o vplyve okolia na spotrebu domácností.

Na grafoch v Prílohe č. 2 a Prílohe č. 8 sme si ukázali, že zmena v spotrebe kopíruje zmenu v mzde. Neočakávame, že v blízkej budúcnosti budú domácnosti výrazne meniť svoje individuálne potreby. Preto si myslíme, že tento trend bude pretrvávajúť a so zmenou v súčasnom príjme sa bude proporcionálne meniť aj spotreba. Tento náš názor však naďalej vyvracia teóriu permanentného dôchodku.

Už sme si načrtli zmeny v príjme, a tak sa vráťme ku grafu v Prílohe č. 8, ktorý poukazuje na zmeny v priemernej mesačnej mzde. V roku 2009 narástla priemerná mesačná mzda na Slovensku, zatiaľ čo v Poľsku poklesla. Možno tvrdiť, že nárast mzdy na Slovensku bol dočasný a bol vyvolaný práve prepúšťaním. Do budúcnosti však očakávame postupný nárast mzdy v oboch krajinách. Nepôjde o výrazné zmeny. Veríme, že sa časom mzdy v Poľsku a na Slovensku aspoň kúsok priblížia k mzdám vo vyspelej časti Európy. Nemôžeme ale očakávať, že tomu tak bude čoskoro. Pravdepodobne v časovom horizonte 5 až 7 rokov, by sa situácia už mohla zlepšiť.

Očakávame tiež, že spotreba domácností bude časom rásť. Pokiaľ však domácnosti nebudú mať dostatok finančných zdrojov na pokrytie svojich výdajov, predpokladáme, že si budú požičiavať. Budú sa snažiť zostať aspoň na tej istej životnej úrovni, ale v prvom rade sa budú snažiť si polepšiť aj na úkor pôžičky. Z krátkodobého hľadiska nepredpokladáme, že ich príjem bude dostatočný na pokrytie neobvyklých a finančne

náročných výdajov, ako napríklad zabezpečenie si bývania. Za týmto účelom sa budú aj naďalej obracať na úvery a zaznamenáme stúpajúci trend v poskytovaní úverov na bývanie finančnými inštitúciami.

4.3 NÁVRAT PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ

V tejto bakalárskej práci sme si na niekoľkých príkladoch ukázali, že PZI sú veľmi dôležitým faktorom pre vývoj ekonomík nami sledovaných krajín. Zmeny na trhoch v krajinách investičných partnerov majú veľmi výrazný vplyv na objem investícií, pre ktoré sa v Poľsku alebo na Slovensku rozhodnú.

Počet dokončených investičných projektov, pri ktorých asistovala SARIO na Slovensku, bol v kritickom roku 2009 len 8. Vytvorilo sa nimi ani nie 5 000 nových pracovných miest. V dobe, keď ekonomika čelí približne 12% miere nezamestnanosti je tento počet alarmujúco nízky. Situácia v roku 2010 sa však zlepšila. A presne takýto postup očakávame aj do budúcnosti, pretože Slovensko je veľmi atraktívnou krajinou pre zahraničných investorov.

Už spomínané výrazné regionálne rozdiely na Slovensku bude aj v budúcnosti potrebné znižovať. Budeme očakávať výraznú snahu zo strany vlády, ktorá takto bude konať aj pod tlakom EÚ. Dodajme, že v roku 2007 až 80 % celkových PZI smerovalo na Západné Slovensko. (NBS, 2008a) V roku 2008 išlo až o takmer 90 %, v roku 2009 o 88% a v roku 2010 o 66%. (NBS, 2008b)(štistiky NBS a vl. výpočty) K poklesu v roku 2010 došlo už zo spomínaných dôvodov, keď firmy sídliace na Slovensku poskytovali úvery a pôžičky svojim materským spoločnostiam v zahraničí, ktoré to v tej dobe najviac potrebovali. Tento fakt tiež poukazuje na dôvod v rozdieloch v nezamestnanosti medzi regiónmi, keďže väčšina PZI smeruje práve na Západné Slovensko.

Videli sme, že s príchodom krízy sa objem PZI výrazne znížil, teda aj rozdiely medzi regiónmi sa prehĺbili. Očakávame ale zlepšenie. V najbližších rokoch sa uzdravia ekonomiky zahraničných investorov, a tak dôjde k prílivu väčšieho množstva PZI. Toto sa bude týkať oboch štátov. Predpokladáme, že Poľska výraznejšie ako Slovenska.

S príchodom PZI sa budú tvoriť nové pracovné miesta, a teda sa bude časom zvyšovať miera zamestnanosti. Očakávame snahu zo strany vlád o rovnomerné investície do všetkých sektorov priemyslu a tiež o priaznivé rozmiestnenie týchto

investícií v rámci oboch krajín. Následkom týchto snáh by mohlo dôjsť k zrýchleniu zlepšovania situácie na trhu práce.

Obe vlády pracujú na zvýšení atraktivity svojej ekonomiky pre zahraničných investorov. Štáty prijímajú nové legislatívne opatrenia s cieľom zjednodušovania podmienok zakladania spoločností, či odbúravania administratívnej záťaže pri viacnásobnom dokladaní povolení, licencií, či iných dokladov. Snaha uľahčiť príchod nových investícií by mala zohrávať jednu z najdôležitejších úloh vlád.

Pokiaľ pôjdu obe vlády týmto smerom, prílev PZI bude rásť. Obe krajiny sú atraktívne a zahraničiu majú čo ponúknuť. Majú dostatok lacnej kvalifikovanej pracovnej sily, čo sa porovnania na trhu EÚ týka, trh Poľska a Slovenska ešte ani a ďaleka nie je presýtený a momentálne po kríze sa mnoho spoločností ocitlo v zlej situácii, takže vznikol priestor pre prípadné fúzie, či akvizície.

Očakávame skvalitnenie služieb a infraštruktúry zo strany oboch krajín. Projekty financované štrukturálnymi fondmi sú v oboch krajinách rozbehnuté. Slovenská vláda musí dopracovať diaľničnú sieť, aby prepojila západ s východom, čím by sa mohlo tiež pomôcť znížiť už spomínané regionálne rozdiely. Diaľničné prepojenie je už naplánované a k ukončeniu by malo dôjsť v horizonte 5 rokov.

ZÁVER

Tejto bakalárskej práci sme sa venovali komparácií Poľska a Slovenska, čo sa týka dopadu krízy na ich ekonomiky, pričom sledovanými ukazovateľmi boli nezamestnanosť, spotreba a priame zahraničné investície.

Dopad krízy sa na oboch ekonomikách prejavil v zvýšení miery nezamestnanosti, pričom v Poľsku mierne, zatiaľ čo na Slovensku výrazne. V priebehu roka 2010 sa miera nezamestnanosti začala znižovať, opäť v Poľsku výraznejšie.

V nami sledovanom období sme došli tiež k záveru, že zmena spotreby kopíruje zmeny v súčasnom príjme, čo vyvracia hypotézu permanentného dôchodku. Pomer spotreby a úspor bol počas tohto obdobia takmer bez zmeny, ale domácnosti si požičiavali viac a viac, nie len na nákup nehnuteľností, ale v prípade Slovenska aj na nákup spotrebného tovaru.

Podľa očakávaní, obe vlády upravili sadzby DPH a od 1.1.2011 došlo k ich dočasnému zvýšeniu v oboch štátoch s cieľom zníženia deficitu verejných financií. Poľsko tiež upravilo sadzby dane z príjmu, znížením nižšej sadzby a zvýšením tej vyššej už od roku 2009.

Netrvalo dlho a obe vlády reagovali na odporúčania nadnárodných organizácií pripravením proti krízových opatrení. Ich snahou bolo okrem iného aj uľahčiť zakladanie a administratívnu stránku chodu malých a stredných podnikov, pomoc občanom, ktorí sa kvôli kríze ocitli v situácii neschopnosti splácania úverov na bývanie, či zvýšili dôveru v bankový systém.

V neposlednom rade sme sa venovali priamym zahraničným investíciám. Ako sme si ukázali, ich prínos je pre obe krajiny dôležitý. V dôsledku krízy došlo k výraznému zníženiu prílivu investícií, a to malo za dôsledok aj zvýšenie miery nezamestnanosti. Ukázali sme si, že Slovensko je orientované v najväčšej miere na automobilový priemysel. Tento bol na krízu najcitlivejší, takže rast, ktorý zabezpečoval Slovensku, bol vo veľkej miere narušený. Aj kvôli orientácii na jeden priemysel sa ukázalo, že Slovensku sa nepodarilo ustáť krízu a ekonomika to silno pocítila, nie len poklesom HDP, ale aj zvýšením miery nezamestnanosti a znížením priamych zahraničných investícií. Dopad krízy na obyvateľstvo bol tiež výrazný, značnú neistotu v zamestnaní pocítila väčšina.

Na druhej strane naše zistenia viedli k názoru, že Poľsko aj napriek prítomnosti ekonomickej krízy v EÚ nepocítilo jej dopady takmer v žiadnom smere. Reformy, ktoré v Poľsku prebehli už počas deväťdesiatych rokov, priniesli svoje ovocie v správnom čase a vďaka nim mohlo Poľsko čeliť ekonomickej kríze. Vstupom do EÚ sa výrazný odchod Poliakov za prácou do zahraničia ešte zjednodušil a miera nezamestnanosti klesala. Atraktivita Poľska pre zahraničných investorov ešte pred príchodom krízy napomohla k prílevu množstva PZI do všetkých sektorov priemyslu. Pokles súvisiaci s krízou bol teda rovnomerný a nemal až taký výrazný dopad na poľskú ekonomiku. Preto je Poľsko považované za akéhosi európskeho víťaza v dobe ekonomickej krízy.

POUŽITÁ LITERATÚRA

BUKOWSKI, Maciej - LEWANDOWSKI, Piotr - KOLOCH, Grzegorz - BARANOWSKA, Anna. *Employment in Poland 2007: Security on flexible labour market* [online]. MPRA, 3/2008. [cit. 7.5.2011]. MPRA Paper No. 14284. Dostupné z WWW: <<http://mpra.ub.uni-muenchen.de/14284/>> ISBN: 83-60302-15-4.

BHALOTRA, Sonia R. The puzzle of jobless growth in Indian manufacturing. *OXFORD BULLETIN OF ECONOMICS AND STATISTICS*. [online]. 1998, 60, 1, 0305-9049. [cit. 2.7.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.efm.bris.ac.uk/ecsr/papers/OBES-Empl.pdf>>.

BHATTACHARYA, B.B. – SAKTHIVEL, S. *Economic reforms and Jobless growth in India in the 1990s*. Delhi : Institute of Economic Growth, 2004. 30 s. IEG Working Paper E/245/2004.

BLANCHARD, Olivier – DELL'ARICCIA, Giovanni – MAURO, Paolo. *Rethinking Macroeconomic Policy*. IMF, February 12, 2010. 19 s. IMF STAFF POSITION NOTE, SPN/10/03.

BLINDER, Alan S. *The Case Against the Case Against Discretionary Fiscal Policy*. Princeton : Princeton University, 2004. 45 s. CEPS Working Paper No. 100, June 2004.

CAMPBELL, John Y. *Does Saving Anticipate Declining Labor Income? An Alternative Test of the Permanent Income Hypothesis*. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 1986. 42 s. Working Paper No. 1805.

CAMPBELL, John – DEATON, Angus. *Why Is Consumption So Smooth?* Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 1987. 41 s. Working Paper No. 2134.

CAMPBELL, John Y – MANKIW, Gregory N. *Permanent Income, Current Income, and Consumption*. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 1987. 46 s. Working Paper No. 2436.

Car scrapping - sense and nonsense of a popular scheme. In *QCEA ethical fact sheets*. [online]. Brussels : Quaker Council for European Affairs, 2010. [cit. 5.7.2011].

Dostupné z WWW:

<<http://www.quaker.org/qcea/energysecurity/factsheet%20car%20scrappage.pdf>>.

CARROLL, Christopher D. *Buffer-stock savings and the life cycle/permanent income hypothesis*. The Quarterly Journal of Economic. February 1997, Vol. CXII, Issue 1.

CUARESMA, Jesús Crespo – ELLER, Markus – MEHROTRA, Aaron. *The Economic transmission of fiscal policy shocks from Western to Eastern Europe*.

Helsinki : Bank of Finland, 15.6.2011. 38 s. BOFIT Discussion Papers 12/2011. ISSN 1456-5889.

CUESTAS, Juan Carlos - ORDÓÑEZ, Javier. *Unemployment and common smooth transition trends*. Nottingham : Nottingham Trent University, 2009. 23 s. ISSN 1478-9396.

DEATON, Angus. *Understanding Consumption*. New York : Oxford University Press, 2009. 242 s. ISBN 978-0-19-828824-4.

DELOITTE. *International Tax and Business Guide – Poland*. . [online]. Deloitte. 2008. [cit. 19.7.2011]. 18 s. Dostupné z WWW: <http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/dtt_tax_guide_poland.pdf>.

DELOITTE. *International Tax and Business Guide – Poland*. . [online]. Deloitte. 2010. [cit. 19.7.2011]. 33 s. Dostupné z WWW: <http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Intl%20Tax%20and%20Business%20Guides/2010/dtt_tax_guide_2010_Poland.pdf>.

DELOITTE. *International Tax – Slovakia Highlights*. [online]. Deloitte. 2011. [cit. 19.7.2011]. 2 s. Dostupné z WWW: <http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Intl%20Tax%20and%20Business%20Guides/2011/dtt_tax_highlight_2011_Slovakia.pdf>.

DEMIRGÜÇ-KUNT, Asli – SERVÉN, Luis. *Are All the Sacred Cows Dead?*

Washington : The World Bank, 2009. 54 s. Policy Research Working Paper 4807.

DORNBUSCH, Rudiger – FISCHER, Stanley. *Macroeconomics*. Fifth Edition. USA : McGraw-Hill Publishing Company, 1990. 288 s. ISBN 0-07-017787-2.

DURČÁKOVÁ, Jaroslava - MANDEL, Martin. 1993. *Mezinárodní finance*. Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze, 1993. 302 s. ISBN 80-7079-339-2.

ERNST&YOUNG. *Waking up to the new economy – 2010 European attractiveness survey*. [online]. Ernst&Young, 2010. [cit. 28.4.2011]. 44 s. EYG No. AU0535.

Dostupné z WWW:

<[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Attractiveness_survey_2010_EU/\\$FILE/Attractiveness_survey_2010_EU.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Attractiveness_survey_2010_EU/$FILE/Attractiveness_survey_2010_EU.pdf)>.

ERNST&YOUNG. *Bankovníctvo sa vo vyspelých krajinách stretáva s klesajúcou dôverou klientov*. [online]. Ernst&Young, 22.3.2011. [cit. 10.4.2011]. 3 s. Tlačová správa. Dostupné z WWW:

<[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/2011_Retail_banking_SK/\\$FILE/TS_%20Retailove%20bankovnictvo_SK.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/2011_Retail_banking_SK/$FILE/TS_%20Retailove%20bankovnictvo_SK.pdf)>.

EUROPEAN INVESTMENT BANK. *The EIB in Poland in 2010*. [online].

Luxembourg : European Investment Bank, 2011 (a). [cit. 3.7.2011]. 3 s. Dostupné z WWW: <http://www.eib.org/attachments/country/factsheet_poland_2010_en.pdf>.

EUROPEAN INVESTMENT BANK. *The EIB in Slovakia in 2010*. [online].

Luxembourg : European Investment Bank, 2011 (b). [cit. 3.7.2011]. 3 s. Dostupné z WWW: <http://www.eib.org/attachments/country/factsheet_slovakia_2010_en.pdf>.

EURÓPSKA KOMISIA. *European Economy - 7/2009 - Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*. Luxembourg : European Communities, 2009. 90 s. ISBN 978-92-79-11368-0.

EURÓPSKA KOMISIA. *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN COUNCIL: A European Economic Recovery Plan*. [online]. Commission of the European Communities. 28.11.2008. [cit. 13.7.2011]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13504_en.pdf>.

EURÓPSKA ÚNIA: Pracovať už môžete všade okrem Nemecka a Rakúska. *Echo* [online]. 3.5.2009. [cit. 30.6.2011]. Dostupné z WWW:

<http://www.echomagazin.com/sk/clanky/publicistika/imigracia/europska_unia_pracov_at_uz_mozte_vsade_okrem_nemecka_a_rakuska>.

FISCHER, Stanley – DORNBUSCH, Rudiger – SCHMALENSEE, Richard. *Introduction to Macroeconomics*. Second Edition. USA : McGraw Hill Publishing Company, 1988. 460 s. ISBN 0-07-021010-1.

FLATTERS, Paul - WILLMOTT, Michael. Understanding the Post-Recession Consumer. *Harvard Business Review*. [online]. 7-8/2009. [cit. 14.4.2011]. Dostupné z WWW: <<http://hbr.org/2009/07/understanding-the-postrecession-consumer/ar/1>>.

FLAVIN, Marjorie A. The Adjustment of Consumption to Changing Expectations About Future Income. *The Journal of Political Economy*. 1981, Vol. 89, No. 5. s. 974-1009.

GALGÓCZI, Béla. Central eastern Europe five years after enlargement: in full grip of the crisis. *South-East Europe Review*. [online]. 1/2009. [cit. 12.3.2011]. Dostupné z WWW: <http://www.boeckler.de/pdf/seer_2009_1_galgoczi.pdf>.

German car scrappage scheme ends. *BBC News*. [online]. 2 September 2009. [cit. 5.7.2011]. Dostupné z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8233603.stm>>.

GLASSNER, Vera - GALGÓCZI, Béla. *Plant-level responses to the economic crisis in Europe*. Brussels : European Trade Union Institute for Research, Education and Health and Safety, 2009. 52 s. WP 2009.01. ISSN 1994-4454.

GUPTA, Rangan. *Is the Permanent Income Hypothesis Really Well-Suited for Forecasting?* Pretoria : University of Pretoria, March 2009. 15 s. Working Paper: 2009-09.

HALL, Robert E. Stochastic Implications of the Life Cycle - Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence. *Journal of Political Economy*. 1978, Vol. 86, No. 6. s. 971-987.

INGHAM, Hilary – INGHAM, Mike. *Poland's Jobless Growth: A Temporary Cure?* Lancaster : Dpt. of Economics, Lancaster University Management School. 2009. 25 s. Lancaster University Management School Working Paper 2009/017.

INŠTITÚT SOCIÁLNEJ POLITIKY MINISTERSTVA PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. *Dve štatistiky nezamestnanosti – dva príbehy?* Bratislava : ISP MPSVR SR, 2005. 9 s. Bulletin ISP 02/2005.

KACZMARCZYK, Pawel - OKÓLSKI, Marek. *Economic impacts of migration on Poland and the Baltic states.* Oslo : FAFO, 2008. 77 s. Fafo-paper 2008:01. ISSN 0804-5135.

KANNAN, K. P. – RAVEENDRAN G. Growth sans Employment: A Quarter Century of Jobless Growth in India's Organised Manufacturing. *EPW Economic & Political Weekly.* [online]. 7.3.2009 Vol XLIV No 10. [cit. 2.7.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/Growth%20sans%20Employment.pdf>>

KOOPMAN, Gert-Jan - SZÉKELY, István P. *Impact of the current economic and financial crisis on potential output.* Brussels : European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 06/2009. 87 s. Occasional Papers 49. ISBN 978-92-79-11263-8.

KRAAK, Andre – PRESS, Karen. *Human Resources Development Review, 2008, Education, Employment and Skills in South Africa.* Cape Town : Human Sciences Research Council. 2008. ISBN 978-0-7969-2203-8.

MANKIW, Gregory N. – SHAPIRO, Matthew D. Trends, Random Walks, and Tests of the Permanent Income Hypothesis. *Journal of Monetary Economics* 16, 1985, s. 165-174.

MANSOOR, Durra - JALAL, Akram. *The Global Business Crisis and Consumer Behavior: Kingdom of Bahrain as a Case Study.* Manama : International Journal of Business and Management, 2011, vol. 6. ISSN 1833-8119.

MAYER, Thomas. *Permanent Income, Wealth, and Consumption: A Critique of the Permanent Income Theory, the Life-Cycle Hypothesis, and Related Theories.* London : University of California Press, 1972. 415 s. ISBN 0-520-02103-7.

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA, SLOVENSKO. *NÁRODNÝ PROGRAM REFORIEM SR NA ROKY 2008 – 2010, IMPLEMENTAČNÁ SPRÁVA 2009.* [online]. Ministerstvo hospodárstva. Október 2009. [cit. 17.7.2011]. Dostupné z WWW:

<http://www.finance.gov.sk/Documents/1_Adresar_redaktorov/bujnakova/NPR%20SR%20-%20IS%2009/NPR_SR_2008-2010_Implementacna_sprava_2009.pdf>.

MINISTRY OF ECONOMY, POLAND. *2009 REPORT on progress with the National Reform Programme for 2008-2011 to implement the Lisbon Strategy.* [online]. Ministry of Economy. 14.10.2009. [cit. 17.7.2011]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/pdf/nrp2009/pl_nrp_pl.pdf>.

MORVAY, Karol - FRANK, Karol - JECK, Tomáš - OKÁLI, Ivan - GABRIELOVÁ, Herta - RUMPELOVÁ, Daniela - ŠIKULOVÁ, Ivana. Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2007. *Ekonomický časopis*, 2008, 56, 5, s. 435-476.

NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. *Priame zahraničné investície 2007.* [online]. Bratislava : Národná banka Slovenka, 2008 (a). [cit. 7.5.2011]. 132 s. Dostupné z WWW: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/STATIST/SPB/PZI/PZI_2007.pdf>.

NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. *Priame zahraničné investície 2008.* [online]. Bratislava : Národná banka Slovenka, 2008 (b). [cit. 7.5.2011]. 131 s. Dostupné z WWW: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/STATIST/SPB/PZI/PZI_2008.pdf>.

OICA. *Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles - International Organization of Motor Vehicle Manufacturers.* [online]. 2007. [cit. 25.1.2011]. Dostupné z WWW: <<http://oica.net/category/production-statistics/2007-statistics/>>.

ONARAN, Ozlem. *Jobless Growth in Central and East European Countries.* Eastern European Economics. 07-08/2008, 27 s. Eastern European Economics, vol. 46, no 4.

ORENSTEIN, Mitchell A. *The Political Economy of Financial Crisis in Central and Eastern Europe: Poland and Hungary Compared.* Baltimore : Johns Hopkins University, September 2010, 10 s.

PAiIZ. *Invest in Poland.* [online]. 2009 [cit. 18.7.2011]. Investments concluded with participation of PAiIZ. Dostupné z WWW: <<http://www.paiz.gov.pl/index/?id=2f3c6a4cd8af177f6456e7e51a916ff3>>.

PAiIZ. *Investor's Guide – Poland, How to do Business.* [online]. PAiIZ. 2010. [cit. 12.7.2011]. 95 s. Dostupné z WWW: <http://www.paiz.gov.pl/publications/how_to_do_business_in_poland>. ISBN 83-60049-86-6.

PANDELICA, Amalia - PANDELICA, Ionut. Consumers' Reaction and Organizational Response in Crisis Context. *The Journal of the Faculty of Economics – Economic.* [online]. 05/2009 vol 4, no 1. [cit. 5.5.2011]. Dostupné z WWW: <<http://ideas.repec.org/a/ora/journl/v4y2009i1p779-782.html>>.

PISTAFERRI, Luigi. The Life-Cycle Hypothesis: An Assessment of Some Recent Evidence. *RIVISTA DI POLITICA ECONOMICA* [online]. April-June 2009. [cit. 18.7.2011]. Dostupné z WWW: <www.faronet.it/sipi/2009/apr-giu/Pistaferri.pdf>.

PUSHAN, Dutt – PADMANABHAN, V. *Crisis and Consumption Smoothing.* Fontainebleau : INSEAD, May 2009. 44s. INSEAD Working Paper Series 2009/26/EPS/MKT.

RADA EÚ. *Integrované odporúčania pre jednotlivé krajiny – správa Rady pre Európsku radu.* Brusel : Rada EÚ. 10.3.2009 (a). 7444/09.

RADA EÚ. *Dokument o zásadných otázkach.* Brusel : Rada EÚ. 13.3.2009 (b). 6784/2/09.

REGDAT. *Databáza regionálnej štatistiky štatistického úradu Slovenskej republiky.* [online]. 22.3.2011. [cit. 7.5.2011]. Dostupné z WWW: <<http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>>.

RIEVAJOVÁ, Eva. Nezamestnanosť v Slovenskej republike a faktory ovplyvňujúce jej vývoj. *Ekonomický časopis*, 2006, 54, 10, s. 1014-1036.

RUČINSKÁ, Silvia – URGE, Dušan – RUČINSKÝ, Rastislav. Competitiveness of Slovakia and the Economic Crisis. *Central European Journal of Public Policy.* 2009, Vol. 3, No. 2. s. 50-79. ISSN 1802-4866.

RUDNICKI, André. *Cultures, éthiques et comportements d'affaires.* (prednáška) Montpellier : Ecole Supérieure de Commerce Montpellier, France, 16.3.2010.

SARIO. *Výročná správa 2007.* [online]. Bratislava : SARIO, 2007 [cit. 4.7.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.sario.sk/?vyrocne-spravy-sario>>.

SARIO. *Výročná správa 2008.* [online]. Bratislava : SARIO, 2008 [cit. 4.7.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.sario.sk/?vyrocne-spravy-sario>>.

SARIO. *Výročná správa 2009.* [online]. Bratislava : SARIO, 2009 [cit. 4.7.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.sario.sk/?vyrocne-spravy-sario>>.

SARIO. *Výročná správa 2010.* [online]. Bratislava : SARIO, 2010 [cit. 4.7.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.sario.sk/?vyrocne-spravy-sario>>.

SCHULLER, Bernd-Joachim. *Growth without jobs? The Baltic Countries.* [online]. May 2005. [cit. 2.7.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.snee.org/filer/papers/294.pdf>>.

SMITH. Consumer demand will be there. *Feedstuffs, The weekly Newspaper for Agribusiness.* [online]. 6.4.2011. [cit. 30.4.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.feedstuffs.com/ME2/dirmod.asp?sid=F4D1A9DFCD974EAD8CD5205E15C1CB42&nm=Daily+News&type=news&mod=News&mid=A3D60400B4204079A76C4B1B129CB433&tier=3&nid=E8A348DF800D450B8CAC14745244A1F2>>.

SPIILIMBERGO, Antonio – SYMANSKY, Steve – BLANCHARD, Olivier – COTTARELLI, Carlo. *Fiscal Policy for the Crisis.* IMF, December 29, 2008, 35 s. IMF STAFF POSITION NOTE, SPN/08/01.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Štatistický úrad Slovenskej republiky.* [online]. 13.3.2008. [cit. 17.2.2011]. Dostupné z WWW: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=11630>>.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Štatistický úrad Slovenskej republiky.* [online]. 13.1.2011. [cit. 15.2.2011]. Dostupné z WWW: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1938>>.

TREBUŇA, Peter – MIHÓK, Jozef. Dopady finančnej krízy na priemyselné podniky Slovenskej republiky. In *The 11th International Scientific Conference TBMS.* Vysoké Tatry : TUKE, 2008. s. 243-247.

UHY. *Doing Business in Slovakia*. [online]. UHY. 2010. [cit. 12.7.2011]. 57 s.

Dostupné z WWW:

<http://www.uhy.com/media/PDFs/doing_business_guides/Doing%20Business%20in%20Slovakia.pdf>.

UNIVERSITY WORLD NEWS. POLAND: Higher education boom. *University World News*. [online]. 5.4.2009. [cit. 7.5.2011]. Dostupné z WWW:

<<http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20090402210342370>>.

WENBERG, Eric - FIGURSKA, Jolanta - FLAKIEWICZ, Pawel - KACIE, Fritz.

Poland - Food Processing Ingredients Sector - Food manufacturing growing,

Companies need inputs. [online]. Warsaw : USDA Foreign Agricultural Service,

31.12.2008. [cit. 10.2.2011]. 26 s. GAIN Report Number: PL8036. Dostupné z WWW:

<<http://www.flex-news-food.com/files/poland.food.processing.JAN2009.pdf>>.

WU, Junhua. Jobless Growth. *China Trend*. [online]. August 2004, Vol. 1, No. 2. [cit.

2.7.2011]. Dostupné z WWW:

<<http://www.jri.co.jp/MediaLibrary/file/english/periodical/china/08.pdf>>.

Združenie automobilového priemyslu Slovenskej republiky. [online]. 15.1.2010. [cit.

16.2.2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.zapsr.sk/zobraz/clanok/105/Prva-a-druha-vlna-srotovnehoCisla-a-grafy-/>>.

ZELDES, Stephen P. Consumption and Liquidity Constraints: An Empirical

Investigation. *Journal of Political Economy*. 1989, Vol. 97, No. 21. s. 305-346.

ZOZNAM PRÍLOH

Príloha č. 1: Mesačná miera nezamestnanosti v Poľsku a na Slovensku v roku 2007, v % (graf)

Príloha č. 2: Prehľad priemernej mesačnej spotreby na obyvateľa v rokoch 2007-2009, v EUR (graf)

Príloha č. 3: Platobná bilancia pre Poľsko a Slovensko, roky 2007-2010, v mil. EUR (tabuľka)

Príloha č. 4: Prehľad percentuálneho podielu dovozu a vývozu na celkovom množstve v roku 2007 podľa SITC a celková suma dovozu a vývozu (tabuľka)

Príloha č. 5: Miera nezamestnanosti pre roky 2007-2010, v % (graf)

Príloha č. 6: Prehľad miery nezamestnanosti podľa regiónov na Slovensku pre roky 2007-2010, v % (graf)

Príloha č. 7: Percentuálna zmena k predošlému roku v produktivite práce, v % (tabuľka)

Príloha č. 8: Prehľad priemernej mesačnej mzdy v rokoch 2007-2009, v EUR (graf)

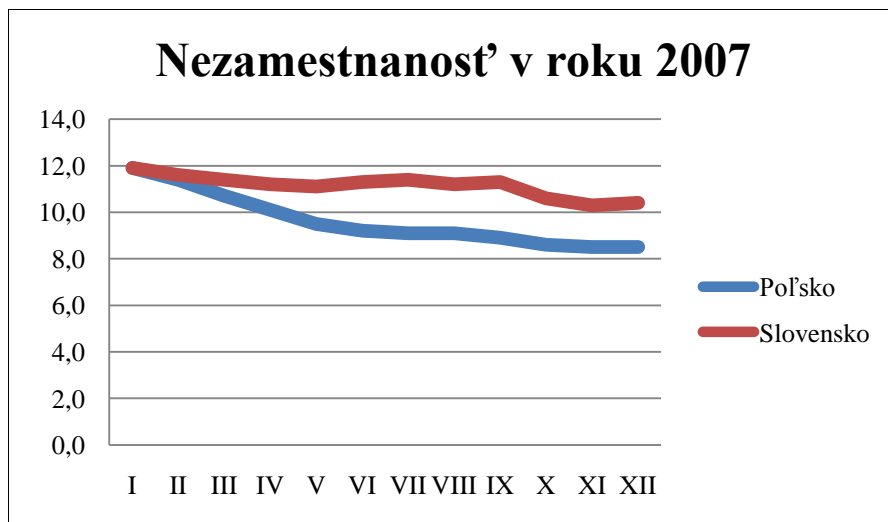
Príloha č. 9: Výmenný kurz Poľského zlotého v závislosti na Euro, mesačné dáta od 01/2007 do 12/2010 (graf)

Príloha č. 10: Výmenný kurz Slovenskej koruny v závislosti na Euro, mesačné dáta od 01/2007 do 01/2009 (graf)

Príloha č. 11: Prehľad celkovej výroby automobilov pre roky 2006-2009 (graf)

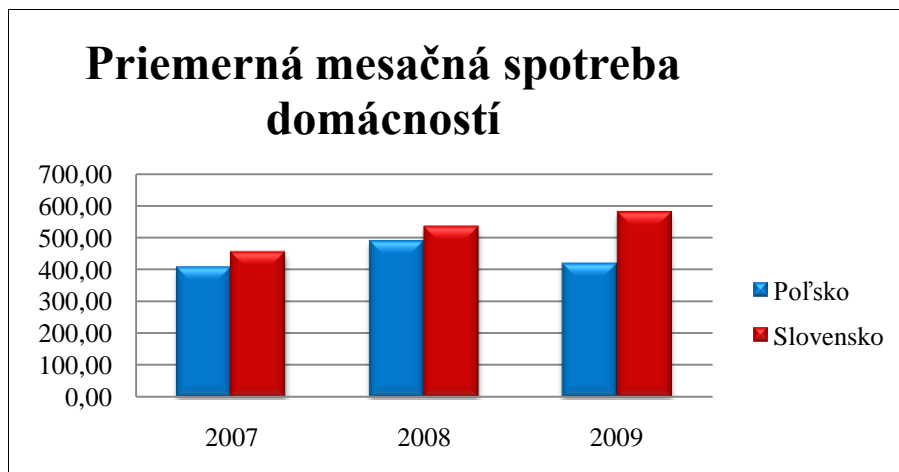
PRÍLOHY

Príloha č. 1: Mesačná miera nezamestnanosti v Poľsku a na Slovensku v roku 2007, v % (graf)

zdroj: ILO

Príloha č. 2: Prehľad priemernej mesačnej spotreby na obyvateľa v rokoch 2007-2009, v EUR (graf)

zdroj: ŠÚ SR, GUS, vl. výpočty

Príloha č. 3: Platobná bilancia pre Poľsko a Slovensko, roky 2007-2010, v mil. EUR (tabuľka)

	Poľsko			
	2007	2008	2009	2010
A. Bežný účet	-14 696,00	-17 384,00	-6 749,00	-11 994,00
Obchodná bilancia	-12 369,00	-17 724,00	-3 102,00	-6 002,00
vývoz	105 893,00	120 890,00	101 760,00	122 411,00
dovoz	118 262,00	138 614,00	104 862,00	128 413,00
Bilancia služieb	3 441,00	3 475,00	3 427,00	2 622,00
Bilancia výnosov	-11 970,00	-8 662,00	-11 846,00	-13 119,00
B. Kapitálový účet	3 418,00	4 068,00	5 080,00	6 490,00
C. Finančný účet	28 191,00	26 089,00	25 724,00	30 159,00
Priame investície	13 222,00	7 056,00	6 181,00	3 762,00
v zahraničí	-4 020,00	-3 072,00	-3 715,00	-3 557,00
v tuzemsku	17 242,00	10 128,00	9 896,00	7 319,00
Portfóliové investície	-4 606,00	1 701,00	-139,00	-653,00
D. Chyby a omyly	-7 533,00	-15 201,00	-13 641,00	-13 161,00
E. Devízové rezervy	-9 380,00	2 428,00	-10 414,00	-11 494,00
	Slovensko			
	2007	2008	2009	2010
A. Bežný účet	-2 890,04	-3 875,25	-2 264,20	-2 277,50
Obchodná bilancia	-646,66	-730,25	946,10	137,50
vývoz	42 235,24	47 722,73	39 721,20	48 791,00
dovoz	42 881,90	48 452,98	38 775,10	48 653,50
Bilancia služieb	388,20	-469,52	-1 246,20	-743,60
Bilancia výnosov	-2 303,24	-1 814,49	-1 287,90	-1 249,10
B. Kapitálový účet	335,93	776,89	463,90	1 018,40
C. Finančný účet	5 234,55	5 703,52	2 958,40	-502,70
Priame investície	2 179,56	2 840,62	-346,70	149,50
v zahraničí	-438,49	-361,90	-310,90	-247,30
v tuzemsku	2 618,05	3 202,52	-35,80	396,80
Portfóliové investície	-522,12	1 579,52	-928,00	-1 192,90
D. Chyby a omyly	161,04	-2 713,78	-1 724,70	1 762,00
E. Devízové rezervy	-2 841,48	108,62	566,60	-0,10

zdroj: NBS, NBP, dáta pre Slovensko pre rok 2007 prepočítane kurzom 1 EUR=33,775 SKK; pre rok 2008 1 EUR=31,262 SKK

Príloha č. 4: Prehľad percentuálneho podielu dovozu a vývozu na celkovom množstve v roku 2007 podľa SITC a celková suma dovozu a vývozu (tabuľka)

	Poľsko		Slovensko	
	Dovoz (%)	Vývoz (%)	Dovoz (%)	Vývoz (%)
SITC 0	5,29	8,41	4,24	3,43
SITC 1	0,58	0,83	0,79	0,2
SITC 2	2,99	2,31	2,8	2,23
SITC 3	9,93	3,81	10,7	4,67
SITC 4	0,3	0,2	0,18	0,07
SITC 5	12,98	7,34	8,74	4,89
SITC 6	21,17	23,18	17,32	20,99
SITC 7	35,62	40,88	44,07	52,83
SITC 8	8,6	13	10,79	9,81
SITC 9	2,54	0,04	0,36	0,88
Spolu (EUR)	120 911 848 816	102 259 358 802	44 229 459 337	42 696 491 816

zdroj: Eurostat, vl. výpočty

Vysvetlivky k Príloha č. 4: Prehľad percentuálneho podielu dovozu a vývozu na celkovom množstve v roku 2007 podľa SITC a celková suma dovozu a vývozu (tabuľka):

SITC – Standard International Trade Classification (Štandardná medzinárodná obchodná klasifikácia, preklad autorky)

SITC 0 – Potraviny

SITC 1 – Nápoje

SITC 2 – Surové materiály

SITC 3 – Nerastné palivá

SITC 4 – Oleje a tuky

SITC 5 – Chemikálie

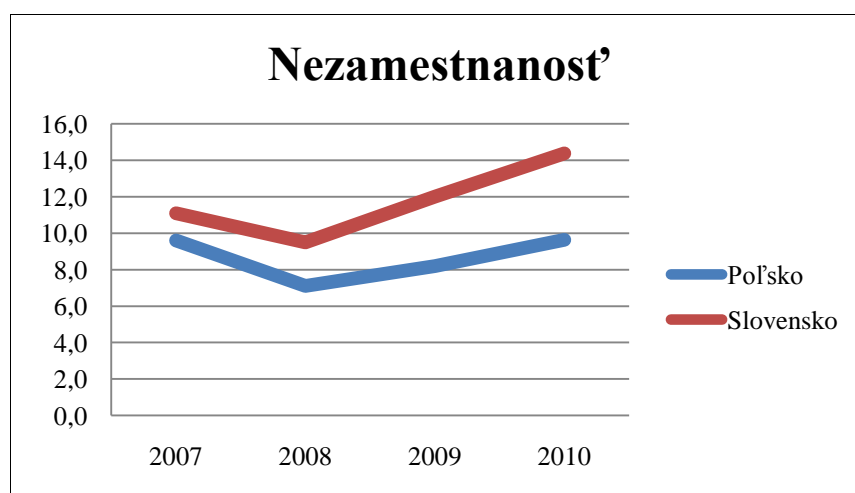
SITC 6 – Trhové výrobky

SITC 7 – Stroje a zariadenia

SITC 8 – Priemyselné výrobky

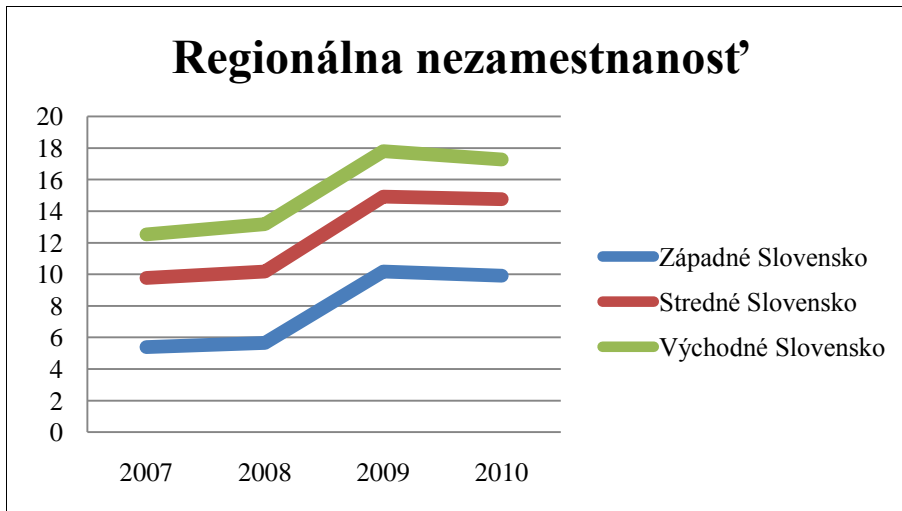
SITC 9 – Ostatné

Príloha č. 5: Miera nezamestnanosti pre roky 2007-2010, v % (graf)

zdroj: ILO

Príloha č. 6: Prehľad miery nezamestnanosti podľa regiónov na Slovensku pre roky 2007-2010, v % (graf)

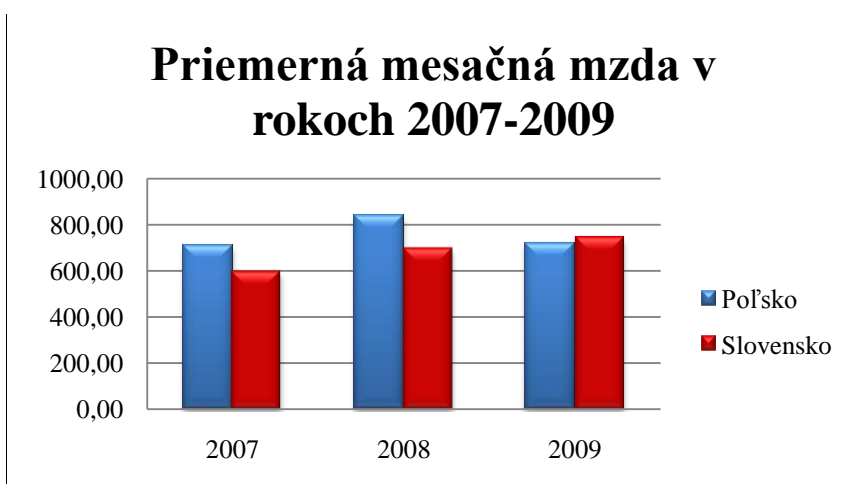
zdroj: RegDat

Príloha č. 7: Percentuálna zmena k predošlému roku v produktivite práce, v % (tabuľka)

	2007	2008	2009	2010
Poľsko	2,3	1,3	1,2	2,5
Slovensko	8,3	3,3	-2,4	5,8

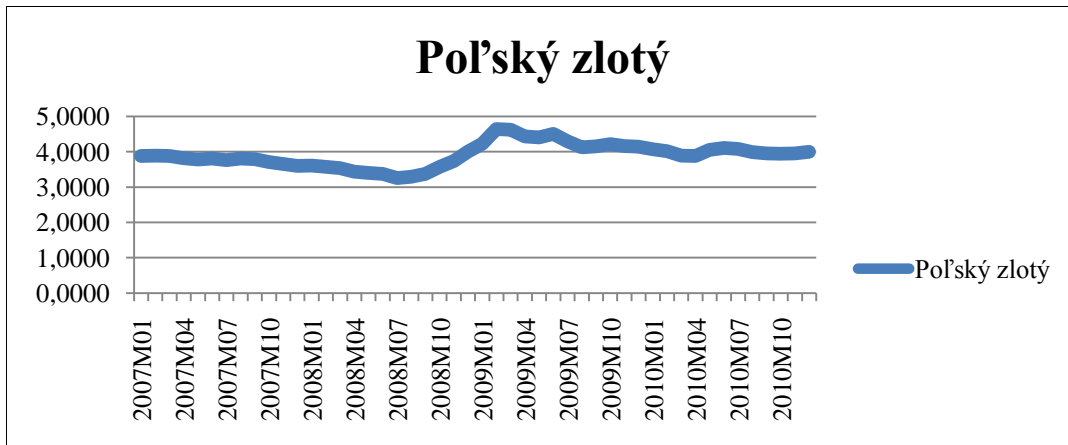
zdroj: OECD

Príloha č. 8: Prehľad priemernej mesačnej mzdy v rokoch 2007-2009, v EUR (graf)

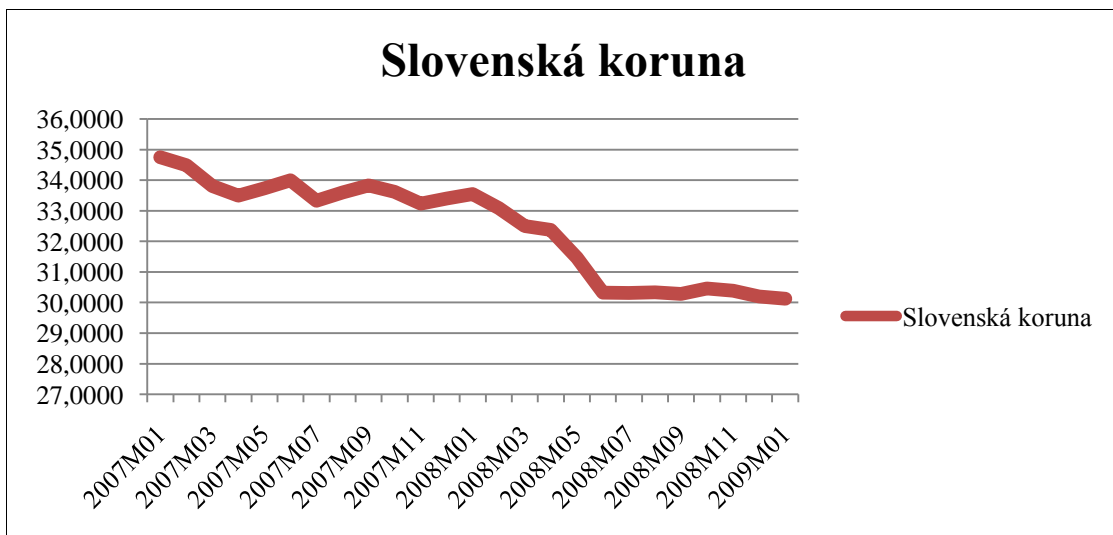
zdroj: ŠÚ SR, GUS, vl. výpočty

Príloha č. 9: Výmenný kurz Poľského zlotého v závislosti na Euro, mesačné dáta od 01/2007 do 12/2010 (graf)

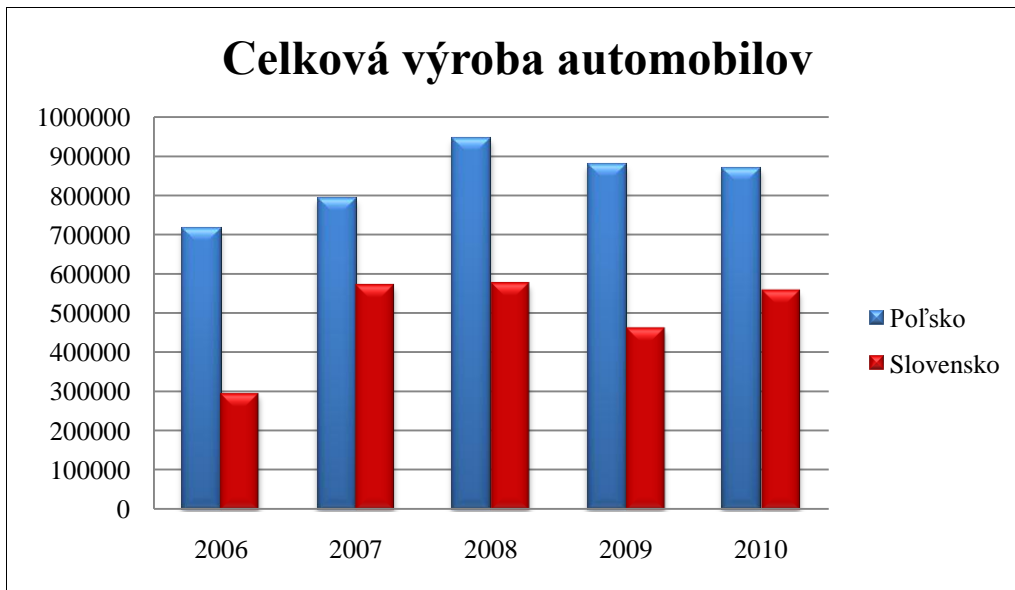
zdroj: Eurostat

Príloha č. 10: Výmenný kurz Slovenskej koruny v závislosti na Euro, mesačné dáta od 01/2007 do 01/2009 (graf)

zdroj: Eurostat

Príloha č. 11: Prehľad celkovej výroby automobilov pre roky 2006-2009 (graf)

zdroj: OICA